

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1905

TARTALOM.

	Lap
Kazinczy Ferencz erdélyi utazása. <i>Dr. Váczy János</i>	1
Dayka Gábor lőcsei tartózkodása. <i>Czeizel János</i>	29
A »Sok hűhó semmiért« első magyar fordításairól. <i>Bayer József</i>	52

Adattár :

Adatok a Gyöngyösy-család történetéhez. (Első közlemény.) <i>Dr. Gyöngyösy László</i>	59
Egy sárospataki iskolai dráma. <i>Sz.</i>	66
Adatok a Csokonai család életéhez. <i>Zollai Lajos</i>	103
Két nő bírálata Csokonai Dorottyajáról 1804 ben. <i>Dr. Barcsa János</i>	112
Emlékezetnek okáért. Csokonai M. Közli: <i>Oláh Gábor</i>	120

Könyvismertetés.

A magyar honfoglalás mondái. <i>Dr. Sebestyén Gyula. Cs.</i>	123
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	127

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas*

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1905

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Magyar Irodalomtörténeti Intézetek Könyvtára	
Lelt. napló: <i>VI 6</i>	Lsz.: <i>50</i>
..... csoport: szám.

TARTALOM.

	Lap
Kaziucz Ferencz erdélyi utazása. <i>Dr. Váczy János</i>	1
Dayka Gábor lőcsei tartózkodása. <i>Czeizel János</i>	29
A »Sok hühbő semmiért« első magyar fordításairól. <i>Bayer József</i>	52
A Batthyány-codextről. <i>Dr. Horváth Cyrill</i>	129, 257, 388
A Festetics-codex bűnbánati zsoltárai. <i>Kalona Lajos</i>	149
Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. <i>Géber Antal</i>	158
Újabb adatok Kőmives Kelemenné mondájához. <i>Sarudy György</i>	174, 293
Raguzai emlékeszéd Mátyás király felett. <i>Hegedűs István</i>	317, 430
Szász Károly	385

ADATTÁR.

Adatok a Gyöngyösy-család történetéhez. <i>Dr. Gyöngyösy László</i>	59, 206
Egy sárospataki iskolai dráma. <i>Sz.</i>	66
Adatok a Csokonai-család életéhez. <i>Zollai Lajos</i>	103
Két nő bírálata Csokonai Dorottýájáról 1804 ben. <i>Dr. Barcsa János</i>	112
Emlékeszetnek okáért. Csokonai M. <i>Oláh Gábor</i>	120
Kazinczy Ferencz Diáriuma. <i>Dékáni Kálmán</i>	193, 327
Szemere Miklós irodalmi hagyatékából. <i>Dr. Perényi József</i>	231, 346
Révai Miklós eredeti levele Kapuváry Antal veszprémi kanonokhoz. <i>Jónás Károly</i>	244
A debreczeni Csokonai-siremlék és Péczeli József. <i>Dr. Barcsa János</i>	247
Buzinkai György értesíti Apaffi fejedelmet Pósházi haláláról.	249
Arany János távozása a debreczeni kollégiumból. <i>Dr. Barcsa János</i>	366
Tinódi Sebestyén életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	366
Bornemisza Péter prédikációs könyvének megbecslése 1633-ból. <i>Thurzó Ferencz</i>	368
Új adat Szenczi Molnár Albert utolsó éveit történetéhez. <i>Oláh Gábor</i>	370
Veresegyházi Szentyel Mihály levele Apaffihoz	371
Két oklevél Liszthy Lászlóról. <i>Illéssy János</i>	372
Pálházi Gönczi Miklós levele Vitéz Imréhez	375
Csokonai kollégiumi pöre. <i>Csűrös Ferencz</i>	445

	Lap
Báró Wesselényi Miklósné klastromi följegyzései. <i>Friedreich István</i>	464
1794-iki iskoladráma a marosvásárhelyi kollégiumban. <i>Szász Béla</i>	466
Kiadatlan német labancz vers. <i>Relkovics D.</i>	468
Kisfaludy Sándor levelei Bezerédj Györgyhöz. <i>Maróthi Rezső</i>	471
Domokos Márton búcsuzatatója. <i>Benkó Imre</i>	482
Kolosvári István levele Apaffihoz nyomdai dolgokról	488
Kanizsai Pálfi János levele a gyulafehérvári professzorokhoz. <i>Mokos Gyula</i>	489
Gvadányi Világtörténete. <i>Dr. Kardeván Károly</i>	492

ISMERTETÉSEK. BIRÁLATOK.

Dr. Sebestyén Gyula. A magyar honfoglalás mondái. I. kötet. Budapest, 1904. Cs.	123
Ugyanaz II. kötet. Budapest, 1905. <i>L. M. R.</i>	377
Lolié Frédéric. Histoire des littératures comparées des origines au XX ^e siècle. <i>Téri József</i>	250
Oláh Gábor. Csokonai és a latin költők. <i>D.</i>	252
Vicomte E. M. de Vogüé, Sous l'horizon. Hommes et chose d'hier. <i>Téri József</i>	382
Eloesser Arthur. Literarische Portraits aus dem modernen Frankreich. <i>Téri József</i>	492

VEGYESEK.

Irodalomtörténeti Repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	127, 254, 333, 495
---	--------------------

I. TARTALOM-MUTATÓ.

A) Szerzők betűrendes sora szerint.

	Lap		Lap
<i>Dr. Barcsa János.</i> Két nő bírálata Csokonai Dorotttyájáról ...	112	<i>Dr. Gyöngyösy László.</i> Adatok a Gyöngyösy-család történetéhez ...	59, 206
— A debreczeni Csokonai-síremlék és Péczely József ...	247	<i>Hegedüs István.</i> Raguzai emlékbeszéd Mátyás király felett ...	430
— Arany János távozása a debreczeni kollégiumból ...	366	<i>Hellebrant Árpád.</i> Irodalomtörténeti repertorium. 127, 254, 383, 495	
<i>Bayer József.</i> A »Sok hűhő semmiért« első magyar fordításairól ...	52	<i>Dr. Horváth Cyrill.</i> A Batthyány-codexről ...	129, 257, 388
<i>Benkó Imre.</i> Domokos Márton búcsuztatója ...	482	<i>Illéssy János.</i> Két oklevél Liszthy Lászlóról ...	372
Buzinkai György értesíti Apaffi fejedelmet Pósházi haláláról ...	249	<i>Jónás Károly.</i> Révai Miklós eredeti levele Kapuváry Antal veszprémi kanonokhoz ...	244
<i>Csűrös Ferencz.</i> Csokonai kollégiumi pöre ...	445	<i>Dr. Kardeván Károly.</i> Gvadányi Világtörténete ...	491
Cs. Dr. Sebestyén Gyula. A magyar honfoglalás mondái. I. k. Budapest, 1904 ...	123	<i>Katona Lajos.</i> A Festetics codex bűnbánati zsoltárai ...	149
<i>Czeizel János.</i> Dayka Gábor lőcsei tartózkodása ...	29	<i>Kemény Lajos.</i> Tinódi Sebestyén életéhez ...	366
<i>Dékány Kálmán.</i> Kazinczy Ferencz Diáriuma ...	193, 327	Kolosvári István levele Apaffihoz nyomdai dolgokról ...	488
D. Oláh Gábor. Csokonai és a latin költők ...	252	<i>L. M. R. Dr. Sebestyén Gyula.</i> A magyar honfoglalás mondái. II. kötet. Budapest, 1905.	377
<i>Friedreich István.</i> B. Wesselényi Miklósné klastromi följegyzései ...	464	<i>Maróthi Rezső.</i> Kisfaludy Sándor levelei Bezerédj György-höz ...	471
<i>Géber Antal.</i> Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról ...	158		

	Lap		Lap
<i>Mokos Gyula.</i> Kanizsai Pálfi János levele a gyulafehérvári professorokhoz	489	<i>Sz. Egy sárospataki iskoladráma</i>	66
<i>Oláh Gábor.</i> Emlékezetnek okáért.		<i>Téri József.</i> Loliée Frédéric. Histoire des littératures comparées des origines au XX ^e siècle	250
<i>Csokonai M.</i>	120	— <i>Vogüé, Vicomte E. M. de</i> —.	
— Új adat <i>Szenczi Molnár A.</i> utolsó évei történetéhez	370	<i>Sous l'horizon. Hommes et choses d'hier</i>	382
<i>Pálházi Gönczi Miklós</i> levele <i>Vitéz Imréhez</i>	375	— <i>Eloesser Arthur.</i> Literarische Portraits aus dem modernen Frankreich	492
<i>Dr. Perényi József.</i> Szemere Miklós irodalmi hagyatékából 231,	346	<i>Thurzó Ferencz.</i> Bornemisza Péter prédikációs könyvének megbecslése 1633-ból	368
<i>Relkovicz D.</i> Kiadatlan német labancz vers	468	<i>Dr. Váczy János.</i> Kazinczy Ferencz erdélyi utazása	1
<i>Sarudy György.</i> Újabb adatok <i>Kőmives Kelemenné</i> mondájához	174, 293	<i>Veresegyházi Szentyel Mihály</i> levele <i>Apaffihoz</i>	371
<i>Szász Béla.</i> 1794-iki iskoladráma a marosvásárhelyi kollégiumban	466	<i>Zollai Lajos.</i> Adatok a <i>Csokonai-család</i> életéhez	103
<i>Szász Károly</i>	385		

B) Irodalomtörténeti korszakok szerint.

I. Középkor.

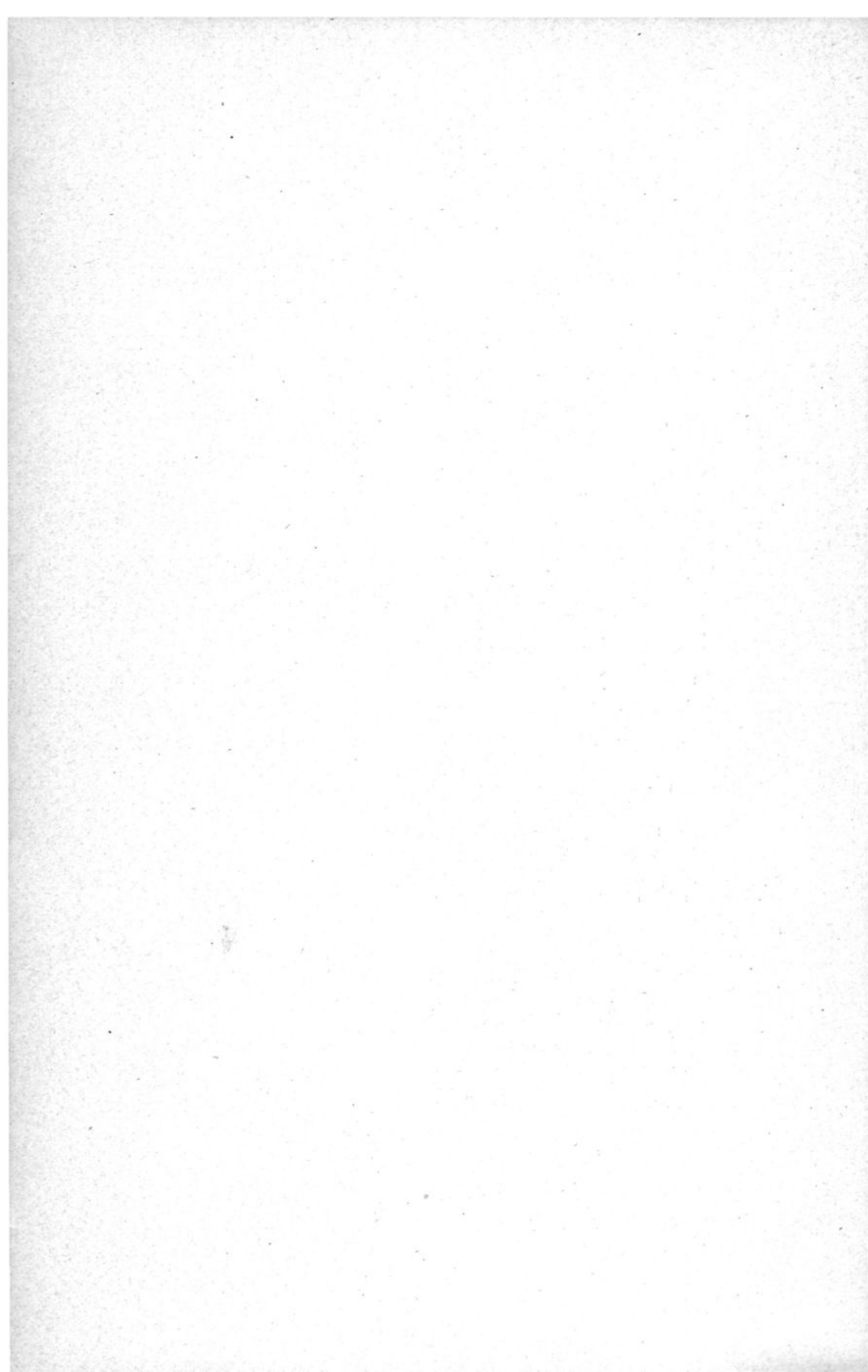
Cs. Dr. <i>Sebestyén Gyula.</i> A magyar honfoglalás mondái. I. k.	123
<i>Dr. Horváth Cyrill.</i> A Batthyány-codexről	129, 257, 388
<i>Katona Lajos.</i> A Festetics-codex bűnbánati zsoltárai	149
<i>L. M. R. Dr. Sebestyén Gyula.</i> A magyar honfoglalás mondái. II. kötet	377

II. Újkor.

<i>Benkó Imre.</i> Domokos Márton búcsuztatója	482
<i>Buzinkai György</i> érteíti <i>Apaffi</i> fejedelmet <i>Póсахázi haláláról</i>	249
<i>Géber Antal.</i> Gróf <i>Bethlen Miklós</i> bécsi fogságáról	158
<i>Dr. Gyöngyösy László.</i> Adatok a <i>Gyöngyösy-család</i> történetéhez	59, 206
<i>Hegedüs István.</i> Raguzai emlékbeszéd <i>Mátyás király</i> felett	317, 430

<i>Illéssy János.</i> Két oklevél <i>Liszthy</i> <i>László</i> ról	372
<i>Kemény Lajos.</i> <i>Tinódi Sebestyén</i> életéhez	366
<i>Kolosvári István</i> levele <i>Apaffihoz</i> nyomdai dolgokról	488
<i>Mokos Gyula.</i> Kanizsai Pálfi János levele a gyulafehérvári professorokhoz	489
<i>Oláh Gábor.</i> Új adat <i>Szenczi Molnár Albert</i> utolsó évei történetéhez	370
<i>Pálházi Gönczi Miklós</i> levele <i>Vitéz Imréhez</i>	375
<i>Relkovicz D.</i> Kiadatlan német labancz vers	468
<i>Sarudy György.</i> Újabb adatok <i>Kőmives Kelemenné</i> mondájához	174, 293
<i>Thurzó Ferencz.</i> Bornemisza Péter prédikációs könyvének megbecslése 1633-ból	368
<i>Veresegyházi Szentyel Mihály</i> levele <i>Apaffihoz</i>	371

	Lap		Lap
III. Legujabb kor.			
<i>Dr. Barcsa János.</i> Két nő bírálata Csokonai Dorottýájáról ...	112	<i>Oláh Gábor.</i> Emlékezetnek okáért.	
— A debreczeni Csokonai-síremlék és Péczely József ...	247	Csokonai M. ...	120
— Arany János távozás a debreczeni kollégiumból ...	366	<i>Dr. Perényi József.</i> Szemere Miklós irodalmi hagyatékából 231,	346
<i>Bayer József.</i> A »Sok hűhó semmiért« első magyar fordításairól ...	52	<i>Szász Béla.</i> 1794-iki iskoladráma a marosvásárhelyi kollégiumban ...	466
<i>Csűrös Ferencz.</i> Csokonai kollégiumi pöre ...	445	Szász Károly ...	385
<i>Czeizel János.</i> Dayka Gábor lőcsei tartózkodása ...	29	Sz. Egy sárospataki iskoladráma	66
<i>Dékáni Kálmán.</i> Kazinczy Ferencz Diárium a ...	193, 327	<i>Dr. Váczy János.</i> Kazinczy Ferencz erdélyi utazása ...	1
<i>D. Oláh Gábor.</i> Csokonai és a latin költők ...	252	<i>Zoltai Lajos.</i> Adatok a Csokonai-család életéhez ...	103
<i>Friedreich István.</i> B. Wesselényi Miklósné klastromi följegyzései	464	IV. Vegyesek.	
<i>Jónás Károly.</i> Révai Miklós eredeti levele Kapuváry Antal veszprémi kanonokhoz ...	244	<i>Hallebrant Árpád.</i> Irodalomtörténeti repertorium 127, 254, 383,	495
<i>Dr. Kardeván Károly.</i> Gvadányi Világtörténete ...	491	<i>Téri József.</i> Loliée Frédéric. Histoire des littératures comparées des origines au XX ^e siècle ...	250
<i>Maróthi Rezső.</i> Kisfaludy Sándor levelei Bezerédj Györgyhöz ...	471	— Vogüé, Vicomte E. M. de —. Sous l'horizon. Hommes et choses d'hier ...	382
		— Eloesser Arthur. Literarische Portraits aus dem modernen Frankreich ...	492

II. NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	Lap		Lap
Abafi Lajos	29, 30	Ballagi Mór	385
Abélard éneke	146, 276	Balog Györgyné 216; — Péter ...	331
Ács Károly	178	Balpataki Istvánné	230
»Aeneas és Dido kártágói szerel- mes történetjek« (1784)	66	Balzac Honoré	494
Agárdy János	61—65	Bánfi Farkas 466; — Ferencz grófné 12; — György gróf 5, 11, 12, 13	
Ákáb István	66	Bányai István	197
Albán mondák	191	Baranyai Ilona, Gyöngyösy István neje 209, 210, 220; — Mi- hály	212, 213, 214
Alexandri Vazul	178, 301, 304	Baranyi-család	103
Alexics György	179, 301	Baranyi József 197, 198, 199; — Miklós 105, 110; — Péterné, Szlávy Mária	195
Almási Sámuel ifj.	175	Barcsa János	119, 248, 366
Álnév: Irói: Máriafi István	32	Bárczay Ferencz	200, 323
Apaffy Mihály fejedelem 249, 371, 372		Bárdossy János 34, 40; — Bár- dossyné, Kissevitz Mária	41
Apor-codex	132, 401	Báróczy Sándor	11
Appendini Ferencz	324	Bartalus István	141
Arany János 380, 381; — távo- zása a debreczeni kollégiumból 366; — »Szibinyáni Jank« ...	190	Bartha János	55
Arany László	385	Bartók Mihály	220
Aranyosrákosi Székely Sándor ...	11	Batizi András	422
Aranka György	14, 30, 467	Batthyány Orbán	422
Arday Károly	244	Batthyány-codex 129—148, 257—292, 388—430	
Ariosto »Őrjöngő Roland«-jának magyar fordítása	158—173	Bayer József	58
»Artai hid«	180, 183, 184, 187	Baylius Lajos	370
Árvizkönyv	233	Bazeljič Tamás	323
»A solis ortus cardine« fordítása 133—134, 263		Beck Henrik	52, 53
Badics Ferencz	491	Becque Henrik	492
Bahrtdt protestáns író arcképe 31, 47		Bégányi László	219
Bajza József	231, 235, 243, 356		
Balla András 233; — János	222		

	Lap		Lap
Bélyei Péter	104	Bunič Serafin	323
Bémer Antal	212	Buzinkai György levele	249
Bene Gergely	370	»Cantus catholici«	135, 136
Benke József	52	Cervinus, Aelius Lampridius ragu- zai költő	318, 319, 320—326
Benkó Imre	488	»Chorus novae Jerusalem« ma- gyar fordítása	267—8
Benkő Ferencz 21; — József	21	Cilei Ulrik	437
Bentze Dániel; — József	105	»Coeli deus sanctissime« magyar fordítása	282
Beöthy Zsolt	491	Collin-féle »Regulus« szindarab ...	464
Bercsenyi Miklós	469	»Conditior alme syderum« fordí- tása	133, 259—60, 288
Beregszászi István	104	»Corde natus ex parentis« ma- gyar fordítása	260—261
Bernát-hymnus	131	Coronini gróf	179, 305, 307
Bernáth Benedek 207; — Lajos 66, 466	466	Chernel György	218
Bessenyei György	11	Csaba-monda	125
Bethlen Ádám grófné 19; — Ger- gely 16; — Imre gróf 20, 21, 27; — József 162; — László 154; — Mihály 162, 163; — Miklós gr. bécsi fogsága 158— 165; — Sándor gr.	16	Csáki Imre	338
Bethlen Gábor fejedelem radnóti kastélya	14	Csáky Rozália grófné	19
Bezerédj György 471—481; — Ignác 331; — Imre	470	Csanády István	332
Blaschke	335	Csapó István	104
Bocskay István szülőháza	11	Császár Ernő	422
Bod Péter	21	Csató Pál	225, 231, 352, 354
Bodnár Antal, Dayka fiatalkori barátja 29—51; — István	216	Csáthi Demeter	377
Boka János	368, 369	Csáti-gyűjtemény	141, 425, 429
Bonfini	319, 437	Csehy József	18
Borbély György, Szerencsi 216; — Zsuzsánna	216	Cseley Gyula 354; — János	355
Bornemisza István 230; — Péter prédikációs könyvének meg- becslése	368—370	Csengery Antal	231, 243
Boros Alán	149	Cserey Farkas 2, 3, 22; — Ilona 464—466; — Miklós 2, 10, 22, 25, 27, 28	482
Bors István	209	Csizmazia Miklós	369
Bőnye Sámuelné	105	Csóka János	193, 195
Brankovics György	320	Csokonai-album	107
Brassai Sámuel ... 231, 352, 354, 361	361	Csokonai-család életéhez adatok 103—111	103—111
Bruckner Győző	212	Csokonai »Árpád«-ja 381; — kollégiumi pöre 445—464; — Dorottyájáról két nő bírálata 112—119; — önvédelme 120— 122; — és a latin költők 252; — oratóija Rhédeyné felett 197; — temetése 203; — siremléke	
Brunszvik József tárnokmester ...	331		
Buczy Emil	2, 22		
»Budai Ilona«	175		
Budai Ézsaiás	197		
Bukovszky Tódor	205		

	Lap		Lap
247—248; — verses munkái- nak exemplárjai	111	Dusán czár	189
Csokonai Vitéz József	104	Dusch: »A tiszta és nemes sze- retet ereje«	33
Csokonai-kör	103	Ebergényi László	468
Csurgói énekeskönyv	429	Egressy Gábor	361
Csűrös Ferencz	464	Ehrenfeld-codex	177
Czebin, (Szeben) Emerich von —	367	»Ein feste Burg ist unser Gott« ...	139
Czégény Erzsébet	108	Elek Ferencz	455
Czeglédi István	216	Éler János	367
Czeizel János	51	Eloesser »Literarische Portraits« cz. műve	492—494
Czékus István	105	Eöry Mihály	215
Dániel István báróné	11	Eötvös József 231; — Márton ...	216
Dayka Gábor lőcsei tartózkodása 29—51; — kézírásai	327	Erdélyi András 216; — János levelei 231—244, 346—355; — kritikája Szemere verseiről 237, 238—240; — »Népdalok és mondák« 175, 307; — Péter 216	
Dávid Ferencz	279	Erdélyi utazás Kazinczytól	1—28
Deák Farkas 176, 307, 308; — Kata	61—65, 208, 209, 229	Erdődi zsinat	139
D'Elleaux János	5	Erdődy László	198
Debreczeni kollégium	366	Erődi Béla	179
Debreczeni zsinat (1562)	142	Esztergomi zsinat (1560)	130, 136
Dékáni Kálmán	206, 346	Eszterházy Antal 469; — Károly gróf	29, 30
»Deus creator omnium« magyar fordítása	265, 285	Esperest György	367
Dessewffy József	15, 18	Éva András	355
Dézi Lajos	379	»Ex more docti mystico« magyar fordítása	266
Dévay Bíró Mátyás	277	Exner Győző, Regöczi	380
Diószegi Mihály 104, 105; — Sára	104	Fabritius Anna	213, 214
Dluholuczky Hubertus	43	Faj Iván	222
Dobi György 216; — Györgyné	216	Falbaire, de Fenouillot	467
Dobozi Lajos	205	Fántsy színész	53
Dókus József	355	Farkas Sándor, Bölöni ... 2, 11, 22, 23	
Dolus János	218	Farkas Sándorné, Inárcsi	482
Domján István	109	Farnese, Alexander (III. Pál pápa)	322
Domokos Lőrincz 197; — Márton búcsuztatója	482—488	Fáy András 232; — levelei Sze- mere Miklóshoz	360—362
Dozon »Contes Albanaises«	191	Fazekas István esperes 193; — Mihály	119, 193
Dózsa Dániel	381	Fehérházi Zsófia	208
Döbrentei Gábor 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 25, 26, 27, 28		Fejér István	109
Döbrentei-codex	132, 401	Fejér-Nyikó	175
Döme Károly	11, 12, 20, 27		
Drugeth György	65		
Du Jardin báró 163; — báróné	159		
Duknovič János	323		

	Lap		Lap
Fekete János	376	Greguss Ágost	180, 385
Félegyházi Tamás	148	Gulácsy József	225
Fenouillot de Falbaire	467	Gvadányi József Világtörténete ...	491
Fényes György, Csokaji 103—104,	107	Gyarmathi Jánosné 216; — Sá-	
Ferdinánd (I.)	130	muel	16
Ferenczy Gyula 370; — István		Gyöngyössy - család történetéhez	
381; — Zoltán	52, 466	adatok	59—65, 206—230
Festetics-codex 132; — bün-		Gyöngyössy-Horváth-család nemes-	
bánati zsoldtárai	149—157	levele 59—61; — János zálogos-	
»Festum nunc celebre« magyar		levele 61—65; — id. Gyön-	
fordítása	269, 270	gyösy János testámentom-levele	
Fioretti di San Francisci	177	206—208; — Mihály 208, 209,	
Fogarasi Sámuel pótsfalvi lelkész		215, 216, 217, 218; — Mi-	
naplója	466	hályné 216; — Pál 208, 209;	
Földvári József	197	— Péter	215
Fontius, Bartholomaeus	324	Gyöngyösy Abigail 215; — Andr-	
Forgách Ferencz veszprémi püspök		rás 230; — Anna 219; —	
61; — Simon	470	Borbála 218, 219; — Dániel	
Fraknói Vilmos	434, 440	218, 219; — Ferencz 206, 207,	
Fráter Antal 194; — Pál ...	193, 332	208; — Gábor 218, 219, 220,	
Freytag Ádám »Architecturá«-ja ...	159	221, 222, 223, 224, 225; —	
Fried Sámuel	25, 26	György 228, 229, 230; — Ist-	
Fridericus Godefridus Veronensis		ván 206, 207, 208, 218, 219;	
(álnév)	159	— János 207, 208, 219; —	
Friedreich István	466	József 219; — Kata 218, 219;	
Fulbertus Carnotensis	146, 267	— László 207, 208, 218; —	
Füsüs Ilona	118	Mária 218, 220; — Zsuzsánna 218	
Füzesi József	11	Gyöngyösy János leoninus verselő 13, 21	
		Gyöngyösy László dr.	65, 230
Gádeczky János	212, 213	Gyulai Ferencz grófné 2, 13, 14,	
Gál András 447; — István	197	15, 16, 18, 20, 25; — Karolina	
Gálszécsi István	141, 401	grófnő 6, 15, 25; — Lajos gróf 3	
Garay János	231, 238	Gyulai István 427; — Pál ...	377, 385
Gazsi György	194	Gyursa István	109
Géber Antal	173		
Gejőczy László	207	Hadas Sámuel	105
Geleji Katona »Öreg gradual«-ja		Halabori Dobos Bertalan	401
141, 258, 401, 427, 429		Halász Dezső	361
Gombkötő István 216; — János		Haller Gábor erdélyi kincstartó	
216; — Márton	216, 217	14, 17; — László, »Telemach«	
Gombos László	207	fordítója 14; — Pál	197
Gönczi Csizmadia András	216	Hári Péter szigeti professor	193
Gőnyei Gábor 108; — György		Hegedüs István	326, 444
108; — Péterné	108	Heinrich Gusztáv	124, 307
Gratianus Raynaldus	324	Hirgeist Ferencz	199
Gregorius Magnus	146, 279	Hirholczer Mátyás	41

	Lap		Lap
Hellebrant Árpád ...	128, 256, 384, 496	»Jam lucis orto sydere« m. fordí- tása ...	272
Helmezy Mihály ...	11, 15, 50	Jámbor Mária ...	119
Herczeg Ferencz »A pogányok« ...	380	Jákó Margit ...	212
Hermann Antal ...	309	Janus Pannonius ...	321
Hervieu Pál ...	492	Janariki »Asmata« ...	185
Héti Benedek ...	207	Jatridis »Sylloge« ...	186
Hodosi Sámuel ...	198	Jónás Károly ...	247
Hőke József ...	346	Jósika János főispán 27; — búcsúzó ünnep ...	18, 19
Holló Zsigmond ...	228		
Honfoglalás mondái 123—126, 377—381			
Horger Antal 174, 175, 176, 301, 307			
Horváth Ádám 23; — »Hun- niás«-a 31; — András táma- dásai a nyelvújítás ellen 11; — György 59, 60; — Istvánné 216; — Mihály ...	60	Kálmánsehi Sánta Márton 258, 429	
Horváth Cyrill dr. 148, 149, 292, 430		Kacsándi Teréz 195; — Zsuzsánna 15	
Horváth Mária, Pálóczi 225, 226, 227		»Kádár Kata« ...	175, 176
Horváth I. Gyöngyössy alatt is.		Kálmán Farkas ...	141
»Hostis Herodes impie« fordí- tása ...	164—265	Kanizsai Pálfi János levele a gyula- fehérvári professzorokhoz 489—490	
Hún-avar-magyar kapcsolat ...	125	Kanyó László ...	11
Hún-krónika ...	124	Kapisztrán János ...	437
Hunfalvy Pál ...	124	Kaposy Jánosné ...	228
Hunyadi Ferencz ...	122	Kapuváry Antal veszprémi kano- nok ...	244—247
Hunyadi János koporsója Gyula- fehérváron ...	20	Kardeván Károly ...	491
Huss János hymnusa ...	259	Kardos Samu ...	465
Huszár Gál énekeskönyve ...	429	Kármán József ...	215
Huszár Kata ...	210	Károlyi Sándor gr. 470; — Terézia báróné ...	228
Hymnus-fordítások ...	130—135	Kassai István 217; — József 208, 209	
		Katona Lajos ...	157
Illésházy István gróf ...	331	Kávéra szoktatás (1711) ...	162
Illéssy János ...	375	Kazinczy Eugenia 15, 19; — Ferencz 29, 30, 33, 47, 48, 49, 50; — erdélyi utazása 1—28; Diáriuma 193—206, 327—346; Gábor ...	231, 235, 240, 241, 356
Illyési József ...	198	Kecskeméti Énekeskönyv ...	141
»Immense coeli conditor« magyar fordítása ...	280	Kecskeméti Gáspár ...	376
Imre Sándor ...	252	Kelemen Lajos ...	11
Imrefi (Vahot Imre) ...	243	Kemény Farkas grófné 12; — Sámuel gróf ...	14
Inczedy László »Kemény Simon« tragoediája ...	11	Kemény János fejedelem arczképe Maros-Ludason ...	13
Ipolyi Arnold ...	385	Kemény Lajos 368; — Simon 325	
Iskolai dráma, Sárospataki ...	66—103	Kemény Zsigmond br. ...	231, 243
Jablanics Radin ...	294	Kenderessy Mihály 2, 11, 21, 27, 28	
»Jam ter, quaternis trahitur« m. fordítása ...	275	Kerekes Menyhért ...	372

	Lap		Lap
Keszler G. W. Shakespeare-fordító	55, 56, 57	Kulcsár Mihály	216
Keszthelyi-codex	132, 401	Kuthassy János győri püspök	61
Kerényi Frigyes 232, 358; — levele Szemere Miklóshoz	362—363	Kuthy Lajos	231, 232, 356
Kinizsi Pálné, Magyar Benigna	132, 152	Labancz (német nyelvű) vers	468—471
Kirmesser Gergely	368	Laborfalvi Róza	55
Kiss Farkas 41, 43; — Imre 239; János 25, 48, 491; — József	19, 27	Láczai József »Lapsus protoplas- tae« (1788)	66
Kisfaludy Sándor levelei Bezerédj Györgyhöz	471—481	Lanczmar Dániel	369
Kisiri Andrásné	217	Lavedan Henrik	493
Klasszikai és regényes	353	»Lapsus protoplastae« cz. iskola- dráma (1788)	66—103
Kolonics László gróf	331	Lázár Benedek gróf	20
Kolosvári István levele Apaffihoz nyomdai dolgokról	488	Leis-dalok	137
Komáromy György	197	Lévay József	231
Komáromi Csipkés György	482	Licsman József	109
Komjáti János	216	Lintzy József	227
Koncz György	216	Lisznyay Pál	372
Konth Pál	369	Liszthy László	372—375
Kornis Ignác grófné 11; — Mihály gróf	22	Literáti Sámuel	225
Koros Imre piarista rector	11	Lohács János	219
Kósa Ilona	375	Loliée összehasonlító irodalomtör- téneti műve	250—252
Kossuth Lajos 231, 233, 235; — levele Szemere Miklóshoz	364—365	Lónyai Gábor	200
Kotromatics István	293, 294	Lorántfy Zsuzsánna	217, 218
Kotsi István	447, 458, 459	»Lucis creator optime« magyar for- dítása	274, 279
Kovács János	104	Ludolphus Carthausiensis	152
Kozma Gergely	14	Luksecs József	444
Kölcsey Ferencz	2, 4	Luther Márton énekeskönyve	400;
Kőmives Kelemenné mondájához újabb adatok	174—192, 293—316	— »Gottesdienst«-je (1523)	139
Kőrösi Gergely 208, 209; — Ilona	208, 209	Magnae deus potentiae« m. fordí- tása	283
Kövér Imre	195	Magyar Benigna	132, 152
Kövy Sándor	234	Majláth György	195
Középkori egyházi irodalom saját- ságai	396	Majthényi László	331
Krasznay Antal 220; — Erzsébet	228; — Gáspár	Maklári Andrásné	216
Kriza János »Vadrózsák«	175, 307	Mándi Erzsébet 216; — István	216
Kulcsár-codex	401	Margitai József	108
		Mária officiuma	132
		Máriafi István (Szeitz Leó írói ál- neve)	32
		Máriássy Ede	347
		Maróthi Rezső	481
		Martinovics-féle összeesküvés	50

	Lap		Lap
Mata Imre	193	Oláh biblia 305; — mondák »Kő-	
Matócsi Tamás 216; — Tamásné	217	míves Kelemenné«-ről	301
Mátsár István	381	Oláh Gábor 252, 371; — Miklós	
Mátyás király felett tartott emlék-		esztergomi zsinata	130, 136
beszéd 317—326, 431—444; —		»Olajágat viselő Noe galambja«	159
születése	439	Olajos István	109
Mauks László	228	»O pater sancte« m. fordítása ...	274
Mayláth Miklós	374, 375	Orczy László b. 331; — Lőrincz	
Medgyesi Pál	370	báró 329; — Mária	200
Melczer László	332	Osváth Jánosné	104
Mérai János	216	Ötvös István, Gönczi	216, 217
Mikolai István	454, 455	Ötvös János, Szendi 217; — Mária	217
Misztótfalusi Kis Miklós	488	Ovidius-fordítások	33
»Mittit ad virginem« magyar for-		Paksi Sámuel, szathmári	66
ditása	276, 277	Pálfi János, kanizsai, levele ...	489—490
Mokcsay Pál	225	Pálházi Göncz Miklós predikátor	
Móricz István	109	levele Vitéz Imréhez	375, 376
Mokos Gyula	490	»Pályám emlékezet« Kazinczytól	9
Molnár Albert I. Szenczi Molnár A.;		Pauler Gyula	123, 377
— Mária	218	Pándora historiája (1773/4)	66
Molnos Dávid	11	Pap Mihály	109
Móré András	109	Pápay István	55
Nádasdy Ferencz gróf	372, 373	Passow Arnold	180, 183
Nagy Benő, Kulini 107; — Gábor		Patai Pál	198
197, 204, 451; — Iván 230;		Patai-gyűjtemény	141, 429
— Pál, Beregszászi 3; — Sámuel	451	Patikárius Pál	367
Nagydobszai énekeskönyv	429	Payzsoss Andor	232
Nagymihályi György	207	Péchy Imre 331, 332, 334, 335;	
Naláczai István báró 2, 11, 17,	19, 72	— Tamás	177, 401
Napoleon (I.)	337, 338	Péczely József	247—248
Nedeczky Imre	201	Peltzer András	212
Németh László	197	Perényi József dr. 244, 365; —	
Neologismus apologiája	11	Péter	141
Nisnai István 216; — Istvánné	216	Péter Deákné	217
Nits Ágoston	212	Péterfy Jenő	380
»Nox et tenebrae« kezdetű himnus	396	Pethe Márton, Hetesi —, váradi	
»Nunc sancte nobis spiritus« ma-		püspök	61
gyar fordítása	272	Petőfi	240
Nyáry Pál	362	Petrarca »Septem Psalmi poeniten-	
Nyelvujítás	11, 12, 49	tiales«	150—157
Nyilasi József	105	Petrovay István	228
Obernyik József	197	Petschilius »Cantor Christianus«-a	257
Ocskay László	470	Petz Gedeon	124
		»Phaedra szomorú története« (1772.	
		és 1773)	66

	Lap		Lap
»Plasmator hominis deus« magyar fordítása	284	Rostand	493
Pogány hajóskapitány	193	Rudnay Sándor püspök	11, 20
Pozsgay György	367	Sacramours di Pommiers (Sacra-	
Póli Deborá	218, 219	more de Pomeris)	151
Pósaházi János halála	249	Salamon Ferencz	385
Pracháry József	43	Sánta József	198
Pseudonym I. <i>Álnév.</i>		Sarcey Ferencz	443
Puky László	16	Sarkothea (Test Isten Asszonya) 67	
Püspöki István	217	Sárói Szabó István	111
Püspökök Bécsben VI. Pius pápá-		Sárospataki énekeskönyv	429
nál	30	Sárvári Pál	366, 446
Rabanus Maurus 146, 269, 270,		Sárossy Gyula 231, 235, 363; —	
271, 272		levelei Szemere Miklóshoz 356—359	
Rabutin	159	Sarudy György 192, 316; — Judit 230	
Racsky Ferencz	318, 319, 321	Schil János	108
Ráday-nemű versek	48	Schladebach, Kurt 185, 191, 192,	
Radinovics Pál	294	306, 307	
Radnay Tivadar	235	Schuler János Károly	178
Radul Negru	178	Scot Walter	55
Radvánszky-leányok és Kazinczy 15		Sebestyén Gyula 123—126, 377—381	
Ragályi Béla	354	Seivert János	17
Raguzai emlékszó Mátyás király		Sejben kapitány	18
felett	317—326, 431—444	Semsey András	331
Ragyóczy Zsigmond	210	Sepsi Károly	348
Rákóczy Ferencz (II.) szabadság-		Shakespeare »Sok hűhó semmiért«	
harcza 159; — György (I.) 305;		cz. vigjátékának első magyar	
— György (II.)	218	fordításairól	52—58
Ransanus	325, 437	Siklósi éneke	422
»Rector potens, verax deus« m.		Sikos István	491
fordítása	273	Sillák Péterné	216, 217
Regőczy Exner Győző	380	Sinay Sándor	197
Regösök	124	Sipos Pál	2, 19, 27
Reich Anna Susanna és Dayka 35—37		Skender bég (Ivanovics György)	
Relkovics D.	471	313—5	
Repstein János	372, 373	Soderini Péter	322, 323
»Rerum deus tenax vigor« m. for-		»Sok hűhó semmiért« első magyar	
dítása	273	fordításairól	52—58
Révay Miklós levele Kapuváry Antal		Somogyi András, Hollósi ...	104, 105
veszprémi kanonokhoz ...	244—247	Soós György 489; — István 489;	
Révész Imre 277; — Kálmán 217, 218		— János	489
Rhédei Julia grófné 159; — Lajos		Sóti János ref. pap	311
193, 331; — Lajosné, Kacsáncsi		Staël Mme	355
Teréz 15, 195, 197; — László 453		Statelič Jakab	323
Riedl Frigyes	124, 380	Stipanus-féle ének	427
		Subič Gergely	293

	Lap		Lap
Sylvester 402; — Grammaticá-ja 177, 197, 199, 205,	335	Szentmarjai Ferencz	50
Szabó Ambrus 367; — András bölcselettudós 2, 14; — György 216; — Jakab 216; — János kolozsvári plébános 11; — Ko- lozsvári 216; — Károly 385; — Sámuel 21, 158, 179, 180, 307, 308	308	Széppataki Johanna	53
Szakács András 216; — János 216; — Zsuzsánna	216	Szerentsy Tamás	227
Szakál Lajos	356	Szikszai György 447; — József	458
Szalonthay György	62—65	Szilágyi Ferencz 11; — Gábor 122, 448—464; — Mihály 439; — Sándor	231, 347, 385
Szántó János	193	Szily István	210
Szarvas Gábor	385	Szilvásujfalvi Imre	258, 429
Szász Béla 467; Károly	385—387	Szinnyei József	491
Szathmár György veszprémi püs- pök	324	Szlávy János	193
Százady Ferencz	368, 369, 370	Szokolai József	458
Szebeni Imre	367	Sztankovachky Gáspár zágrábi püspök	61
Széchenyi György gróf levele Eber- gényihez 468; — István gróf	231	Sztárai zsolttárai	422
Széchenyi-kör Eperjesen	212	Tabajdi Lidia	111
Széchy Károly	491	Taine levelezése	382
Szegedi Gergely	422	Takács József	11, 13, 27
Szegedi Ignác 471; — Róza	471	Tállay János 217, 218; — Jánosné	216
Szeitz Leo szervita atya ... 29, 31, 32	216	Talvj »Skadar építése«	301, 302
Székely Boldizsár	216	Taplóczai Péter György	208
Székely György 252; — István 142, 146, 401, 402; — Sándor, Aranyosrákosi	11	Tarczai Lászlóné	211
Székely blalladák	307—311	Tarnova	186
Székelyek nyelvjárása	176	Tartler János	12, 17
Szemere Bertalan 356; — Miklós levelezése 231—244, 346—365; — Pál	2, 4, 49	Tatay Jánosné	105
Szendi János	376	Taxis Ferdinánd	471
Szenczi Molnár Albert »Gramma- ticá«-ja 177; — utolsó éve i tör- ténetéhez	370	Telegdi Miklós	130, 136
Szenczi zsinat	375	Teleki József gróf 11, 193; — Sámuel gr. 14, 446; — Sándor gróf	159, 465
Szent-Imrey Dávid 221—223; — Gáspár 225; — Zabó Gáspárné 211, 213	211, 213	»Telluris ingens conditor« magyar fordítása	281
Szentiványi Ferencz	331	Téri József	252, 382, 494
Szentléleki Gyula	242	Thallóczy Lajos	317
		Theodulphus	391
		Thierry Amadé	124
		Thorday Gáspár 214, 220, 224, lásd <i>Tordai</i> alatt is.	14
		Tholdalagi Zsigmond gróf	14
		Thuránszky István 223, 224; — József 220, 221, 224; — Károly 221—223, 224	367
		Tinódi Sebestyén életéhez 366— 368; — Tinódiné	386
		Tisza Kálmán	386

Lap	Lap
Toldy Ferencz 124, 126, 130, 140, 231, 241, 349, 458, 460, 489	Verbunkos versezet 112
Tommaseo, Conti Populari 180, 181, 182, 184, 185, 187, 301	»Verbum supernum prodiens« ma- gyar fordítása 259
Tompa Mihály 231, 232, 347, 349, 350, 355	Vere-segyházi Szentyel Mihály levele Apaffyhoz 371, 372
Tordai Benedek 422; — Gáspár l <i>Thordai</i> alatt is.	Vergilius hatása Csokonaira 381
»Tosányi vár építése« 294—298	Vesselényi Zsuzsánna 467, lásd <i>Wesselényi</i> alatt is.
Tóth Endre 361; — Lőrincz 231, 348	Vikár Béla 307, 308
Tőkés Mihály 23	»Victimae paschali« m. fordítása 278
Török István 158; — József gróf 204; — Lajos gróf 39	Virág Benedek 48
Trefort Ágoston 231, 243	Vitéz Imre, Ivánkai — 33
Turóczy krónikája 319, 325, 437	»Vita sanctorum, decus angelorum« magyar fordítása 268, 269
Udvarhelyi György 216; 217; — István 216	Vitkóczy professzor 196, 198
Udvari István 108	Vogüe »Sous l'horizon« cz. műve 382
Ujhelyi Mihály 458	Volf György 131, 140, 141, 149, 258, 385, 401, 402, 422, 427
Ujlaki Bálint 177, 401; — Mihályné 218	Voltaire hatása Csokonaira 381
Ürményi József 241	Vörösmarty Mihály 231, 232, 243, 349, 358, 380, 381; — levele Szemere Miklóshoz 363—364
Vachot Cornélia 234; — Sándor 231, 232, 235, 243, 346, 349, 356, 358	Wass György 16; — Sámuel grófné 10, lásd <i>Vass</i> alatt is.
Váczy János 28	Wertner Mór 313, 314
Vahot Imre 231, 243	Wesselényi Farkas 23; — Miklós báró 327; — Kazinczy megláto- gatja 2, 3, 4
Vajdakamarási oklevelek 158	Wesselényi Miklós báróné klas- tromi feljegyzései 464—466; — Zsuzsánna 467, lásd <i>Vesse- lényi</i> alatt is.
Wallentinyi Sámuel 212	Wipo husvétii prózája 278
Vályi András 245; — Tamás 240	Zamany István 320; — Péter ... 323
Vályi Nagy Ferencz 11	Zampelios »Asmata« 180; — Ionika 180, 182, 301
Vámbéry Ármin 124	Zichy Antal 385
Varga Ferencz 193	Zilahy András 162; — János 458, 460
Várhelyi oláh monda 311	Zoltai Lajos 111
Vásárhelyi András cantilenaja 135	Zoltsák János 29
Vass István 466. lásd <i>Wass</i> alatt is.	Zsarnay Lajos 351
Vay Ádám 163, 469; — József 14, 331; — Miklós báró 14, 198, 200	Zsibói látogatása Kazinczynak ... 2, 3
Végh András 105	Zsöldos Jakab 454, 455
Vékei-fele ének 427	
Venantius Fortunatus 291	
»Veni redemptor gentium« fordítása 262	
»Veni creator spiritus« magyar for- dítása 271	

KAZINCZY FERENCZ ERDÉLYI UTAZÁSA.

Kazinczy Ferencz erdélyi utazása emberi és írói jellemére egyaránt fontos hatással volt. Mint *magyar* író s a *nemzeti törekvések buzgó apostola*, soha sem érezte jobban, mint ez utazásában: mily veszedelmes az jövőnkre nézve, hogy egy nemzetnek két hazája van, s egyik a másikat nem eléggé ismeri, sőt egyik a másikban csak a hibákat látja s nem egyszersmind az erényt vagy kiválóságot is. Ő, jóllehet inkább csak barátainak a leveleiből ismerte Erdélyt: de veleszületett felfogásával (mely mindenben a jó oldalakat kereste) észrevette, miben kell tanulnia a Királyhágón inneni magyarnak az erdélyitől. Épen a nemzetiséghez való szívós ragaszkodás volt előtte is az a kútforrás, a melyből az erdélyi magyar legtöbb erénye sarjadzott. Feltűntek előtte a hibák is, de azokon nem ütközött meg, mert a magyarnak »egy nevezetes és némely tekintetben nálunknál boldogabb fele« a nemzeti műveltségnek oly tényezőit fejlesztette ki az utóbbi időben, a melyek az egész nemzeti életnek alapjaivá lehetnek.

Ez a gondolat vezérelte őt Erdélybe. A kiket az erdélyiek közül szeretett: családi tűzhelyöknél óhajtá megismerni s az együtt-lét örömeivel enyhíteni aggódó s a nyelvújító harcztól izgalmas napjait. Színről-színre akarta látni nemzetünk másik hazáját, hol a magyarság ősi erejében, nyelvében és szokásaiban élt s a művelődés folyama — úgy tetszett előtte — gyorsabb léptekkel haladt. A baráti szeretet melege vonzotta, s a tapasztalat és tanulmány célja ösztönözte. Nemcsak azokkal kívánt találkozni, a kiknek barátságával dicsekedhetett, hanem azokkal is, a kiket a hír nagy és jó embereknek rajzolt előtte; nemcsak a szép tájak látásában akart műélvezetet szerezni, hanem a műgyűjtemények szemléletében is. Nemcsak szívének óhajtott újabb táplálékot adni, hanem értelmének s izgató törekvéseinek is. A nyelvújító harcznak addigi folyamatáról, jövőndő esélyeiről és az egész közéletre teendő hatásáról személyesen kívánt eszméket cserélni azokkal, a kik régóta

figyelemmel kísérték küzdelmét, s a kik egyben-másban segíteni igyekeztek őt akár elveinek terjesztésével, akár adatok gyűjtésével, s a kik ő benne látták az akkori Magyarország első íróját s műveltségének vezérét.

I.

Kazinczy fogékony lelkének egész erejével készült az erdélyi útra, a hol — mint hitte — »isteneknek való napokat« fog élni, s a hol hazafi szívének is áldozhat a dicső nagyok ereklyéinek látásakor. Sokszor megvillant előtte az utazás terve; de részint anyagi gondjai, részint írói elfoglaltsága egyre késleltették terve valóztatását. Pedig midőn 1805 őszén először látta Zsibót és személyesen mondott köszönetet az id. Wesselényi Miklós bárónak a Marmontel fordítása kiadására küldött ötszáz frtért: legott elhatározta, hogy a mint alkalma lesz, újra meglátogatja Erdélyt és huzamosabb időt tölt azon a földön, a melyhez a szeretetnek oly erős kapcsolai fűzték. Mégis tíz év mult el, hogy rég ápolott tervén a siker kecsegtető reményével munkálhatott.

Az ifjú Wesselényi Miklós bárónak 1814-iki látogatása volt e reménynek első sugara. Az ifjúság díszje (princeps juventutis) — a mint Kazinczy Wesselényit nevezte — oly rendkívüli módon fölkelte a széphalmi vezér figyelmét, hogy inntól fogva az erdélyi út terve mind határozottabb alakot öltött. Kazinczy viszonzni óhajta az ifjú báró látogatását. Fiatalkori eszményképének, Gyulay Ferencz grófnének és gyermekeinek, a kik Kazinczyt apjuknak fogadták, szintén régóta ígérte már, hogy meglátogatja őket. E mellett Cserey Farkasnak, e könnyen hevülő főúrnak, a ki Kazinczy magasztalásában kifogyhatatlan volt, újra látása; Cserey Miklósnak, Erdély akkori legnagyobb szónokának, a ki politikai eszméit oly valódi államtérfiúi okossággal fejtegette leveleiben, megismerése szintén egyik fő célja volt. Íróbarátjait, Döbrentei Gábort, Sipos Pált, a bölcsélet-tudós Szabó Andrást, Bölöni Farkas Sándort, Naláczy István bárót, Kenderessy Mihályt, Buczy Emilt stb. viszontlátni, vagy a kiket még nem látott, megismerni s mindnyájával élőszóval közleni a nyelvújításra vonatkozó eszméit, annál inkább vágyott, minél jobban szaporodtak irodalmi ellenségei a Dunán túl, Debreczenben, Pesten, sőt Erdélyben is. Szerette volna magával vinni Szemere Pált, sőt Kölcsey Ferenczet is, a kik elveinek legbátrabb harcosai voltak.

Alig hogy megérkezett Bécsből Kazinczy az 1815. év júniusa elején, ismét egy nagyobb út terveit kezdte szövögetni, noha bécsi útja mintezer kétezer forintjába került. Szerette volna születésének ötvenhetedik fordulóját Zsibón és Krasznán tölteni; de anyagi állapota kevés biztatót ígérhetett erre nézve. Mind e mellett a Szemere készséges csatlakozása egy ideig újabb ösztönül szolgált az erdélyi útra. Azonban kétségei támadtak: vajjon nem árt-e egészségének az őszi utazás? és vajjon alkalmas idő lehet-e ősszel egész körutat tenni Erdélyben, a hol az októberi nedves éghajlat

rendesen jobban megviseli az embert, mint a nagy Magyarországon? Mert pusztán Krasznán Cserey Farkasnál, Zsibón Wesselényi Miklósnál, Tihón Cserey Miklósnál és Oláh-Andrásfalván vagy Kolozsvárott a Gyulay-családnál tölteni néhány napot bármily kedves is lett volna szívének: egész célját távolról sem érthette volna el. Igaz, hogy Wesselényi, Döbrentei, Sipos és más jó barátai biztosították a szives fogadásról; Döbrentei azt ígérte, hogy tanítványával, Gyulay Lajos gróffal és Wesselényivel minden bizonynyal ölelésére sietnek: kétségei mind inkább erősödtek. Házi gondoljai és írói elfoglaltsága mind inkább meggyőzték, hogy az őszi erdélyi útnak ez évben el kell maradnia. Beregszászi Nagy Pálnak akart előbb felelni s az egész neologismusnak védelmét megírni, hogy szabad lélekkel indulhasson útjára, s teendői ne rontsák az együtt töltendő napok örömeit. Belátta tehát, hogy a »szándék nem érhet teljesezésre«. Házi gondoljain kívül a sátoralja-újhelyi egyház ügyei is akadályozták és »szép álmai álmok maradának«. »Nem mehettem — írja Döbrenteinek 1815. nov. 7-ikén — és jól esett, hogy nem mentem. Ilyen időben annak, ki az elhűlésért már kétszer lakola két esztendő alatt, nem jó kinn járni.«¹ Neje még akkor is egyre ösztönözte, midőn világosan látta, hogy férjének lehetetlen útra kelnie. De vajjon a jövő tavasszal nem lehetne-e a szép álmokat valóra váltani?

Az erdélyi jó barátok őszintén sajnálkoztak Kazinczy tervének meghiúsultán. »Ó, miért nem teljesezhetett Krasznán találkozásunk! — sóhajt fel Döbrentei. — Az kimondhatatlan örömmű egybejövetel lett volna.«² Cserey Farkas annál inkább fájalta Kazinczy elmaradását, mert Szemerével is megismerkedhetett volna, mit régen óhajtott.³ Wesselényi is kész lett volna kolozsvári tanulását félbe szakasztani, csak atyai barátját fogadhatta volna Zsibón.⁴

Lassankint azonban mind Kazinczy, mind erdélyi barátai belenyugodtak az utazás elhalasztásába, s valamennyien az 1816. év tavaszától várták a szándék teljesülését. Husvét vagy pünkösöd ünnepe látszott a legalkalmasabbnak, mert Gyulay Lajos és Wesselényi akkor legkönnyebben szakíthatnak időt, hogy Kazinczy társaságában töltsenek néhány napot. Döbrentei Cserey Farkast is fölkerlte, hogy csak hívja Kazinczyt pünkösdre Erdélybe, a mit Cserey Farkas »forró szívből« meg is tett, mert úgy vélte, nagy örömet fog nekik szerezni ez utazás. »Bizonyos légy benne, — írja Cserey Farkas — hogy mindent el fogunk követni, a mi czélodra hasznos lesz.«⁵

Kazinczyban mind jobban megérlelődött az erdélyi utazás eszméje. Fölkerlte hát Cserey Farkast, készítsen uti tervet számára:

¹ Kazinczy F. Levelezése, XIII. köt. 268. lap.

² 1815 nov. 10-ikén írt levelében. U. o. 286 l.

³ 1815 nov. 20-ikán kelt levelében. U. o. 294. l.

⁴ Döbrentei G. 1815 decz. 10-iki levelében. II. o. 316. l.

⁵ 1816 febr. 4-iki lev. U. o. 465. l.

kiket kell meglátogatnia, a természetnek és mesterségnek milyen szépségeit kell megcsupaszítania s jó barátaival mikor és hol kell találkoznia. Cserey közölte Döbrenteiével Kazinczy kérelmét s őt bízta meg az utiterv elkészítésével. Ő maga korán sem számított arra, hogy Kazinczy Erdélyben valóságos tanulmányutat kíván tenni; azt hitte, csak jó barátait akarja meglátni, tisztelőit megismerni s néhány napi mulatás után visszatér Széphalomra. Annál lelkesebben felkarolta Döbrentei az egész tervet. »Örömmel vagyunk eltelve, — írja — hogy a jövő pünkösdre Zsibóra jössz. Kazinczym! repesek örömben, azok boldog napok lesznek. Hozd, nagyon kérlek, Szemerét s Kölcseyt.«⁶

Az 1816. év első négy hónapja folytonos tervezgetéssel telt el. Döbrentei február végén már nagyjából megállapította Kazinczy utazásának tervét; de azt nem remélte, hogy mind ő és tanítványa, mind Wesselényi folyvást kísérelhessék útjában. Ha Kazinczy júliust szándékozik Erdélyben tölteni, akkor Döbrentei és tanítványa mindig vele lehetnének, Wesselényi azonban akadályozva lenne; ha pedig szeptemberre maradna el az utazás: Wesselényi találkozhatnék ugyan Kazinczyval, Döbrentei és tanítványa pedig Nagy-Enyedre elébe mennének, de huzamosabb időt akkor mégis bajosan tölthetnének együtt. Egyébiránt már most kijelöli az útirányt: Krasznáról Zsibóra és Kolozsvárra menne Kazinczy; innen Tordára, Toroczkó-Szent-Györgyre, Nagy-Enyedre, Maros-Ujvárra és Maros-Vásárhelyre, honnan Oláh-Andrásfalvára térne pihenőre; azután folytatná útját Segesvár, Háromszék, Brassó, Fogaras, Nagy-Szeben, Szász-Sebes, Gyulafehérvár, Szászváros és Tordas felé, a hol Sipos Pál fogadná; onnan Bábólára, Dédácsra, Hátszeg vidékére s Dévára térne s innen Körös-Bányának tartana. Előre figyelmezteti Döbrentei Kazinczyt, hogy a maga lovain kell az utat megtennie, mert Erdélyben előfogatra nem számíthat.⁷

Kazinczy szándéka eltökélt volt már ekkor, csak az időre nézve nem tudott megállapodni. »Nyugtalanul várom az időt, kedves barátom, — írja Wesselényi Miklós bárónak — melyben Zsibón megjelenhessek. Meg foglak látni bizonyosan s viszem az én lelkem kedvesét is, a kis Zsenit... Tőled tovább megyek, meglátni Gyulayné, Lolottot (leányát) és Sipost. Zseni kitűri az utat s nyer az utazás alatt, mert lát, hall s tanulását félbe nem szakasztja... Nekem kedves léssen, ha velem jó; kedves az is, hogy ő meglátja azokat, a kiket atyja szeret, és a kik atyját szeretik.«⁸

Hogy Cserey Farkas a Kazinczy uti tervére vonatkozólag hallgatással mellőzte barátja kérelmét: annak okát elmondja ő maga egyik levelében,⁹ a mely érdekes világot vet írója jellemére.

⁶ 1816 jan. 7-iki lev. U. o. 396. l.

⁷ 1816 febr. 28-iki lev. U. o. 463. l.

⁸ 1816 febr. 21. lev. U. o. 505. l.

⁹ 1816. márcz. 11. kelt lev. Kazinczy F. Lev. XIV. köt. 39. l.

Kielégítetlen becsvágytól gyötörve, a közélet súlyedtségén elkeseredve, sötét színben látott mindent hazájában. Bánffy György gr. kormányzati rendszerének nagy ellensége lévén: elégedetlensége szinte nem ismert határt. Fájt neki, hogy némi áldozó készsége, a melylyel az erdélyi fűvészetet fejleszteni törekedett, kevés elismerésre talált s inkább különcnek, mint áldozatra kész hazafinak tartották. Nagy birtokai mellett is zárkózott életet élt s a főúri körök társaságától visszahúzódott. Ha Kolozsvárra ment is, kerülte az előkelő házakat, hol »a fény alatt álnok alacsonyosság lappang« s örömeztőbb volt Döbrentei körében, vagy »egy szegény kálvinista papnál«. Romlott szívű embereknek tartotta az erdélyieket s óhajtá, bár soha se ismerte volna meg őket. Annál kevésbé kívánta, hogy Kazinczyt velük megismertesse. »Maglehet, — írja — hogy hibázok ítéletemben; de mégis csak a mellett maradok, hogy a mostan élő erdélyiek közül igen keveseket ismerek, a kik egy emberséges ember és nevezetesen egy Kazinczynak ismeretségire érdemesek volnának; én ezt e képen oly állhatatosan hiszem, hogy hamarabb lehetne belőlem unitáriust csinálni, mint ezen hiedelmentől eltántoritani.« Inti is barátját, hogy vigyázzon a velük való érintkezésben, mert a síma külső alatt »átkozott rossz daemon« lappang. Nem az emberek, hanem a bányák s a természet egy-egy ajándékai érdemlik meg csak, hogy idegen is megismerje Erdélyt. Így vélekedett Cserey Farkas, a mi kevés biztatót ígérhetett Kazinczynak.

De a széphalmi vezért mindez el nem tántorította föltett szándékától. Ismerte barátját s tudta, hogy a sértett becsvágy festeti vele oly sötétre az erdélyi közállapotok képét. S másfelől sokkal jobban beleélte már magát a gondolatba, hogy ifjúkori eszményképét, Gyulay Ferencz grófnét s barátait saját tűzhelyök-nél meglátogassa, semhogy Cserey Farkas lesújtó véleménye visszatarthatta volna. Különben is Döbrentei, Wesselényi és Cserey Miklós igyekeztek ellensúlyozni Cserey Farkas felfogását s kivált Döbrentei részletes uti tervet készített,¹⁰ a mely szerint nemcsak Kazinczy, hanem ő és tanítványa, sőt Mikó István gr. is vele mennének, Wesselényi pedig csak akkor, ha az utazás szeptemberre marad. S mivel Döbrentei tudta, hogy Kazinczy fáradt lovain a hosszú utat meg nem teheti, arról is gondoskodott, hogy a Gyulay grófné lovai is rendelkezésükre álljanak, azokkal mennének a székely és szász földre s visszakerülnének Hunyad vármegyébe, Dédacsra, a honnan Kazinczy elrándúlhatna sógorához, D'Ellevaux Jánoshoz is, Krassó-Szörény vármegyébe. Cserey Miklós szintén ígérkezett utitársának s biztatta, hogy a »régiségnek szép nyomait« fogja ott találni.¹¹

Kazinczy is azt óhajtá, hogy jó barátaival együtt kelhessen körútra Erdélyben. Döbrentei és Cserey tudnák őt leghelyesebben

¹⁰ 1816 márcz. 13-iki lev. U. o. 42—44. l.

¹¹ 1816 márcz. 18-iki lev. U. o. 55. l.

kalaúzolni; de mikép lehet oly tervet készíteni, hogy mind egyszerre érkezzenek őt kísérni, — ez volt a legnehezebb kérdés, a melynek sikeres megoldása éjjel-nappal foglalkoztatta mind Kazinczyt, mind Döbrenteit. »Barátom, — írja Döbrenteinek — éljük ki egyszer magunkat; ki tudja: fog-e ez többször megtörténni?»¹² Pünkösdre bajosan lehet Zsibón, mint remélte; de júliusban bizonyosan ott lesz. Ezt márczius 17-ikén írja Kazinczy s már 26-ikán ismét azt hiszi, hogy pünkösdtöt mégis csak Zsibón tölti. Feleségével többször tanácskozott ez útról. Ő úgy tervezte, hogy Eugenia leányát is magával viszi; Gyulay Karolina grófnő is erre kérte; míg ellenben Wesselényi attól félt, hogy egy tíz éves gyermekkel sok baj lehet oly hosszú úton. Kazinczyné vonakodott Eugeniát a fáradtságos útra ereszteni, s úgy látszott, meg is győzi férjét a maga véleménye helyességéről. Márcz. 17-iki levelében azt írja Döbrenteinek, hogy Eugenia nem megy vele, le kellett mondania ezen örömről anyjának okai miatt; de már a márcz. 26-iki levelében ezt írja Gyulay Karolina grófnőnek: »Zseni nélkül nem megyek; minthogy anyja s ifjabb testvérei nem jöhetnek, jöjön ez velem.« Naiv öröme már előre elragadja: »Lolott, Nagysád és ő (t. i. leánykája) együtt! Ő majd a Nagysád karjai közt! a Nagysád ölében... Eletemnek az lesz egyik legszebb pillantása.«

A mire barátai legtöbb gondot fordítanak, hogy a különböző sóbányákat megnézzék vele: azzal Kazinczy keveset törődik. Én — úgy mond — »embereket és szép helyeket akarok inkább látni s szép formákat, elevenen és festve, azaz vásznon festve, nem arczon festve«.¹³ Épen ezért nem tudott neki uti tervet csinálni Cserey Farkas, a ki csak a természet ritkaságait szerette volna megláttatni vele; holott Kazinczyt inkább a barátaival s Erdély más nevezetes embereivel töltendő órák örömei lelkesítették. De mikor aztán Cserey Farkas megismerte a Döbrentei készítette uti tervet: ő is arra kérte Kazinczyt, hogy júliust töltse Erdélyben.

Hogy Kazinczy nem szeptemberre határozta erdélyi útját: arra leginkább Döbrentei beszélte rá. Sokáig próbálgatta a két ifjúnak, Gyulay Lajosnak és Wesselényi Miklósnak az érdekeit összeegyeztetni, de nem sikerült. Júliusban Wesselényinek a gazdaság körül kell tartózkodnia; szeptemberben pedig Gyulay Lajos nem lehetne Kazinczy társaságában. De Gyulay Ferencz grófné is a júliusi utazás mellett volt, mert így »kétszer örvendhetne« Kazinczynak: Andrásfalván is, Dédácson is. Ekkor érnének rá lovai is, hogy a kis társaságot a székely és szász földre vigyék. »Egy szekérben — írja Döbrentei — hárman jól elférünk, ámbár Döbrentei valamivel vastagabbacska az ő kedves barátjainál, Kazinczynál s Gyulay Lajosnál.« De a másik ok, a miért Döbrentei a júliusi utazást óhajtá, barátja iránti gondoskodása és

¹² 1816 márcz. 17-iki lev. U. o. 47. l.

¹³ 1816 márcz. 26-iki lev. U. o. 69—71. l.

aggodalma. Hiszen épen a mult év őszén panaszkodott neki Kazinczy, hogy az őszi nedves idő hamar megérthatna egészségének: tehát ez a körülmény egymagában is elég ok, hogy Kazinczy a nyári hónapokban tegye meg a régóta tervezett utat.¹⁴ Egyébiránt az özvegy Wesselényi báróné is kijelentette, hogy szívesen beleegyez abba, hogy fia legalább Nagy-Enyedig vagy Maros-Vásárhelyig kísérhesse Kazinczyt juliusban, s így ez az akadály is elhárítottnak látszott.

Ápril 10-ikén küldi Döbrentei a végleges uti tervet Kazinczy-nak, a ki abba most már bele is nyugszik. Érkezzék Kazinczy június 20-ika körül Zsibóra, hol Wesselényi fogadja. Onnan elkiséri Kolozsvárra, hol Döbrentei és Gyulay társaságában mulathat, míg kedve tartja. Kolozsvárról négyen indulnak Nagy-Enyed vagy Maros-Vásárhely felé, honnan Wesselényi megválik ugyan a társaságtól, de Döbrentei és Gyulay tovább is vele maradnak s kísérik Andrásfalváig. Itt megpihennek s Kazinczy lovait is itt hagyják és Erdély délkeleti határát tekintik meg; Döbrentei és az ifjú Gyulay gr. mindenütt kíséreni fogják egészen Magyarország határáig. Barátságuk nem engedi — úgy mond Döbrentei — hogy Kazinczyt magára hagyják idegen földön, s ezért köti szívére a terv elfogadását. »Kérünk mindhárman — írja Döbrentei — tedd e barátságot s jöjj e szerint. Így mindenikünk él veled s te mindenikünkkel. Carlosz (t. i. Wesselényi) ezzel lemond a szeptemberi várásról s egészen megegyezik, megnyugszik, ha az út e szerint lesz téve. Barátunk, híven szeretett barátunk, nyujts nekünk örömet, jöjj e planum szerint. Mert mi téged egyedül nem bocsáthatunk idegen utakon, helyeken járkálnod angyalkáddal. Mondom, mind meg vagyunk ebben egyezve; Carlosz elődbe megyen, kísér, mi veled megyünk. Hova kell e nyárra több öröm? Kazinczynek, így jöjj . . . Szívemnek barátja, ne írj semmit ellenére planumunknak, jöjj, mikorra hívunk . . . Erzéseim mélyével instállak, jöjj így, hogy sokáig veled lehessenek, s töltsd be vágyását a te éretted lángolt s lángoló ifjúnak.«¹⁵

Még mielőtt a végleges tervet megkapta Kazinczy s a maga elhatározását megállapíthatta és közölhette volna Döbrenteivel: az irigy sors újabb akadályokat gördített útjába és szinte próbára tette naiv lelkesülését s férfias elszántságát. Szerencsétlenségek érték, s teljes lelki egyensúlyára szükség volt, hogy szándéka hajótörést ne szenvedjen. Márczius 29-ikén kigyúlt konyhája, melyet az előbbi év őszén építettett, hat ölnyire lakóházától. Már-már az a veszedelem fenyegette, hogy lakóháza is lángba borúl, mert a szél épen arra vitte a szikrákat. De a szél hamarosan irányt változtatott s istállója felé vitte a lángot. Rettegése megújult, s jóságaiért kellett aggódnia. Szerencsére itt nem érte kár, s csak

¹⁴ 1816 ápr. 8-iki lev. U. o. 110—111. l.

¹⁵ 1816 ápr. 10-iki. lev. U. o. 116—118. l.

a konyha födele lett az áldozat. Látván a kisebb szerencsétlenséget, némi megnyugvással fogadta a túrhető kárt, — »mint a kit kerékbe akartak törni s csak fejét veszik«.

Még azt sem tudta, mikép s miből építtesse újra leégett konyháját, midőn két hét múlva, ápr. 16-ikán megkapta a jogügyi igazgató felszólítását, hogy fogsága tartásdíja fejében 496 frtot fizessen az állam kincstárába, mivel a kiszabadulása után fizetett 1068 frt »hibás calculuson épült«. Isten, ember tudta, hogy ő, a mikor csak meg volt engedve, mindig a magáéból élt, s épen fogsága fölött sokat fölemésztett családi vagyonából; s íme már másod izben zaklatja a kir. fiscus épen akkor, midőn oly régóta s oly szeretettel ápolta tervét akarja valósítani.

Ide járult a maga és feleségének betegeskedése. Az aranyér régóta kínozta; szédülés fogta el gyakran, s a téli hónapokban hetekig őrizte szobáját. Fáradtnak érezte magát, s voltak órái, midőn még az ő nagy lelki fogékonysága is érzéketlen maradt mind irodalmi czéljai, mind családi ügyei iránt. Azonban a csapásokban megedzett lelke kiemelkedett a szenvedésekből, rugékonyságát visszanyerte, s a jövő iránti reménye újra kecsegtető színben csillogott előtte. Törhetetlen bizodalommal ápolta utazása tervét, legyőzött minden akadályt, s a sóvárgott élvezet sejtelme megaranyozta aggodalmas napjait.

A Döbrentei tervét örömmel fogadta; nemcsak azért, mert leginkább látni óhajtott barátai készítették azt, hanem mivel saját dolgaival is legjobban megegyezett. Junius 10-ikét, Széphalomra költözésének tizedik évfordulóját még családja körében kívánja tölteni s másnap indul Zsibó, illetőleg Kraszna felé. A várva-várt öröm poharát fenéig akarja üríteni s megkéri Cserey Farkast, hogy ne ő vele menjen Zsibóra, hanem csak utána három-négy nappal, hogy »zsibói örömei meg nem osztottak legyenek«. »Örökkévalóság-nak való napokat fogunk élni, édes barátom, s kipótoljuk, a mit a sors nekünk eddig irígylett«, — írja Döbrenteinek 1816 ápr. 21-ikéről.¹⁶

Mennyi ideig marad Erdélyben, még nem tudja. Eleinte úgy tervezi, hogy egy hónap múlva visszatér s legfőlebb julius végén ismét Széphalmon lesz, korán sem számítva arra, hogy teljes három hónapig lesz kénytelen családjától távolmaradni. S csak az utazás alatt győződik meg, hogy a kiszabott idő fölötté kevés.

Döbrentei s a két ifjú legjobban örült, hogy Kazinczy az ő tervük szerint indul Erdélybe. Cserey Farkas azonban betegsége miatt nem ígérheti, hogy kíséreni fogja útjában; Cserey Miklóst pedig hivatalos elfoglaltsága akadályozza. Annál melegebb szívvél várják Döbrentei s tanítványa és Wesselényi. »Hozzanak az egek, lelkem barátom, kicsiny angyaloddal együtt«, — írja hozzá Döbrentei a találkozás előtti utolsó levelében.¹⁷

¹⁶ U. o. 141—142. l.

¹⁷ 1816 máj. 20. U. o. 208. l.

Mielőtt Kazinczy megindul: pár sorral mindazon barátait értesíti, a kikkel legelőbb kíván találkozni. Döbrenteitől azt várja, hogy minden látni valóról pontos jegyzéket készít, hogy idejét mennél hasznosabban tölthesse. Junius 22-ikén Zsibón szándékozik lenni, a hónap végén pedig Kolozsvárott. De — úgy mond — az Izrael népe nem kerengett úgy, mint ő, nemcsak a nagy áradások miatt, hanem azért is, mivel dolgai úgy parancsolják. Tudja, hogy az utazás most nagy áldozatába kerül, de barátait és tisztelőit meglátni sokkal inkább óhajtja, semhogy az áldozattól visszariadna. Magával viszi készülő munkájának, a *Pályám emlékezetének* kész íveit, a Kölcsey segítségével lemásolt Hymnariont, t. i. a Pápay Pál fordítását, az irodalmi csatározások főbb adatait, a melyeket mindazokkal megismertet, a kik a nyelvújító harc iránt érdeklődnek. Ezenfölül néhány arczképet visz Erdélybe, egyik ifjúkori ideáljáét, a Radvánszky Terézét s Dessewffy Józsefét; amazt Gyulay Ferencz grófnénak, emezt Döbrenteinek.

Így indul el Kazinczy 1816 június 11-ikén délelőtt Eugeniával s szobaleányával, kocsisával s inasával négylovas födeles kocsiján.

II.

Krasznáig a következő irányban haladt Kazinczy: Széphalomról Tokajnak s Nagyfalunak tartott, onnan keletre Nyiregyháza, majd kissé északnak Anarcs felé, a hol a Czóbel uraknál kellemes napot töltött. Anarcsról Petneházára tért, hogy ottani jószágát megtekinthesse és személyesen győződjék meg, mily kárt tettek a vetésekben a januári kegyetlen idők. Petneházától délkeletre Mada és Mária-Poocs, Levelek s nyugatra Debreczen felé ment s onnan szülőföldjére, Ér-Semlyénre, a hol gyermekemlékei s az öreg Bossányi Ferencz tiszteletes alakja újultak meg képzeletében.¹ Innen Széplak felé fordult, de az éjjeli záporoktól megromlott út miatt a vámoslázi fogadóban volt kénytelen megpihenni s lovait kifogatni. Folytatta útját Ip község felé, a hová estére jutott el, midőn »lovai összedőlengézének a sárban«. Másnap, jun. 25-ikén, »alkalmatlan, de kies tájakon« vezetett útja Krasznáig, a hol »Flóra bujálkodék gazdagságaiban«.

Cserey Farkast, a ki épen lábbadozott ínhidegéből s most meg szembajban szenvedt, ebédnél találta. »Boldog percze az életnek, — írja az *Erdélyi Levelekben*² — melyben két barát annyi esztendő után ismét egymásnak karjaikba eshetnek.« Harmadfél napot töltött itt Kazinczy, részint Cserey Farkasné társaságában, mert férjét az orvos eltiltotta a fönlételtől, részint önmagára hagyatva s így annál mohóbban élvezve a különböző műgyűjte-

¹ 1816 jun. 20-ikán Rummy K. Gy.-höz írt lev. U. o. 235. l.

² Nemzeti Könyvtár, szerk. Abafi L. XII. köt. 56. l.

ményeket, a melyek akár mint ereklyék, akár mint műreemek fogékony lelkét gyönyörrel tölthették el. Különösen megragadta figyelmét Nagy Frigyes mellszobra és szelenczéje, a melyben a porosz király orvosságát tartotta. Voltaire mellszobra sértette kényes izlését. Ellenben nagyon tetszettek neki Cserey ásványgyűjteményei s régi etruszk és római edényei is; éles szeme csakhamar meglátta a falon függő különböző rézmetszeteket s olajfestményeket is. Majd a szép és drága növényekkel ékeskedő kert szemléletébe merült, hol az olasz nyárfák a szeles esőben kísérteties susogással fogadták. Egy kiseded tóban aranyhalak viczkáncdoztak, s egy rekeszben ezüst fáczánok tollászkodtak. Távolabb, a ritka növények közt, keleti platán alatt, egy emlékkövet pillantott meg, a melyen Wesselényire írott saját epigrammjának két első sorát olvashatá. A könyvtárban kivált a kéziratok és ősnymtatványok érdekelték, a melyek között Kaprinay István levelei kötötték le figyelmét. S bár a rendelkezésére maradt időt tőle telhetőleg igyekezett felhasználni; s bár Cserey egy szép arabs csődörccsikóval is megajándékozta: elégedetlen volt krasznai pihenőjével, mert sem Csereyvel, az »igen nemes lelkűvel nem élte ki magát, sem nagy kincseivel«. Másfelől attól kellett rettegnie, hogy Cserey szembaja oly fenyegetővé válik, hogy ha még Krasz-nára kerül is visszafelé, barátja meg sem láthatja őt.

Most Perje felé tartott, honnan hatókrös szekéren folytatta útját a Meszesen át. Leszállott a szekérről, hogy gyönyörködhessek a táj szépségeiben, a domb és völgy változatosságában, a természet fenséges csöndjében. A bérczről áttekintette egész Erdélyt, s mérföldekre terjedő szemhatárában a különböző színek összefolytak. Rettenetes meredekségeken ereszkedének le, s nem egyszer borzalom fogta el Kazinczyt, a mint a zápormosta árkokon keresztülvonult kocsija. Elérvén a Váradról Kolozsvárra vezető országutat, gyorsabban hajtatott, míg Nyiresre ért. Jó szerencse, hogy Csereyéktől »tömött kosárral« indulhatott, különben az éhség elgyötörte volna utitársaival együtt. Bogártelken is csak juhtejet és burgonyát kaphatott, Bácsón pedig a »paizs-czégérral büszkélkedő« fogadóban kevés fekete kenyeret, a mely még hozzá nagyon ízetlen is volt. Közben Na y-Almásón Wass Sámuel grófné híres istállóját tekintette meg s azt az emléket, a melyet a grófné férjének állíttatott, s a melyen a Cserey Farkas kérésére írott saját szép epigrammját is olvashatá.

Junius 30-ikán ért Kolozsvárra, hol a járókelők nem igen hagyták egy tekintetre sötét zöld lakkú kocsiját, a melyet gubás kocsisa debreczeni szabású kék ruhájában hajtott.³ A mint Kazinczy kocsija Wesselényiek utcájába befordult: Döbrentei és tanítványa s Wesselényi épen az ablakon néztek ki; megpillantván a várva-várt kocsit, mind a hárman szaladtak a kedves vendég elé. Itt

³ Erd. Lev. 70. 1.

ölelte keblére Kazinczy először az ifjú Gyulay Lajos grófot s Bölöni Farkas Sándort, a kiben a jövődő kor nagy íróját sejtette.

Kolozsvártól Kazinczy Wesselényiek házában, Döbrenteivel s tanítványával együtt volt egy szobában, s innen kezdve egészen július 25-ikéig folyvást Döbrentei társaságában mulatott. Döbrentei vezette el Bánffy György gr. kormányzóhoz, a ki »prémetlen mentében jöve ki vendéglátójába, elhintve a sz. István és sz. Leopold csillagjaival s a polgári arany kereszttel«. Ő ismertette meg Kenderessy Mihály kormányzékai tanácsossal, a ki előtt Kazinczy a Vályi Nagy Ferencz üdvözlését tolmácsolá, mivelhogy Kenderessy rábeszélésére ajánlott Kanyó László négyszáz frt jutalmat az *Iliász* fordításáért. Ugyancsak Döbrentei révén ismerkedett meg Kazinczy Teleki József gróffal, a koronaőr fiával, a Böcska: István szülőházában, továbbá Molnár Borbálával, a Dániel István báróné felolvasójával. Buczy Emil, az ifjú Kornis gr. nevelője, Kornis Ignác grófnénak mutatta be, a ki, mióta Kazinczynak az Erdélyi Muzeumban gr. *Török Lajoshoz* írott epistolája megjelent, mindig vágyott őt megismerni. Ez ismeretségére sokszor büszkén hivatkozott Kazinczy, mert az erdélyi nők nagy műveltségének főképviselőjét látta a grófnéban. Döbrenteinél egész irodalmi társaság gyűlt össze Kazinczy tiszteletére; ott volt Naláczy József b., a Báróczy és Bessenyei testőrtársa; Inczedy László, a ki *Kemény Simon* címmel épen akkor dolgozott egy tragédián; Szabó János, a kolozsvári plébános; Koros Imre piarista rector; Szilágyi Ferencz és Molnos Dávid, mindkettő a ref. collegium tanára s néhány kezdő író, Füzesi József, Aranyosrákosi Székely Sándor s a tizennégyéves Kelemen Lajos, a kinek egy költeményét már is elég érdemesnek találta Döbrentei, hogy folyóiratában közölje. Az *Erdélyi Múzeum* szerkesztője társaságában bemutathatta Kazinczy a magával vitt műveit, a nyelvújítás adatait s kedvére beszélhetett a harcz további folyamáról, a melytől irodalmunk s közéletünk átalakítását remélte.

Alig hogy Kolozsvárra ért Kazinczy: legott tudósítá őt Döbrentei, hogy az előtt érkezett oda Döme Károly is, Rudnay Sándor püspökkel együtt, a kinek oldalkanonokja volt. Kazinczy sietett fölkeresni ifjúkori barátját, a ki »mosolygások közt fogadta, nyájasan emlékezett egyszeri barátságukra s elbeszélé nevetve, hogy látta Takácshoz írt levelét a neologismus apologiájával«. Döme Károly is megjelent a Döbrentei társaságában s félrevonulva Kazinczyval, együtt olvasták Horváth Andrásnak a nyelvújítás elleni erős támadását s Kazinczy védekezését. Döme Károly nyíltan kijelenté, hogy ő egy értelemben van Takácssal és Horváth Andrással; mire Kazinczy azt felelte, hogy ezen épen nem akad fel, de kénytelen kimondani, hogy mind Horváth Andrást, mind őt (t. i. Dömét) a neologusok közé sorolja, példákkal mutatván meg, mennyi újítást hoztak nyelvünkbe műveikkel. Úgy hitte Kazinczy, hogy Döme Károly barátságát ismét sikerült megnyernie; »kivált — írja Helmezczynek — hogy egyenességemnek egyéb jeleit is

láthatá, s meggyőzetett az eránt, hogy én nem a *gloriolát* keresem, hanem egyebet«. A nyelvújító harcz fontosabb adatai mind fel-tárultak itt a Döbrentei társaságban, s Döme Károly mohó kíván-csisággal olvasgatta azokat; s iből azt következett a széphalmi vezér, hogy általában »jobb idea támadt« a jelenvoltakban, kivált Döme Károlyban az újítás iránt, s többé nem tekintik az újítást holmi babonaságnak.⁴

Ime a személyes érintkezés hatása. Kazinczy, mint lelkes igazgató, a ki alapeszméjének megvalósítása érdekében egyetlen kínál-kozó alkalmat sem szalasztott volna el, az öröm napjaiban sem feledkezett meg egy pillanatra sem nagy céljáról, életének vezér-gondolatáról.

De a nemzeti műveltség iránti fogékonysága is hatalmas táp-lálékot nyert ez utazásában, kivált Kolozsvárott. Milyen dicsekvéssel emlegette magyarországi barátainak, hogy Erdélyben a főrangú nők közül többen ismerték már őt műveiből s óhajtottak vele személyesen is megismerkedni.⁵ Még büszkébb érzéssel magasztalta Erdélyt azért, hogy ott »a nagy házaknál is« *magyar* a társaság nyelve; hogy mindazok között, a kikkel megismerkedett, egyetlen nőt talált, a ki vele németül beszélt, s ez az egy is magyarországi születésű volt, Batthyány-leány, Kemény Farkas grófné.⁶ A kor-mányzó, Bánffy György gr., szintén magyarul társalgott vele s csodálkozott, hogy »magyarul öltözött *lengyel vendége* oly dere-kasan megtanulá nyelvünket«. ⁷ Sőt a kormányzó né idegen létere szintén tökéletesen elsajátítá a magyar nyelvet, úgy, hogy »azon folytában szólhatott s igen jól írt«. A kormányzó menyét, Bánffy Ferencz grófnét, a ki sziléziai születésű volt, és sajnálta, hogy kis korában meg nem tanulhatott magyarul, Döbrentei tanította nyelv-ünkre.⁸ Mi több, még Tartler János, a »szász nemzet legfőbb tisztviselője« is oly tiszta magyarsággal beszélt, mint akár a leg-magyarabb. »De e földön — írja Kazinczy — nem is hallani más beszédet; s midőn ezen álmélkodva örvendék, barátim, kevélykedve erdélyiségökön, biztatának, ezt fogom mondani, midőn a tokaji hegyet ismét meglátom is. És valóban beteljesedék, a mivel bizta-tának: magyar ember, magyar asszony és leány velem egész utam alatt más nyelven nem szólott.« ⁹

Viszont jellemző a magyarországi közállapotra, hogy Erdély-ben az a meggyőződés uralkodott, mely szerint a Királyhágón inneni magyarok általában rosszul beszélnek magyarul, s álmél-kodva hallották, hogy Kazinczy, magyarországi létére, oly jól tud

⁴ 1816 júl. 7. írt lev. Kaz. F. Lev. XIV. köt. 229. l.

⁵ L. a 4. sz. hivatkozást.

⁶ 1816 szept. 13-ikán Horváth Ádámhoz írott lev. U. o. 281. l.

⁷ Erd. Lev. Bajza és Schedel kiadása, Buda, 1839; 180. l.

⁸ 1816 júl. 16-ikán Dessewffy József gr.-hoz írt lev. Kaz. Fer. Lev. XIV. köt. 245. l.

⁹ Erd. Lev. U. o. 179. l.

magyarúl, mint ők, s ezt egy fiatal tisztviselő neki »complimentként« meg is mondotta.¹⁰ Kazinczy hazafiúi örömmel, sőt lelkesedéssel szemlélte nemzetiségünk romlatlan, ősi erejét Erdélyben s arról győződött meg, hogy a nyelvújító harcz tüze ott sokkal könnyebben megtisztítja a maradiság levegőjét, mint nálunk. »Dolgunk bizony — írja Takács Józsefnek — menni fog, s Erdélyben még inkább, mint itt.«¹¹

Jóllehet Kazinczy Kolozsvárott szívesen időzött volna hazamosabban is; mert »gyönyörűségei, mint a mágiai lámpás festései« úgy rajzoltak előtte, és szemrehányást tett magának, hogy »a jó földet« hamarabb meg nem nézte: három nap mulva folytatnia kellett útját, mivel Gyulay Ferencz grófné úgy rendelkezett, hogy fia Kazinczy nélkül vissza ne térjen Andrásfalvára; ezért a grófné hat lova már napok óta Kolozsvárott várakozott. Jul. 4-ikén hagyta el Kolozsvárt Döbrentei és tanítványa társaságában, hogy Maros-Vásárhelyre s onnan Andrásfalvára menjen. Döbrentei négy ökörrrel vontatta fel Kazinczy kocsiját a teleki tetőre; s Kazinczy és leánya, Döbrentei és Gyulay Lajos a grófné »hat szép szürkéjén« indultak meg Torda irányában, hová a hír már megelőzte érkezését.¹² Tordán Gyöngyössy Jánost, a leoninus verselőt látogatta meg, a kit neje déli álmából keltvén föl, némi zavarral látta a társaságot magánál s nem is tudta, kik a vendégei. Csak napok mulva értette másoktól, hogy Kazinczy és utitársai tisztelték meg látogatásukkal. Még hetekkel azután is folyvást évődött Gyöngyössy a maga együgyűségén, hogy meg nem kérdezte, kikhez volt szerencséje; úgy hitte álmos fővel, hogy »a gróf úrfihoz tartozó személy« mint kísérő köszöntött be hozzá. Döbrenteit is okolta, hogy »e szerencsését ki nem jelenté«. Mind e mellett, noha Kazinczy különös kedvét lelhetette »néma játékban«, a mint megláta »egy vén papot a maga együgyűségében, a ki már a nyugati ponthoz közelget és nem csuda, ha ügyelésében lehanyaglott«: Gyöngyössy szerencsésnek érzette magát, hogy legalább megláthatta azt a nagy író, a kinek alakja régóta élt képzeletében, s a kinek »érdemeivel teljes a két magyar haza«.¹³

Kazinczy jul. 5-ikén indult Maros-Vásárhely felé. Közben Maros-Ludason, Bánffy György grófné házában megszállott, s bár a ház úrnője nem volt otthon, gazdatisztje megmutatá a kastély belső világát, s Kazinczy műértőleg vizsgálta a festett arcképeket, kivált a Kemény János fejedelemét, a melynek irtózatos mázolását nem tudta, mikép tűrhetik a fejedelem maradékai.

Innen Bogát felé haladt a társaság, a hol harmadfél napig kellett veszteglenie a roppant vízáradások miatt. Az ifjú Gyulay

¹⁰ Erd. Lev. U. o. 180. l.

¹¹ 1816. (szept. 13.) írt lev. Kaz. F. Lev. XIV. köt. 283. l.

¹² L. a 4. számú hivatkozást.

¹³ 1816 okt. 31-ikén Kazinczyhoz írt lev. U. o. 401. l.

gr., a ki ott birtokos volt, huszonnégy embert rendelt a »hidast hajtani«. S mivel útjok a Maros melletti víz alatt álló réten vezetett át: Gyulay gr. bivalyokat fogatott mind a két kocsiba; menésük »a fekete elefántokon így amadiszi menés volt«. ¹⁴ Bogátról Radnótra indultak, a hol Bethlen Gábor fejedelem kastélya tűnt szemükbe; majd Ugrára értek, a hol, Kazinczy nagy sajnálatára, nem találkozhatott Haller Gáborral, Erdély kincstartójával, a Cserey Farkas apósával, a kinek kivált könyvtára érdekelte őt. Ugrán Döbrentei ebéd alatt »vevé a poharat s libatiót teve a *Telemach* fordítója (t. i. Haller László gr.) árnyékának, mert Ugra annak birtoka volt«. Még ugyanaz nap Maros-Vásárhelyre érkeztek, a hol a Teleki-könyvtárat Kazinczy nagy gyönyörűséggel szemlélte. A régiségek képes kiadásait át is forgatta s áhítattal nézegette a sok szép arczképet, különösen a Mátyás királyét és az alapító Teleki Sámuel grófét. A klasszikus írók nagyszámú kiadásait föl is jegyzé magának.

Itt láthatta Kazinczy Szabó Andrást, a bölcselőíró, a ki Wesselényit is tanította a bölcselkedés tudományában, s a kinek ismeretségére régóta vágyakozott. Itt találkozott Aranka Györggyel, a kit huszonnégy évvel ezelőtt látott a hegyaljai szüreten, s a kivel fogsága előtt oly benső barátságban volt. »Aranka — írja Kazinczy Helmecczynek — barátsággal fogadott, de piszkálá nyelvémet a beszéd közt tett hibáimért.« Aranka különösen az idegen szavakat üldözte s általában az újítások ellen fakadt ki, úgy, hogy Kazinczynak más tárgyra kellett átvinnie a társalgás fonalát. Kedvére kibeszélte magát, de Kazinczyt »nagyon elgyötörte«. ¹⁵

Gyulay Ferencz grófné már nagy gondban volt egyetlen fia iránt a roppant vízáradások miatt s eléje küldé huszárját, hogy fiáról mielőbb hírt vihessen. Ez a siettetés volt az oka, hogy Kazinczy meg nem láthatta Kemény Sámuel grófot, a kir. tábla elnökét, a »jó és nagy embert«. Folytatták tehát útjokat Sz. Benedek mellett, a hol Kozma Gergelylyel véletlenül találkoztak. Tholdalagi Zsigmond gr. kérte az utasokat, hogy szálljanak meg nála, mert a vízáradás veszedelmessé tette az utakat. Kazinczy nem bánta meg, hogy a szíves kérésnek enged; kedvére beszélhetett a grófnénak, a ki Vay-leány volt, Vay Józsefről és Vay Miklós báróról, a kikről különben sem tudott »sem hidegen, sem röviden szólani«. ¹⁶

Útjuk Gyalakuta mellett Maros-Szentgyörgyön át vezetett s ebédre a lóczi fogadóban szálltak meg, hol Kazinczy a székely nyelvjárás sajátosságait tanulmányozta s legott föl is villant elméjében a gondolat, hogy erről egy külön munkát ír; terve azonban csakhamar abban maradt. Süppedező hegyoldalakon haladtak legközelebbi céljuk, Andrásfalva felé. »Az utat sok helyeken levert gerendák által kelle a csuszamlás ellen védeni.« Julius 10-ikén

¹⁴ Erd. Lev. Nemz. Könyvtár. 100. l.

¹⁵ L. a 4. sz. hivatkozást és Erd. Lev. U. o. 111. l.

¹⁶ Erd. Lev. U. o. 113. l.

napnyugat táján egy magas bérczről megpillanthaták a szűk völgybe szorult andrásfalvi kastélyt s Gyulay grófné kertjét. Estére oda értek. »Ah, barátom, — írja Kazinczy Dessewffy Józsefnek — az erdélyiek nem kevélykedésből járnak hat lovon; négy el nem bírja a szekeret ezeken a rettenetes dombokon. Oly nagy hegyek bércein járok, mint az újhelyi hegyeké, és ha Erdély nekem annyi örömet nem adott volna, átkoznám ide indulásom óráját.«¹⁷ Hasonlóképp panaszkodik Helmeuczynnek is, milyen irtóztató helyeken kellett mennie. De bár kimondhatatlan örömet érzett: nem feledheté, mibe került neki az erdélyi utazás.¹⁸ A túlradó szív ellágyulása sem fojthatja el panaszát, a mely legfőként anyagi gondjai miatt fakad itt ajkán.

Pedig észbe kell vennünk, hogy Kazinczy erdélyi utazásának egyik sokat emlegetett célját elérte jul. 10-ikén, midőn Andrásfalván viszontláthatta Gyulay Ferencz grófnét, Kácsándy Zsuzsánnát s három leányát. »Képzelheted — írja Dessewffy Józsefnek — mely örömök közt élek ennek az ifjúságom barátnéjának, szeretetre igen méltó három kisasszonyának s fiának s Döbrenteknek társaságában.«¹⁹ Itt élvezte az »isteneknek való örömet;« ifjúkori álmait itt újultak meg képzeletében, midőn a grófné és testvére (az elhalt Rhédey Lajos grófné) s a két Radvánszky-leány társasága annyi kedves órát szerzett neki fogsága előtt. Tizenkét évvel az előtt látta utóljára a grófnét, legidősb leányával, Karolinával; a másik két leányt még soha sem. Karolina, vagy a mint Kazinczy hívta, Lotti, atyjának fogadta őt s Kazinczy »kedves leányomnak« szólította. Viszont Kazinczy Eugenia »kicsiny anyámnak« hívta Gyulay Karolinát. Atyai öröme határtalan volt, midőn Gyulay Karolina karjai között látta Zsenijét s tapasztalta, hogy kis leánya reggeltől estig »kis anyjával« mulat, éjjel ágya előtt nyugszik s ha fölébred, a Karolina neve cseng ajkán. Ha idegen látja a két leányt együtt, meg sem sejtji, hogy nem testvérek; Kazinczy pedig feledi, hogy atyja a gyermeknek. A boldogság közepette Kazinczy egész utazásának egyedüli célját a grófné és gyermekeinek láthatásában kereste s még évek mulva is visszarezg szívében az együtt töltött napok öröme. »Napjaim — írja — itt azokhoz hasonlítanak, melyeket egy májusi november hoz az augusztus forrasztó hősége s a szeptember perzselő derei után, hogy Psyche ismét feléled aludni kezdett őszi-tavaszi altából s bujálkodva röpkedi körül az őszi-tavaszi ibolyáit. Hanyatló korom, melyben poltóléket reménylettem találni életemnek kétezer háromezred részét, melyben csorbájáért, nem érez egyéb kedvetlenséget, mint hogy az epistolographfal én is elmondhatom:

Mon coenr est étonné de se voir sans désirs!

¹⁷ 1816 júl. 16. írt lev. Kaz. F. Lev. XIV. köt. 244. l.

¹⁸ L. a. 4. sz. hivatkozást.

¹⁹ L. a. 17. sz. hivatkozást.

De itt panaszomnak vége. Ittam a Léthe vizét; felejtve vagy-
nak szenvedéseim, de úgy, hogy örömeim felejtve nincsenek, sőt
ezeket egy tündéri csodatét által újra felvirítva, szemlélem.«²⁰

Boldogsága hetedfél napig tartott. Gyulayné házában találta
ifjúkori barátját, Puky László helytartói tanácsost, a ki tizenhárom
szász község panaszainak megvizsgálásával volt megbízva. Oda
hívatta a grófné Gyarmathy Sámuel orvosdoctort is, a kinek
etymologiai szótára az úttörő érdemeivel dicsekszik; de a kit
Kazinczy főképp azért óhajtott megismerni, mert Döbrenteitől már
régóta hallotta, hogy a nyelvújításnak, kivált pedig Kazinczy fordí-
tásainak bírálatán dolgozik. E bírálat, a melyet Gyarmathy Kazinczy
összes fordításainak első és kilencedik kötetéről írt, most jutott
csak Döbrenteitől a széphalmi vezér kezébe. Gyarmathy sok helyes
észrevételt jegyzett ki az említett kötetekben olvasható újításokról,
kivált az idegenszerűségekről, a melyeket Kazinczy épen nem vehetett
rossz néven, már csak azért sem, mivel a bíráló világosan kimondá,
hogy »új szókat csinálni elmúlhatatlan szükség«. Igaz, hogy sok
szón és mondatszerkezeten felakadt első olvasásra, de minél többször
olvasta, annál jobban kibékült az újításokkal. »Mások is így tehet-
nek, — írja Gyarmathy — ha az én indulatomhoz hasonlóval
tudnak viseltetni s lelkesülni hazánk valóságos buzgó és érdemes
egy fiához.«²¹ Most nem annyira a nyelvészet, mint inkább a
botanika érdekelte Gyarmathyt. Ha az eső megszűnt; el-ellopódz-
kodott Kazinczy társaságából s »nagy örömmel tére vissza her-
bariumának új kincseivel«.²²

Jul. 15-ikén Döbrentei Fejéregyházára vitte Kazinczyt s ez
alkalommal megnézték Kis- és Nagy-Búnt is, Bethlen Sándor és
Bethlen Gergely grófok birtokát. Emitt a zsigó ménes fajait néze-
getvén Kazinczy, Bethlen Gergely azt a megjegyzést tette, hogy
Kazinczy ugyan szerencsésen festette a zsigói Bucephalust a
Wesselényi Miklóshoz írt epistolájában; s ez a dicséret fölötte
kedvesen hangzott előtte.²³ Fejéregyházán nem találták otthon a
helység urát, Haller János grófot, a kinek palotája annyi gyönyörű-
séget szerzett Kazinczynak mind szép elrendezésével, mind fest-
ményeivel, hogy »valóságos tündérlak«-nak mondá. Mindaddig, míg
Branyicskát nem látta, Fejéregyházát magasztalta leginkább.

Jul. 17-ikén elhagyta Kazinczy Andrásfalvát, leányával, Döbren-
teivel, Gyulayval és Wass György gróffal (a ki később Gyulayné
második leányát vette nőül). A szász föld volt utazásuk célja;
különösen Nagy-Szebent óhajtotta Kazinczy látni múzeumával.
Három kocsin indultak: Wass és Gyulay grófok a Kazinczy
kocsiján, Kazinczy és Döbrentei a Wassén, Eugenia és szoba-
leánya pedig a Gyulayén ültek. Az első város, a melyet a szász

²⁰ Erd. Lev. Bajza és Schedel kiad. 225—226. l.

²¹ Kaz. F. Lev. XIII. köt. 129—143. l.

²² Erd. Lev. U. o. 229. l.

²³ 1816 júl. 16. Wesselényi M. b.-hoz írt lev. XIV. köt. 246. l.

földön láttak, Segesvár volt. A nagy utcán menvén keresztül: a kocsik elakadtak a feneketlen sárban. Ökröket kellett befogatniok, hogy a kocsikat kivontassák. Míg a kocsisok ezzel bajlódtak: Kazinczy szemügyre vette a szászok viseletét, hallgatta beszédöket (épen hetivásár lévén) s tanulmányozta egész néprajzukat. Innen Ebesfalván át Medgyesre értek; de már előbb Wass gr. elvált a társaságtól. Jul. 19-ikén vagy 20-ikén jutottak Nagy-Szebenbe, a hol két napig szándékoztak időzni.

Véletlenül találkoztak Naláczy István báróval s együtt mentek másnap a Bruckenthal-múzeum nézésére. Kazinczy éles szemmel vizsgálta a képtárt s dicsekedve emlegette, hogy Choiseul-Gouffier francia követen kívül »nem nézte jobban elkészült szem, mint az övé«. ²⁴ Elismerte ugyan, hogy a képtár »örök kincse e nemzetnek«; de ő is azt ítélte műértékéről, mint a francia követ: »On pourroit former un joli cabinet de tout cela, mely nem francziának, hanem magyarnak szájában ezt tenné: Beh sok ebadta rossz darab némely kevés jó között.« ²⁵ A tudós Seivert János kalauzolta őt a képtárban, s tőle később Kazinczy adatokat is kért a képtár alapítójára s egyes remekeire nézve, midőn *Erdélyi Leveleit* át- meg átdolgozá. Nagy-Szebenben megismerkedett Haller Gábor gr. kincstartóval s Tartler János kormányszéki tanácsossal is és az ennél töltött óráját a legszebbek közé számlálta, melyeket Erdélyben élt. Ugyancsak ott ismerkedett meg Cserey Mihálylyal, a kincstár tanácsosával, a kivel egymást nagyon megszerették. Kazinczy alig tudott megválni tőle. Még mikor lovait fogták is: elsietett hozzá, hogy még egyszer lássa. »Ilyenek az *én embercim*, — írja Cserey Miklósnak — mint ez a te lelkes rokonod és az ő katona fia.« ²⁶

Nagy-Szebenből ismét a Gyulay grófné birtokára tért Kazinczy, a hunyadmegyei Dédácsra, jul. 23-ikán. A kies fekvésű Dédács, melynek kertje alatt ömlik a Sztrigy vize a Marosba, ismét nem remélt örömeiket szerzett Kazinczynak. Épen aratás ideje volt, s a bőrduda hangjai mellett folyt vig mezei munka könnyed szórakozásul szolgált az utasoknak.

Két napi mulatás után Kazinczy jul. 26-ikán Krassó megyébe indult sógora, D'Ellevaux János látogatására, ki szpatai jószágán lakott. Úgy remélte, hogy 8—9 nap mulva visszatérhet Dédácsra, honnan hazafelé tarthat. Reménye azonban meghiúsult.

III.

A krassómegyei kirándulás Kazinczynak tizenhat napjába került, jul. 26-ikától aug. 9-ikéig. Szpatán aug. 4-ikéig volt s innen sógorával együtt Lugosra ment, hogy a megye székhelyén új ismeretéseket kössön. Itt találkozott egy bálban Bercsényi gróffal, a kivel

²⁴ Kis Jánoshoz 1816 aug. 12. írt lev. U. o. 258. l.

²⁵ U. o.

²⁶ 1816 jul. 24. Cserey M.-hoz írt lev. U. o. 249—250. l.

a művészetekről kedvére beszélhetett s a kitől Napoleonról azt a hírt hallotta, hogy midőn Elbából visszatért Párisba: »legelső látogatását Davidnál, a festőnél tévé«. ¹ Ugyancsak itt találkozott Sejben kapitánnyal, a Csehy József volt vitéz társával.

A sógoránál tett látogatása nevelte ugyan örömeit; de a mitől e hosszas kirándulása megfosztotta, annál jobban sajnálta. Mielőtt ugyanis Dédácsról Krassóba indult, azt ígérte Gyulaynének, hogy aug. 3-ikára már ismét Dédácson lesz, hogy másnap Dévára, a megye székhelyére mehessen a grófnéval együtt Jósika János b. főispán búcsúzó-ünnepére. Jósika, kit a király kormányászéki tanácsossá nevezett ki, főispáni tisztségéről lemondott s e lemondását a megyének aug. 5-ikén tartandó ünnepélyes közgyűlésén akarta hivatalosan bejelenteni, egyszersmind a megyei rendektől is búcsút venni. Kazinczy azonban a mondott nap (aug. 4-ikén) még csak Lugosra indult, honnan 8-ikán folytatta útját Dédács felé; 9-ikén este ért oda, már jóval később, mint számította. Tehát Jósika b. búcsúzó-ünnepéről is elkésett. A főispán várta, várta: hátha a gyűlés vége felé mégis csak megérkezik Kazinczy, de hiába. Meg akarta t. i. Kazinczyt tisztelni a megyei rendek előtt épen búcsúzása alkalmával, hogy Hunyad vármegyei táblabíróvá fölesküdteti, már előre rábeszélvén a rendeket, hogy őt táblabíróvá válaszzák. Így e megtisztelés Kazinczy nagy sajnálatára elmaradt. Ha tudjuk, mily sokra becsülte Kazinczy a főispánt, a kit Cserey Miklóshoz hasonlított, s a ki a gyűlésen arra bírta a megyei rendeket, hogy tizenkétezer forintot adtak össze a szászvárosi és hátszegi iskolák jobb karba helyezésére; ha tudjuk, mennyire megszerette Kazinczy az erdélyi magyarokat s mennyire vágyott egy erdélyi megyei közgyűlést meglátni: könnyen elhiszszük neki, mily szívesen elhalasztotta volna egész krassói kirándulását, hogy az említett megtisztelés részese lehessen. »Barátom, — írja Dessewffy Józsefnek — én, magyarországi magyar, erdélyivé tétettem volna s Jósika által tiszteltettem volna meg, a kihez e szókkal végezhetem vala el köszönetemet: Laetor laudari a te laudatissimo viro. (Cicero.) S e megtiszteltetést nem Kazinczy Ferencz nyerte volna, hanem *Kazinczy Ferencz az író, a magyar író*. Érezd, mely szerencsétől vagyok megfosztva.« ² Wesselényi Miklós előtt is kifejezi nagy sajnálatát az őt érhető megtisztelés elmaradásán: »Isten és lelkem a bizonyság reá, — írja 1816 aug. 12-ikén kelt levelében ³ — hogy e megtiszteltetésnek *nem személyem miatt örültem volna, hanem literaturánk miatt* s oda van, mert itt nem valék.«

Némi kárpoztást keresett azonban Kazinczy abban, hogy aug. 11-ikén az egész Gyulay-családdal Branyicskára rándult Jósika b. látogatására s egész napot körében tölthetett. Nagyobb férfinak

¹ 1816 aug. 12. Wesselényi M. b.-hoz írt lev. U. o. 260. l.

² 1816 aug. 10. írt lev. U. o. 253. l.

³ U. o. 261. l.

tapasztalta, mint hitte; feleségét, Csáky Rozália grófnőt s két leányát, a kik Kazinczy E. geniától elválhatatlanok lettek, szintén nem győzte magasztalni. De Branyicska nemcsak Jósika miatt lett kedves emlék előtte, hanem régi ereklyéje miatt is. A nagy Martinuzzi kápolnája faláról a régi idők szelleme szólt hozzá s költői ihlete művészi kifejezést nyert ekkor fogant epigrammjában.⁴

Jósika János báró szintén ünnepnek tekintette Kazinczy látogatását, a hozzája írott epigrammját pedig örök emléknék. Meggyőződött, hogy a művelt elme rendesen jó szívvel társúl s kevéssel megelegszik. Ezt olvasta ki Kazinczynak hozzá intézett leveléből is. »Örömmel emlékeztetnek — írja — becses levelének minden sorai azokra a rövid ugyan, de emlékezetem sorából soha ki nem törölhető kedves órákra, melyekben szeretett anyai nyelvem pallérozójával, hazámnak egy nevezetesebb írójával közelebről megismerkedni szerencsém lehetett. Ritka szép munkái távulról is tisztelést gerjesztettek szerzőjökhoz; de csak igaznak marad az, hogy a valóban tanult, igazi jó szívú ember hasonló a szép miniature festéshez: véghetetlen az, a mit a közelítéssel nyer.«⁵

Már Branyicskán figyelmeztette Jósika Kazinczyt a vajdahunyadi várra, melyet aug. 13-ikán szemlélt Kazinczy igaz hazafiúi áhítattal. Oda is a grófnéval s gyermekeivel együtt ment, s így annál kedvesebben teltek órái. A hajdani nagyság és erő, a fény és zaj ellentétben a mostani csöndességgel, megkapta költői lelkét s egy szép epigrammban fejezte ki hazafiúi szent hevülését.

Aug. 15-ikén Sipos Pált látogatta meg Tordoson s nála félnapot töltött Naláczy István b. társaságában, Bábólnán pedig Naláczynál Sipossal együtt egész napot s egy álmatlanul virasztott éjet. Siposnál találkozott P. Thewrewk Józseffel is. Ki hitte volna akkor, hogy e találkozás után egy hónap mulva már Siposnak halála hírért hallja Döbrenteitől? De legalább az együtt élt másfél nap emléke élénken megmaradt a megszorodott jó barát képzetében haláláig.

Bábólnáról a gyógyi fürdőbe ment Kazinczy s itt ismerte meg közelebről Alsó-Fehér vármegye főjegyzőjét, a történelemben ritka jártasságú Kiss Józsefet, a kinek nem tehetett oly kérdést a politikából és statisztikából, a melyre azonnal szabatos feleletet ne kapott volna. Pray, Schwartner és Smith művei itt is vele voltak.⁶ Kazinczy a gyógyi fürdőben Gyulayné és sógornője, Bethlen Ádám grófné, társaságában többekkel megismerkedett s az »itt lebegő lelket még inkább megszerette«.

Aug. 17-ikén ütött a válás órája. Kocsija a falu végén várta, s ide kísérte őt a grófné leányaival együtt, továbbá Kiss József,

⁴ 1816 okt. 21. Jósika J. b.-hoz írt lev. U. o. 371. l.

⁵ 1816 decz. 16-ikán kelt lev. U. o. 481. l.

⁶ Erd. Lev. Nemz. Könyvtár, 245—246. l. — Bajza és Schedel kiad. 307—308. l.

Döbrentei és Gyulay Lajos. »Némán, elfogott, összeszorult szívvel« vett búcsút a grófnétól, Karolinától s két testvérétől. Döbrentei és tanítványa még Benczenczig kísérték, a hol Lázár Benedek grófnál szállottak meg. Itt hallotta Kazinczy Bornemisza Pál bárótól, hogy Gyulay grófné s leányai »kisirt szemekkel« panaszták a búcsúvétel szomorúságait. »Vártam azt, — írja — tudtam, hogy úgy lesz, és mégis örültem a hírnek, mintha váratlan ért volna. Az én szemeim rég olta elszoktak sirni fájdalomokban; könnyeket nekem csak édesebb ellágyulásokban enged az elkeményedés; de nedvesedni kezdének, s el kelle fojtanom keblem sóhajtságát.«⁷

Itt azután Döbrenteitől és tanítványától is búcsúznia kellett. Leánya és kísérlője sírva fakadtak; ő maga »csak elfogott szívvel emlegette azt a szép házat, a melynél szeretetre s tiszteltre méltóbbat soha sem látott és látni soha nem fog.«⁸ A Dédácson töltött szép napok emléke mint egy tündérálmok képe megaranyozta hanyatló éveit, s ott fogant epigrammja naiv érzékenységének méltó kifejezése.

Útja Gyulafehérvár felé vezetett. Leánya és kísérlője dúdolni kezdtek:

Itt hagynám én ezt a fiat, ha lehetne,
Ha engemet comtesse Lotti nem szeretne.

Arra számított, hogy Alvinczen kiszáll és Martinuzzi háza omladékait megtekinti; azonban »lelke elborulásában« későn vette észre, midőn már a helység mellett elhaladt, s így Maros-Réven át egyenesen Gyulafehérvárra érkezett. Itt fogadóba szállott, leányát és cselédjeit ott hagyta, s ő maga a Sz. Mihály templomába sietett, a hol Hunyadi Jánosnak, testvérének és László fiának üres koporsóit, valamint Izabella királyné s János Zsigmond fehérmárvány sarkophágját megindult hazafi érzéssel szemlélgette. Óráját, a melyet anyósának apja Párisban vett, rátette Hunyadi János sírkövére, hogy »új becsset kapjon az ott létele által.«⁹ Megnézte a Batthyány püspök alapította gazdag könyvtárat is, incunabuláival és becses kézírataival; tisztelgett Rudnay Sándor püspöknél és Döme Károly kanonoknál.

Innen aug. 19-ikén a közel fekvő Gáldtőre indult, a mely életének »négy napjait ismét felejthetlenné tette, mind kies fekvése s kertjei, mind kivált lelkes urának s asszonyának minden becsset felülhaladó kegyességek s oktató társaságok által«. Bethlen Imre gr. küiküllői főispán Gyulay grófnétól hallotta meg a hírt, hogy Kazinczy Erdélyben jár, s ő előtte fejezte ki óhajtságát Bethlen, hogy szeretné Kazinczyt megismerni. Így tért be Kazinczy a gróf kastélyába, de őt nem találta otthon. Mind a mellett a szíves vendégszeretet ott marasztotta, s harmadfél napig a magával vitt íratait, leveleit ren-

⁷ Erd. Lev. Bajza és Schedel kiad. 312. l.

⁸ 1816 aug. 26. Gyulay F. grófnéhoz írt lev. Kaz. F. Lev. XIV. köt. 268. l.

⁹ 1816 szept. 13. Horváth Ádárhoz írt lev. U. o. 280. l. Erd. Lev. U. o. 326. l.

dezzette, míg a ház ura meg nem érkezett. Bethlen nemcsak maga óhajtotta Kazinczyt megismerni, hanem mint a nagyenyedi collegium főkurátora a collegium tanárait is meg akarta vele ismertetni; tehát alig hogy megérkezett kastélyába, legott megizente a tanároknak, hogy másnap az iskolában tartózkodjanak, hogy Kazinczyt fogadhassák. Másnap, aug. 22-ikén maga a gróf vitte Kazinczyt leányával s cselédjeivel együtt Nagy-Enyedre s ott »huszonnégy óráig vele mulata, magát, cselédjeit, lovait ő tartotta«. ¹⁰ Bethlen gr. Kazinczyt a collegiumban Hegedűs tanár vezetésére bízta, kit azonban később dolgai elszólítottak Kazinczy mellől s Benkő Ferencz kalaúzolta. Kazinczyt mindenekelőtt a Báróczy hagyománya érdekelte, továbbá a Bod Péter és Benkő József gyűjteménye. A gróftól sok becses adatot hallott a Bethlen családra, kivált Bethlen Miklós kancellárra vonatkozólag; örült, midőn a gróf megismertette őt a collegium átalakításának terveivel is, a melyek szerint három év mulva csakugyan lerakták a collegium új épületének alapköveit. Bethlen nagyon szíven viselte az intézetnek mind szellemi, mind anyagi állapotát. Még »legszorgosb foglalatosságai között is feljárt a leczkékre, az ifjakat váratlanul kikérdezte s olykor három óráig is, s őket mindenekfelett a classica literatura szeretetére gyúlasztotta, mert ez valóban mindenekfelett való«. ¹¹

Nagy-Enyedről Tordára utazott Kazinczy, hol Szabó Sámuel tanárt és Gyöngyössy Jánost szerette volna még egyszer látni, de egyiket sem találta szállásán. Megindult tehát Kolozsvár felé, a melynek fellegrvárát a teleki tetőről most kedvére szemlélheté. Aug. 27-ikéig maradt most másodizben Kolozsvárt, nagyrészt Kenderessy Mihály társaságában. Fölkereste a könyvadások boltjait, hogy Berzsenyi műveinek második kiadását megkaphassa s Döbrenteinek elküldhesse; azonban még nem érkeztek meg az új kiadás példányai, s így a Döbrenteinek tett ígéretet be nem válthatá. Fölkereste Schmelzer szobrást is, hogy mellképét gipszbe öntesse. Aug. 26-ikán Tholdalaghy Lászlónénál együtt ebédelt Kenderessyvel, Gyárfás és Sebes kormányzéki titkárokkal, s ez alkalommal »tudomány, komoly kedv, dévajkodás váltogatók egymást«. Különösen a Kenderessy adomái szórakoztatták, a melyek közül néhányat *Erdélyi Leveleiben* is megörökített.

Még Tihó és Zsibó voltak hátra, hová menni szándékozott, s hol erdélyi utazását be akarta fejezni. Már jul. 24-ikén tudósította Cserey Miklóst, hogy nem hagyja el addig e szép földet, míg őt keblére nem öleli. »Erdélyi örömeimet Zsibó és Tihó fogja berekeszteni — írja hozzá — ott éle n ki magamat kedvemre, s a mint rég ólta óhajtottam. Várj kiterjesztett karokkal s készülj neki, hogy veled létem oly tanító legyen, mint minden leveleid.« ¹² Wesse-

¹⁰ 1816. okt. 7. Dessewffy J.-hoz írt lev. U. o. 344 l.

¹¹ Erd. Lev. Nemz. Könyvtár. 284. l.

¹² Kaz. F. Lev. XIV. köt. 249—250. l.

lényinek szintén megírta két ízben is, hogy Zsibót, a »szent helyet« utoljára fogja hagyni: »Utazásomnak vége s örömeimnek koronája Zsibó lesz.« »Feleségem — írja 1816 aug. 12-ikén Wesselényihez — azt parancsolá, hogy nálad addig mulassak, míg te fogod parancsolni, s te tudod, hogy nálad örömmel mulatok. De ne feledd, hogy harmadik holnapja, hogy feleségemet nem láttam.« Lemondott arról a tervéről, hogy krasznai barátját, Cserey Farkast, ismét fölkeresse; különben is azt remélte, hogy barátja fog hozzá átrándulni, ha majd ő Zsibóra érkezik.

Aug. 27-ikén este csakugyan Tihóra ért Kazinczy. »Ime láttam — írja Buczy Emilnek — azt a nagy embert, a kit sok esztendőök óta csodálók és szeretek.«¹³ Mintegy háromnegyed napig volt együtt Cserey Miklós Kazinczyval, s midőn másnap, augusztus 28-ikán Kazinczy Zsibóra hajtattott, Cserey Miklós is átrándult hozzá egy párszor, hogy »néhány órácskáját Kazinczy látásával s társaságával edesítse«. Cserey Miklós magyaros őszinteséggel fogadta még személyesen nem ismert barátját. »Legbecsesebb napjaim közé számlálom azt, — írja hozzá — melyen legelébb megláttalak; a következő, melyet pusztás házomnál együtt töltünk, hasonló vala, s annak örömét a harmadikon és a negyediken újítani kívántam, újítottam is, a mennyiben elmúlhatatlan foglalatosságaim engedték.«¹⁴

Kazinczy inasát, ki már Nagy-Enyedden rosszul lett, szintén Cserey Miklós gyógyította svájci tincturával s később küldte át Zsibóra.

Zsibón Kazinczy hat napig időzött. Várta Cserey Farkast, de őt torokbaja miatt orvosai most sem eresztették. »Tudván — írja Cserey Farkas Kazinczynak — mennyi örömök várnak honodban — nem is merlek ide hívni; azonban, ha lehetséges, kérlek, akármi rövid mulatásra tedd szerencsésé jelenléteddel nem láthatásodon búsuló barátodat.« De Kazinczy sem akarta zsidói örömeit megosztani, s így ezúttal nem találkozott Cserey Farkassal. Ellenben Buczy Emil és tanítványa, Kornis Mihály gr., siettek őt meglátogatni a Wesselényiek ősi kastélyában; itt tartózkodott Bölöni Farkas Sándor is, és ezeknek a társaságában repültek az órák, napok egymásután, mint egy szép álom tarka képei. Kazinczy sokat beszélt ifjú barátjainak az id. Wesselényi Miklós báróról, a kinek életrajzi adatait már rég gyűjtögette. Buczy Emil föl is szólította, hogy írja meg végre a tervezett életrajzot; Kazinczy azonban csak *Erdélyi Leveleiben* szánhatott néhány lapot a tőle oly sokszor magasztalt kiváló ember emlékezetének; külön munkában sohasem teljesíthette oly melegen ápoltt szándékát.

A Wesselényiek zsidói birtokán Kazinczyt az ember mellett legjobban érdekelte a ló, a Wesselényiek régi büszkesége, a zsidói ménes. Mert abban a meggyőződésben élt, hogy ez épen oly

¹³ 1816 aug. 27-ikén írt lev. U. o. 269. l.

¹⁴ 1816 szept. 1-én írt lev. U. o. 271. l.

»kevélysége a nemzetnek«, mint a marosvásárhelyi és gyulafehérvári könyvtár s a nagyszzebeni képtár. Már midőn 1805-ben, első ízben, Zsibón volt, fölötte nagy kedvvel nézegette a ménest; azóta az ifjú báró nevelőitől, Tőkés Mihálytól, később Pataky Mózesstől számos adatot szerzett össze arra vonatkozólag. S most hosszabb ideig tartózkodván Zsibón: apróra megismerte a különböző fajokat, a lótarítás és tenyésztés módjait, az idomítás sokféle fogásait. S az *Erdélyi Levelek* írásának egyik főcélja éppen az volt, hogy a zsibói ménesről méltó képet rajzoljon. Wesselényi az által is emlékezetessé akarta tenni atyai barátjának Zsibón töltött napjait, hogy egy szép paripával ajándékozta meg. Egyik istállóból mintegy tizennyolc paripát vezetett ki s felszólította Kazinczyt: válasszon egyet közülök magának. Máskor — beszél Kazinczy — ezt minden tartózkodás nélkül azonnal megtette volna; de most, miután Wesselényinek mintegy százezer forint kára volt lovaiban, vonakodott a felszólításnak engedni. »Úgy én választok neked« — szól Wesselényi s intett lovászának, hogy melyiket vezesse közelebb. A lovász egy kisebb növésű angol fajt vezetett eléjük. »Ez — mondá Wesselényi — a te növésedhez leginkább illik; nem nagy, de az általad szeretett Almanzornál nem kisebb. De minek előtte kiadnám kezemből, hadd legyen az az örömem, hogy még egyszer ráülhessek.« Erre az ifjú báró a ló hátára pattant »s néhány kerengést, néhány szökést teve vele«. Angol nevet adtak legott a paripának. »Kevélykedem a lóval — írja Kazinczy Horváth Ádámnak — nemcsak, hogy zsibói, hanem azzal is, hogy *ajándék*, mert szeretetet mutat.«¹⁵

Szeptember 3-ikán vett búcsút Kazinczy Zsibótól. Wesselényi és Bölöni Farkas két inassal lóháton kísérték Kazinczy kocsiját Hadadig, Wesselényi Farkas házáig, hol megszálltak. Az ötödikére viradó éjt álmatlanul töltötte Kazinczy ifjú barátjával. Wesselényi kérte meg, hogy míg ő vissza nem indul, ne feküdjenek le. »Elvontuk magunkat — írja Kazinczy — Farkastól és a ház gyermekeinek nevelőjétől, s éjünk úgy múla el, mint a legboldogabb, melyet ember élhet.« S hogy a baráti szeretet poharát fenéig ürítesse, midőn reggel lekísérte Wesselényit és Bölöni Farkast az alsó udvarba, úgy kívánta, hogy erdélyi barátai között a Wesselényi végső csókjával léphesse át Magyarország határát s ezért nem engedte, hogy Bölöni Farkas is megcsókolja.¹⁶

Wesselényi Farkas bárónál még egy napig időzött s 6-ikán indult meg Hadadról. 7-ikén Nagy-Károlyba ért. Az ajándékló szépségét mindenki bámulta, s Kazinczy büszkén mondá mindenkinek, a ki eredetéről kérdezősködött, hogy hozzán kapta. Szerencséje volt Kazinczynak, hogy nem azon az úton tért vissza felé,

¹⁵ Erd. Lev. U. o. 328. l. — 1816 szept. 13-ikán írt lev. Kaz. F. Lev. XIV. köt. 281. l.

¹⁶ Erd. Lev. U. o. 330. l.

a melyen Erdélybe ment; mert épen akkor fosztogatott arra egy hetven haramiából álló banda, melynek vajdáját, egy Kovács nevű nemes embert, pár nappal azelőtt fogták el. Bihar, Szatmár és Szabolcs megyék »hajtást tartának rájuk« s harminczat elfogtak közülök a vajda után.¹⁷

Kilépvén Erdélyből, Szatmár síkján visszatekintett a dombos földre, a mely annyi örömet adott neki, s egy epistolához kezdett, a melynek csak kezdősorait írta meg:

Domb s völgy, meg völgy domb s domb és völgy megint,
Nem szép, de áldott föld, Isten veled!
Mint a szerelmes néz elnedvesült
Szemekkel a hív lányka rejtekére,
A honnan őt vad sorsa most elúzi:
Akként tekint rád vég pillantatom,
Áldott hazája sok nagy férjfiainak,
Áldott hazája sok nagy asszonyainak,
S szorúlt keblemből lassú fájdalommal
Ez ront, ez tör elő: Isten veled!¹⁸

Szept. 7-ikén Nyir-Bátorba ért s onnan küldte első sorait Gyulay Lajosnak. 9-ikén Liszkán hált, a honnan egy újhelyi embertől izent családjának érkezéséről. Megbízott embere azonban kellő időben nem juthatott Újhelyre, s Kazinczyné csak közvetve hallotta a várva-várt hírt férje utazásáról, de tévesen, hogy szept. 10-ikén estére láthatja viszont férjét s leányát. Így tehát csak estére várta. Kis gyermekei azonban és tanulóтарыaik lesben állottak s minden pillanatban várták az érkezőket. Ebéd előtt kevéssel, a mint kocsija feltűnt a dombon: a gyermekek elébe szaladtak, örömtől sikoltva. Kazinczy leszállt kocsijáról. Neje hallván a gyermekek zsvaját: szintén férje elé sietett. »Zokogva, fuldokolva sirtunk mindketten — írja Kazinczy — s én egész mértékben érzém, mit vesztettem erdélyi megbecsülhetetlen örömeim által. E scéna nem talál szót kifestésére. Nem bánhatom, nem bánom, hogy láttam Erdélyt; örvendek sorsomnak, hogy azt az áldott földet, a Carlosz (t. i. Wesselényi) hazáját s Zsibót s annyi jó és nagy embert láttam; de sajnálom, hogy három holnapig voltam távol az én szeretetemre legméltóbb asszonytól. Elvesztett örömeimet illő lesz kipótolnom s ki fogom: sok ideig nem megyek el a háztól.« Gyermekeit egészségben találta, s míg távol volt, nagyobb kár nem érte.¹⁹

Kazinczy erdélyi utazásában szerzett tapasztalatát s ismeret-segeit nemcsak erdélyi barátai előtt magasztalta, hanem mindenki

¹⁷ L. Horváth Ádámnak írt id. lev.

¹⁸ 1816 okt. 7. Wesselényi M. b.-hoz írt lev. U. o. 340. l.

¹⁹ 1816 szept. 13. Wesselényihez és Gyulay Karolinához írt lev. U. o. 275. és 278. l.

Kazinczy mély megindulással fogadta a jótéteményt és szerette volna tudni, kitől származott. Megírta levelét az ismeretlenhez²³ és Fried Sámuelre bízta kézbesítését. Kérte az ismeretlent: nevezze meg magát; hisz »a Jézus Krisztus a maga csudáit nem tette úgy, hogy ne tudja a feleségellett, hogy a jótétemény ő általa vagyon téve; csak azt tiltotta meg, hogy ne hirdesse el, hogy az ő tőle jött«. Ő is kész arra, hogy megőrizze a titkot, csak maga és felesége meg gyermekei tudják, kinek tartoznak köszönettel, hadd áldhassák még halóporaiban is. »Feleségemnek, gyermekeimnek nevekben, maradékimnak nevében — írja Kazinczy az ismeretlenhez — kérek, hagyj tudnom, ki vagy; hagyj ismernem azt a kezet, a mely engem oly bajból ragada ki, mely miatt, ha késtem volna a lefizetéssel, még kedvetlenségek is érhetek volna, oly kedvetlenségek, a melyek nehezebbek a szegénységénél.«

Azonban Kazinczy csakhamar sejteni kezdte, hogy valamelyik erdélyi barátja az ismeretlen jóltevő. Ki is fejezte ezt a sejtelmét idézett levelében. »Sok nemes tettet ismerek, — írja — de adót és adni szeretőt nem ismerek, nem még azon rokonim között is, a kik még nehezebb állapotban segíthettek volna rajtam, mint a melyben most vagyok. Nem akadhatok arra, a ki felől kirekesztőleg lehessen gyanítanom, hogy ezt az isteni tettet ő tette és nem más. De *aligha nem Erdélyben tette valaki*, honnan most jövök és a hol ezt a bajomat minden czél nélkül beszéltem némelyeknek. Erdélyt én nagyon megkedveltem, ott több jókat és nagyokat találtam, mint reményleni mertem volt. Nyerni fog velem Erdély előttem, ha ez a szép tett is onnan jó; s téged, ha erdélyi vagy, ez az ok is indíthat arra, hogy kéresemet teljesítsd s velem tudasz, ki vagy.« Kérése csak a következő évben teljesült, de úgy, hogy a Gyulay-testvérek soha se tudják meg, hogy Kazinczy előtt fel-födözte a titkot Döbrentei.

Kazinczy — mint többször említettük — nagyon megszerette Erdélyt s az volt egyik főczélja, hogy utazásának maradandó emléket állítson irodalmi műveiben; hogy a nemzeti egység eszméjét tőle telhetőleg, ha csak egy lépéssel is, közelebb vigye a megvalósuláshoz. Tudta, hogy a Királyhágón inneni magyar csak afféle gascoggenak tartja az erdélyit s inkább külföldre utazik, semhogy a magyar másik hazáját ismerni tanúlná. Ezért határozta el mindjárt, a mint Erdélybe jutott, hogy megírja utazását s »gyönyörű tapasztalásait« megismerteti a nagy közönséggel is. »Utazásom, — írja — ha nyomtatásban jelenend meg, nem lesz sem gyönyör, sem haszon nélkül.«²⁴ Már útközben számos jegyzetet papírra vetett, hogy hazaérkezése után azonnal munkához lásson. Ámde még előbb védenie kellett magát a Kisfaludy Sándor támadásai ellen, a melyek a Ruszkek Józsefhez 1816 ápr. 16-ikán írt levél útján szinte

²³ 1816 szept. 18. írt lev. Kaz. F. Lev. XIV. köt. 290—291. l.

²⁴ 1816 jul. 16. Dessewffy J.-hoz írt lev. U. o. 244. l.

előtt, a kivel csak sorsa összehozta. Soha boldogabbnak nem érezte magát, mint Erdélyben. Ezt írja Gyulay Karolinának. Boldogságát igen nagy részben Döbrenteinek köszönhette, a ki leszámítva krassó-megyei kirándulását, majd mindig vele volt. Egy nap híján három hónapba került utazása, »Sok idő! — kiált fel a Döbrenteinek 1816 szept. 12-ikán írt levelében — de mennyi öröm! és mely nagy öröm! Oh, mind a mellett, hogy sok idő, áldalak benneteket, édes barátim, a kik reá vevétek, hogy a jó Erdélyt és a világnak szeretetre legméltóbb háza népét meglássam. Így nevezem én mindég a dédácsit.«²⁰ Dessewffy Józsefnek feldicsekedve erdélyi barátai vendégszeretetével: pirulnia kell, ha Erdélyt Magyarországgal összehasonlíttja. Sok anyagi áldozatába került ez utazás: de mily kimondhatatlanul boldognak érezte magát a Gyulay-család, Cserey Miklós, Wesselényi, Cserey Mihály és Farkas körében! »Szébb három holnapot, — írja Kis Jánosnak — ha ide nem számlálom, a mit a szerelem ada, soha sem éltem.«²¹

Anyagi áldozatának egy része a Gyulay-testvérek és Döbrentei szívésségéből megtérült. Kazinczy a Gyulay-család körében említést tevé a fiscus újabbi követeléséről: panasza fogékony szívekre talált Döbrenteinél s Gyulay Karolinánál. Döbrentei kileste az alkalmat, hogy elvonhassa magát Kazinczytól néhány órára és Gyulay Karolinával tárgyalhassa a dolgot. Nehezen sikerült, mert Eugenia mindig »kis anyja« nyomában volt; de végre néhány szó elég volt, hogy a grófleány megértse Döbrentei óhaját. Legott ígérkezett egymaga, hogy mind az ötszáz frtot megküldi Kazinczynak, ismeretlenül; de Döbrentei tanítványát is bele akarta vonni a jótéteménybe, s maga sem akart részvétlen maradni. Így aztán megegyezett a két Gyulay-testvérrel, hogy Karolina kétszáz, Lajos százötven s ő szintén százötven frttal járul az összeghez, a melyet Fried Sámuel kassai kereskedő útján juttat Kazinczyhoz, mihelyt Erdélyből visszatér.²²

A terv sikerült. Alig hogy haza ért Kazinczy: a megbízott kereskedő teljesítette Döbrentei kérelmét a nélkül, hogy egy szóval is elárulta volna, kitől érkezett hozzá a küldemény. Érdekes egyébiránt, hogy Kazinczynak a Dunán túl is találkozott egy ismeretlen jóltevője, a ki a fiscus követelését megküldötte Kazinczynak; csak-hogy Kazinczy csupán a levelet kapta meg, a pénz elveszett.

Soha jobbkor nem érhetne volna Kazinczyt ez anyagi segítség, mint most. A mult évi bécsi, a mostani erdélyi utazása tetemes kiadásába került; gyermekeinek a nevelésére sokat kellett költenie, a szigorú időjárás miatt alig volt valami jövedelme, s az adósság terhe is rá súlyosodott.

²⁰ U. o. 279. l.

²¹ 1816 szept. 13-ikán írt lev. U. o. 283. l.

²² Döbrenteinek Kazinczyhoz 1817 márcz. 1-én írt lev. A M. Tud. Akad. Könyvtára: M. Irod. Lev. 4r. 53. sz. II. köt.

köztudomásúakká lettek. A nyelvújító harcz is újabb hullámokat vetett Horváth András bírálataival s megindulván a *Tudományos Gyűjtemény*: a két párt küzdelme egyre hevesebb lőn úgy, hogy Kazinczy egész írói fegyverzetére szükség volt, hogy elvi álláspontját megvédhesse. E harcz közepette írta *Erdélyi Leveleit*, a melyekben erdélyi barátjai iránt érzett szeretetének s hálájának el nem évülő emlékét hagyta az utókorra.

Valóban a szeretet és hála ömlik el minden során. Hiába festeti előtte Cserey Farkas oly sötét képet honfiairól: »soha még jövendős kevésbé meg nem igazodott, mert Erdélyt soha még idegen inkább meg nem szerette.«²⁵ Cserey Farkas örült a Kazinczy tapasztalatainak, de véleményét meg nem változtatta. A jó hazafinak kedves lehet, — úgy mond — midőn hazáját olyan embertől hallja kedveltetni, mint Kazinczy: de azért ő mégis a régi felfogása mellett marad s óhajtáná, bár Kazinczy is közelebről megismerné azokat, a kiket most oly szertelenül magasztal.²⁶ De a Kazinczy látogatása jól esett neki, csak azt sajnálta, hogy Zsibón meg nem látogathatta.

Általában az akkori erdélyi írástudók előtt Kazinczy személyes ismeretsége nagyon növelte a széphalmi vezér írói tekintélyét is, a mi közvetve a nyelvújító harcz folyamára is nem csekély hatással volt. Kivált Wesselényi Miklós b., Cserey Miklós, Döbrentei Gábor, Döme Károly, Sipos Pál, Kenderessy Mihály, Jósika János b., Bethlen Imre gr., Kiss József, Naláczy István b., a marosvásárhelyi és nagyenyedi tanárok s Kolozsvárnak majd minden nevesebb embere, írók és művészek s a kormányzók számos tisztviselője tartották igazi szerencsének a Kazinczy látogatását, úgy levén meggyőződve, hogy a tekintélyes író szavai hazájokra fordítják a Királyhágon inneni magyarok közfigyelmét. E mellett Kazinczy bő ismeretei s finom modora társalgás közben egyenesebben s őszintebben nyilatkoztak, mint műveiben s megragadták régi tisztelőit. Szinte egyhangú volt a vélemény, hogy a jeles író egyszersmind ritka jószívű ember is, mint Jósika János b. írta.²⁷ Cserey Miklós e szókkal vesz tőle búcsút szept. 2-ikán: »Az, — írja hozzá — a ki téged a *legbecsületesebb embernek* és a magyar égen az *első írónak* rendelt, minekutána Erdélyt is láttad, juttasson szerencsésen vissza honodba, hogy azt, a mit megindítottál, a két hazának megegyező örömére juttasd.«²⁸ Sipos Pál is meglepődéssel hallotta Kazinczy utazását; örvendett, hogy Kazinczy egyenesen a maga tapasztalatai után ismerhette meg Erdélyt. »Öleljük az ilyen utazót benned, — írja hozzá — mert az idegen más nemzetbéli utazó el van foglalva attól az előítélettől, hogy itt a pallérozott világnak enyésző határszélin jár és félbarbarusokat fog találni.«²⁹ Sipos előre elhíresztelte

²⁵ 1816 aug. 12. Wesselényi M. b.-hoz írt lev. U. o. 261. l.

²⁶ 1816. aug. 31. írt lev. U. o. 270. l.

²⁷ L. az 5. sz. hivatkozást.

²⁸ U. o. 273. l.

²⁹ Kelet nélküli lev. U. o. 262. l.

barátja utazását, s azért ment a szászvárosi iskola két deákja Siposhoz, hogy a jeles író t üdvözölje. Bölöni Farkas szemrehányást tett önmagának, hogy nem érezhette azt a szívbeli örömet Kazinczy társaságában úgy, a mint azzal Wesselényi, Döbrentei és Gyulay dicsekedtek; de ezt éppen fordulópontra jutott sorsának tulajdonítja. Kenderessy Mihály úgy véli, hogy midőn Kazinczy Erdélyt dicséri, nagyon enyhén ítél: elfogódott szívvel nézte az erdélyieket; tulajdonképen ezeknek kell őt dicsérniök. Cserey Miklós egész Erdély nevében köszönetet mond Kazinczynak, hogy az erdélyiek iránt keletkezett balítéletek kiirtására törekszik készülő művével. »Valósággal — írja hozzá — nemcsak jóságot gyakorlandasz, ezt cselekedvén, hanem igazságot is.«³⁰

Kazinczy alig óhajtott valamit melegebben, mint hogy a magyarországi magyarokat Erdély megtekintésére ösztönözhesse s »őket és bennünket a kölcsönös atyafiságos szeretetre gyulaszthasson«. A mit ő tapasztalt, úgy hitte, más is tapasztalni fogja, csak olyan érzéssel lépjen Erdélybe, mint ő. Íme a készülő művének vezérgondolata; íme a nemzeti egység eszméjének ápolása s az egész utazás fontossága.

³⁰ 1816 decz. 20. írt lev. U. o. 482. l.

DR. VÁCZY JÁNOS.

DAYKA GÁBOR LŐCSEI TARTÓZKODASA.

A szerencsétlen véget ért költő életéről eddig legfőbb forrásaink voltak Bodnár Antal, Dayka Gábor fiatalkori barátjának Kazinczy Ferenczhez intézett levelei. E leveleket akkor írta, midőn Kazinczy elhatározta Dayka költeményei s életrajza kiadását és a Magyar Kurir 1805. III. negyedének 111—12. lapján felszólította »a Szépnek, Jónak és Igaznak barátait«, hogy életrajzi tudósításokat közöljenek vele.

Bodnár sok érdekes adatot közölt költőnk gyermek éveiből, de semmikép sem szolgálhat hiteles kútfőül a későbbi évekre nézve. Bodnár, mivel Dayka házasságát ellenezte s nem a legjobb viszonyban vált meg barátjától. 1792. december 22-én Miskolcra helyeztetett át, érintkezése, levelezése a Lőcsén maradt Daykával megszünt s megbízható adatokat sem közölhet többé.

Kazinczy Ferencz után csak Abafi Lajos foglalkozott érdemlegesen Dayka Gábor életével. Zoltsák János, ungvári tanár, közölte vele az ungvári gymnasiumban őrzött s Daykára vonatkozó okmányokat, de mindenki figyelmen kívül hagyta a lőcsei gymnasium irattárban őrzött okmányokat, melyek Dayka életének épen költészete szempontjából legtermékenyebb korszakára vonatkoznak.

Feladatom a lőcsei gymnasium irattárában őrzött s Daykára vonatkozó okmányok alapján költőnk lőcsei életét ismertetni. Dayka Gábor kilépését az egri szeminariumból, nem az előljárók túrhetetlen szigorúsága és nem Szeitz Leó, szervita atya vallási türelmetlensége okozta.

Az egri egyházmegye püspöke, gróf Eszterházy Károly, más vallásuak iránt türelmes(?), de hajthatatlan, szigorú volt a katolikusok, főleg papjai irányában. Különös jóindulattal viseltetett a prédikátorok iránt, kik jószágai területén éltek, óhajtotta és ápolta a békét a különböző felekezetek közt, de az egyházi hierarchia tekintélyének s hatalmának ápolását sem hanyagolta el. Jellemét, mély vallásosságát, a pápa iránti föltétlen hódolatát legjobban jellemzi a következő történet:

A magyarországi püspökök 1782-ben VI. Pius tiszteletére Bécsbe gyülekeznek s az előirt egyházi szertartás szerint mindnyájan kezét csókolnak az egyház fejének. Csak Eszterházy tesz kivételt, — ő leborúl a pápa elé s lábát csókolja meg. »Én a fekete formaruhát viselem, — szolt egy alkalommal Kazinczyhoz — az nekem kötelességem; én pedig kötelességemet teljesíteni akarom.«

De nemcsak a püspök, hanem a többi papok is teljesítették kötelességüket, szigorúan ügyeltek a növendékpapok lépéseire, különösen Daykáéra, ki több tekintetben eshetett kifogás alá.

Hogyan is kísérhették volna a szigorú egyházi fegyelemben élő előjárók jóindulattal a fiatal Dayka működését, ki »pogány« dalokat ír, ki szerelmes verseket mer a szent falak közt költeni? Hogyan is nézhették volna szívesen Daykának már ujságokban megjelent szerelmes verseit, melyek sehogysem illenek egy növendékpap ajkára?

Dayka egyik megjelent költeményében fénylő nap szeretne lenni, hogy tavaszt varázsolhasson a novemberi fagy helyébe, örömmre szeretné deríteni Egernek tájkját, mert kedvese nevenapját üli:

Ablakomon által sugárom bé-hatna
 Játszadozva majd itt, majd ott mulatna.
 Majd szemeid tüzét, majd rózsza színedet
 Tsókolná, 's azonban meg-lopná kedvedet.
 'S enyelgene, miglen a' Napest el jőne,
 'S utolsó sugárom a' szivedbe löne!¹

Ilyen hangú s szellemű költeménynek — mégha minden reális alapot nélkülöz is s egyszerű helyzetdálnak vesszük — általános megbotráncozást kellett előidéznie a szent életű előjárók közt. Nem azt nézték, van-e tényleg Daykának Erzsébet nevű ideálja, kinek nevenapját ünnepli, hanem a szentírás szavait tartották szem előtt, melyek szerint a gondolat is öl, a gondolatban elkövetett bűn ép oly förtelmes, mint a tetteleg végrehajtott.

Az ilyen versek bizalmatlanságra indították az előjárókat, lelkökben kételynek kellett fellépnie Dayka papi hivatása iránt. Csak kötelességüket teljesítették, midőn a világi gondolatokkal foglalkozó növendéket külön felügyelet alá vonták, szemmel tartották lépéseit és majd szeliden, majd keményen megdorgálták. Ki is tudná összeegyeztetni, hogy egy növendékpap egyik pillanatban szent zsoltárokat énekeljen az oltár előtt, lemondjon a világ örömeiről, Isfen katonájának esküdjék fel s a másik pillanatban titkos bűnnek eredve égető szerelemről, földi mámorról, boldogságról álmodozzék? A bizalomnak meg kellett rendülnie, az oltár előtt

¹ Abafi Lajos e költeménynek három változatát ismeri, én Kazinczynak Aranka Györgyhöz 1791. január 7-én küldött szövegét idéztem, melyet Dayka Gábor költeményeinek 1880. kiadása nem ismer.

tett fogadalmak hitelüket veszítették, midőn a fiatal pap hivatásához nem illő verseket énekelt s lelkét inkább földi szenvedélyek gyötörték.

Nem az előljárok szigorúsága, nem a tűrhetetlen bánásmód kényszerítette a fiatal papot, hogy egyházi öltönyét levesse, Dayka földi boldogságról álmódzott, melyet a papi pálya nem nyujthatott.

Szegény fiú volt, apja, anyja elhalt, egyedül állott a világon, húzta, halasztotta a döntő lépés megtételét. Kétségbeejtő helyzetben volt Dayka, kit egyedül a nyomor képe, a bizonytalan jövő kötött a papi pályához.

Sok töprengésen, küzdésen kellett átesnie, míg jövője felett döntött s elmondta a szerviták német templomában egyházi beszédét, melylyel habozásának végett vetett s a papi pályával szakított. Csak hosszas gondolkozás, kínos vergődés után határozta el magát, hogy a beszédnek már előzőleg bemutatott s elfogadott szövegét titokban átdolgozza.

Lehet-e papi hivatást feltételezni Dayka részéről, ki Sarlós Boldogasszony napján katolikus templomban a tolerantiáról beszélve protestáns tanokat hirdet? Nem egyenes kihívása-e az előljárok haragjának, ha valamely növendékpap Bahrdr protestáns író arcképét függeszti ki szobájában?

Daykának beszéde különösen Szeitz Leó szervita atyát botránkyoztatta meg.

E férfi élénk figyelemmel kísérte a küzdést, melylyel a magyar írók az elhanyagolt nyelv kicsiszolásán s irodalom fejlesztésén fáradoztak, maga is sokat olvasott, írt, fáradhatatlan szorgalommal birt s kivált a honi történelemben volt jártas.

Nagy hazafi volt, de ferde felfogással csak katolikus hitű embert tartott igazi hazaszeretetre képesnek. Szorgalmasan olvasta a magyar folyóiratokat s iszonyú haragra lobbant, ha valamelyik író a katolikus vallást csak távolról is merte támadni. Ott is nyílt támadást lát a pápa ellen, hol más nem is sejtí s ilyenkor elkese-redett harcra készül és éles kifakadásokat zúdítt az ártatlan író fejére.

Istentelen, pogány műnek minősíti Horváth Ádám egész Hunniását, mert az egi s váradi püspökről egy helyen azt meri írni, hogy a harczytéren megijedtek s megfutamodtak.

Ily jellemű ember egy perczig sem kísérhette jó indulattal Dayka viselkedését, meg volt győződve, hogy eljárásával az egész papságra szégyent hoz.

A túlbuzgó s sok tekintetben elfogult Szeitz lelkében Daykának nem azon versei keltek visszatevészt, melyek telve hazafisággal, buzgalommal követelik a nemzeti öltözet felvételét, a magyar szokások tiszteletben tartását. Szeitz, ki egész életében azért küzdött, hogy mindenki a katolikus embert tartsa igazi hazafinak, nem botránkyozott volna meg sohasem azon, ha egy fiatal pap hazafias költeményeket ír.

Dayka »A nemzeti öltözet« című versében telve keserőséggel ostorozza a nemzetet, hogy elhányja nemzeti öltönyét,

Elhányta bajuszát, kit nem rég nevele,
Hogy ez a magyarság alkalmatlan jele. . . .

és Szeitz csak lelkesedéssel olvashatta e sorokat, de megbotránykozott a szerelmes verseken, megdöbönt Daykának egyházi beszédén. Nem követhetett el erőszakot meggyőződésén, lelkiismeretén, nem szakíthatott egész múltjával, köteletségének tartotta Daykát püspökénél hamis tanokért feljelenteni.

Dayka kilépett az egri szemináriumból, botlásait elfelejtették előljárói, csak ő vitte magával Szeitz elleni haragját. Sötét gyűlölettel emlékszik meg róla két költeményben, éles gúnnyal jellemzi túlbuzgóságát:

Te szép, te szeplőtlen szűz
Te Jézus édes anyja!
.
Te, kit az én pennám tisztel,
Te, kiért olvasót visel
Mariafi István¹ hived
S gyakran Eger városában
Esze nélkül jár magában,
S egy papiros szeletet
S tintás pennát hord kezében,
S megáll egy ház szegletében,
S menti becsületedet . . .

Dayka elhagyta Egert s egyedül állott a világon. Szokatlan, hogy a XVIII. század végén, midőn először nyilvánul mélyebben az összetartozás érzete a magyar írók közt, Daykának alig van egy barátja, alig egy-két ismerőse, kiktől pártfogást remélhetne.

Neve ez időben már nem volt teljesen ismeretlen, de nem tartozott a számító emberek sorába, kik érezvén egy bizonytalan jövőt, már eleve gondoskodnak hatalmas pártfogókról, gazdag jóakarókról.

Szerénysége mellett volt jellemében némi dacz, mely akkor tünt ki legjobban, midőn a veszélyhez legközelebb állott. Nem volt simulékony és nem tudott a változott helyzettel kibékülni.

Elégedetlen volt teljes életében, folyton zúgolódik, panasz-kodik sorsa ellen, jobb helyzet után sóvárog, de maga fél, irtózik minden küzdelemtől. Más ember azzal a nyelvismerettel, tudomány-nal, szeretetreméltósággal, előnyös külsővel, melylyel Dayka rendelkezett, nem szorult volna fél évig oly barátok kegyelemkenyerére, kik maguk is nélkülözésekkel küzdöttek.

¹ Szeitz Leó ezen álnév alatt adta ki: »Igaz magyar«-ját.

Kazinczy Ferencz, Vitéz Imre és Bodnár Antal voltak egyedüli ismerősei.

Kazinczy szerette Daykát, de barátságuk még nem volt oly szilárd, hogy költőnk anyagi támogatást mert volna reményleni. Kazinczyt, ki készséggel segítette mindig a szegényebb sorsú magyar írókat, ép ezen időben (1791. április 1-én) fosztották meg hivatalától s így Dayka, ha valaha gondolt is Kazinczy pártfogására, most röstelte volna azt igénybe venni.

Ivánkai Vitéz Imrét már régibb barátság fűzte Daykához. Együtt nevelkedtek s együtt kezdték írói pályájukat. A Magyar Múzeum hozta a két kezdő író Kazinczyval ismeretségbe. Dayka az Ovidiusból fordított »Penelope Ulysseshez« című heroidot s Vitéz a Duschból fordított »A' tiszta és nemes szeretet ereje« című regényt mutatja be Kazinczynak. E regénynek hősei Orestes és Pylades, az önfeláldozó barátság ősidóktól képviselői s Dayka »Kedves Orestesemnek« szólítja egyik fenmaradt levelében Vitézt, saját nevét pedig Pyladesével helyettesíti. Dayka a bizonytalanság első perceiben Vitéznél keresett menedéket.

Azonban csak rövid ideig maradt Szikszón, barátja maga is állás nélkül volt s szűk anyagi körülmények között élt.¹

Dayka legrégibb s legjobb barátja Bodnár Antal volt. Sem Kazinczyt, sem Vitézt nem fűzhette annyi emlék a fiatal költőhöz, mint őt.

Egy városban születtek, gyermekkori játszótársak voltak. Szegény volt mindkettő, együtt szenvedtek, küzdöttek anyagi gondokkal. Életük legnagyobb része egymás társaságában telt el, testi-lelki barátok lettek. Bodnár Daykának tanácsára szintén belépett az egri szemináriumba s együtt kerültek, mint az egyházmegye legjobb tanulói, Pestre, együtt töltötték a szünidőt is Miskolczon.

Bodnárnak sem volt hivatása a papi pályára, de határozottabb jellemű volt, nem töprenkedett sokáig, hanem levetette egyházi öltönyét s más foglalkozás után nézett.

Először Pécsen s 1791. óta Lőcsén volt tanár. Itt tudta meg, hogy »Kedves Gábrisa« elhagyta a szemináriumot. Ismerte ingadozó természetét, »ügyefogyottságát«, hogy nem tud magán veszély idején segíteni, s elhatározta, hogy magához fogadja.

Jószívűségén, az együtt eltöltött idők emlékéen kívül, még egy másik körülmény birhatta rá Bodnárt, hogy szerencsétlen barátját magához hívja.

Az 1790—91. évi VII. t.-cikk a magyar nyelv tanítását is elrendelte a gymnasiumokban s Lőcsére, hol Bodnár tanár volt,

¹ Vitéz Imre 1789. december 4-én lett Kazinczy »Subalternusa« mint »Scholarum Nationalium Districtus Litterarii Cassoviensis Regius Visitor« kinevezve 600 forint fizetéssel, főszolgabírói ranggal, de Kazinczyval együtt vesztette el állását.

1791. június hó 22-én érkezett a helytartótanács rendelete, mely felszólítja az intézet igazgatóságát, hogy a magyar nyelv s irodalom tanszékére a pályázatot kihirdesse.

A pályázatot már kihirdették, midőn Bodnár megtudta, hogy Dayka elhagyta az egyházi pályát, állás nélkül van s Szikszón tartózkodik. Egy pillanatig sem habozott, hanem Lőcsére hívja, mert a hirdetett állás betöltésére Dayka lesz a legalkalmasabb. Erősen bízott, hogy barátja nyeri el az új tanszéket s akkor boldog perczeket töltenek majd együtt, egy városban lesznek, egy pályán fognak működni! Addig pedig, míg állását elfoglalja, szívesen megosztja vele asztalát, házát.

Dayka örömmel fogadta Bodnár meghívását s még júliusban érkezett Lőcsére.

Első dolga volt lépéseket tenni az állás elnyeréséért, melyért már Fekete István, váraljai tanító is beadta kérvényét; sietnie kellett a folyamodvány beadásával, mert augusztus 15-én lejárt a pályázat határideje.

Daykát oly tulajdonságok ajánlották a magyar nyelv s irodalom tanszékére, melyekkel más nem igen bírhatott. Kevesen dicsekedhettek ebben a korszakban azzal, hogy valaha már tanították a magyar nyelvet, mint Dayka.

Már a pesti szemináriumban alakított magyar társaságot, melynek tagjai a hazai nyelv kiművelését, idegen művek lefordítását tűzték ki czélul. Az idegen ajkú növendékpapok részére pedig »minden jutalom nélkül« magyar előadásokat tartott, melyekre még »világi törvénytannulók« is ellátogattak. A tót s horvát ajkuak is az ő útmutatása mellett sajátítják el a honi nyelvet. Népszerűségét, közkedveltségét, fáradozásának méltánylását legjobban mutatja, hogy egyik társa költeményt is írt »ezen nagyra született hazafinak« nevenapjára:

Hogy miként harczt közt erejét magyarnak,
Ugy nagy elméjét (csak nevelje méltó
Pólczra nyelvét is a magyar úr) egész föld
Színe csudálja.

Daykát irodalmi munkássága, bő nyelvismerete, fényes tehetségei mintegy kijelölték valamely gymnasium magyar tanszékére.

Gond nélkül élhetett, míg a pályázat sorsa eldőlt. Bodnár révén megismerkedett leendő tanártársaival, kik a legmelegebb szeretettel fogadták. Későbbi igazgatója, Bárdossy János, különösen nagy tehetségét, szorgalmát, nyelvekben való jártasságát, szelidségét, jámborságát s kiváló ékesszólását dicsérte, — a tanárokról viszont Dayka emlékszik meg meleg szavakban, nyelvünk hathatós pártfogóinak, támadó literatúránk mind meg-megannyi oszlopának mondja.

Külseje, elegáns megjelenése pedig megnyitották előtte az utat a lőcsei előkelőbb társaságokba.

Ezen időben a lőcsei közönségnek legkedvesebb mulatóhelye a Thurzó-féle kert (Weingarten) volt. Régi idők, elmúlt korszakok hirdetője a ma már teljesen elhanyagolt hely, mely a régi görgői út mellett fekszik. Egykori szépségét, gondos berendezését még ma is hirdetik a düledező hatalmas kőfalak, melyek a földomlást megakadályozták. A tiszta forrás, melyet Dayka költeményeiben emleget, még ma is csörgedez, de elpusztult már a márvány-medence, mely vizét összegyűjtötte.

Christophoros Czauziké volt Dayka idejében a kert, hol költőnk nem egy boldog gondtalan percet töltött.

E kertre gondol, ha csöndes, boldog élet után epedez, szépségei szolgáltatják költeményeihez a természeti képeket:

A bor hajlékony ága
Szilfánkat átölelte;
A tiszta csermely ime
A színes hant virágít
Csókjával harmatozza;
A játszi napsugárok
Lejtőznek a folyóban;
A lengeteg Zephir nyög
A fák szerelmes ágán.

Dayka és Bodnár vágya volt, hogy együtt töltsék életüket, de egyszerre oly események jöttek közbe, melyek a két férfi barátságát megzavarták s végleges szakadásra vezették.

A házban, melyben Bodnár s Dayka lakott, élt Reich János városi jegyző, kinek több felnőtt leánya volt. Kétségtelen, hogy Dayka többször érintkezett a Reich-családdal s a fiatal lányok is érdeklődni kezdtek a fiatal költő iránt, ki oly testi s lelki tulajdonságokkal birt, melyek nem maradhattak hatás nélkül.

Dayka előnyös külsejéről, kiváló lelki tulajdonságairól Kazinczy többször emlékezik meg: »Ámor álla itt — írja, midőn először látja a fiatal költőt... — Termete alacsony, de karcsú s a mi nagyon tűnt szembe, oly erőltetés nélkül egyenes, mintha egész életét tánczmester kezei alatt töltötte volna. Lobogó sötét szög haja saját disz vala alakján. Horgas, igen szép orra, a legszebb metszésű ajak, a legszigorúbb, domborodás nélkül lefolyó áll, hosszan elvonult szemöldöke, nem épen sima, de tisztabőrű arcza, csontos, magas homloka, a legjátékosb kék szem, a leglelkesb kép festették a muzsák és grátiák kedveltjét. Beszéde kevés, némely hangja félig szelyp, s az nevelte kecsét.«¹

¹ Kazinczy 1794. márczius 4. Kishez intézett levelében dicséri nagy tudományát s aztán felkiált: »S ennyi tökélyhez, mely kedves külső, mely szeretetreméltó bátortalanság, mely szép büszkeség, midőn annak van helye, s mely tűz, mely szív, mely lélek! Egyike a szeretetre legméltóbb embereknek, 's az volna, ha soha nem írna is.«

A Reich-lányok tehát nagyon is érdeklődhettek a fiatal költő iránt s még szívesebben vehették közeledését, udvarlását.

A fiatalabb Anna Susanna nem volt szép:

barna bőrét
A nyár széplőit jegyzik;
kék apró szemével
Csak gyöngé lángot hűnyorg
kis növésén
Nincs semmi, semmi szépség;

Szebb, előnyösebb külsővel volt megáldva a csak egy évvel idősebb Anna Rozina, ki

az ég havánál
Fejérbb alakkal ígéz
Piros kis ajkin
A Grátiák lebegnek:
barna nagy szeméből
Szerelmeket lövöldöz!
szemet varázsol
Nem földi termetével:

Mindkét fiatal lányka lánkol a költőért, de Dayka teljes odaadással, szíve teljes melegével a még nem 16 éves Anna Susannába szeret, kit költeményeiben Corinna névvel emleget.

E lányka bírja ezentúl a költő szerelmét, hozzá írja költeményeit, melyek annyi búval, annyi keserű szomorúsággal vannak telve.

Nem a testi szépség vonzotta Daykát, nem a szebb, »pajkos, enyelgő, elmés« lányt választá, hanem a »csendes és magányos« Corinnát.

Dayka naponként találkozik kedvesével s naponként nő vonzó-dása, szerelme. A fejlődő viszony nem kerülhette el Bodnár figyelmét sem.

A két ember őszintén szerette egymást, de jellemökben oly ellentétes vonások voltak, melyek, ha egyszer összeütköznek, örökre megbonthatják a ragaszkodást, barátságot.

Dayka ábrándozó, ingerlékeny, daczos s lehet mondani, könnyelmű természetű, Bodnár nyugodtabb, józan, de egyuttal szűkebb látkörű ember volt, ki pontosan teljesíti kötelességét, s Dayka »költeményezésen kapkodó eszét« többször korholta. Mint-hogy három évvel idősebb volt, azért bizonyos atyáskodó szerepet játszott Daykával szemben. Már a pesti szemináriumban tartja fölösleges oktatásokkal barátját, korholja, szidja, kifogásolja a »költeményezést«, melynek szerinte, sem értelme, sem haszna. Kineveti Kazinczyt is, kit Dayka istenített s kicsinylőleg szól mindazok törekvéseiről, kik

a nemzeti irodalom föllendülésében bíznak. A magyar nyelv csinosításáról vagy gyarapításáról hallani sem akar s azt hiszi, hogy csak azok irnak magyarul, kik deákul nem tudnak írni.

Dayka már Pesten fél Bodnár korholásaitól, elrejtette előtte írásait s költeményeit, valószínű, hogy most is kerülte, a mennyire csak lehetett, az összeütközést, titkolta érzelmeit, ébredező szerelmét.

Félt barátjával összeveszni, ki házába fogadta.

Dayka mély, vak szenvedélylyel szerette a gyermeklányt, de nem volt boldog, költeményei telvék keserűséggel s állandó a panasz, hogy kedvese, bár neki esküdött örök hűséget, mással kaczerkodik. Szive vérzik, de nem tud lemondani szerelméről.

Van Daykának egy német nyelvű költeménye, mely legjobban mutatja belső fájalmát, szenvedéseit: ¹

Sieh diese tiefe Wunden,
Die meinem Herzen deine Liebe schlug,
Die kein Arzt heilt und kein Zeiten-Flug,
Bis mein Geist hin verschwunden
In düstern Todesgrüften irrt
Und dies Herz an Gefühl verliert.

Dayka boldogságot remélt s most kezdődnek tulajdonkép élte szenvedései, most a kétségbeejtő küzdés belső kínjaival.

Bodnár ismerte a lányka változó természetét s előre érezte, hogy barátja ezen viszony által csak szerencsétlen lehet. Nyugodtabb, józanabb felfogásával hamar belátta, hogy a 15 éves lány nem bírt még annyi értelemmel, hogy lépését, midőn Daykának szerelmet esküdött, komolyan megfontolhatta volna. Láttá barátja szenvedéseit, ismerte gyöngé, beteges szervezetét, tudta, hogy a belső küzdés, kín, gyötrelém teljesen aláássa egészségét s elhatározta, hogy véget vet a viszonynak.

De most felébredt Dayka daczos természete, választania kellett a barátság s szerelme közt s az utóbbit választá.

A vizsály kitört, Bodnár felmondta Daykának a vendég-látást, elzavarta házától s költőnk újra egyedül állott a világon.

A két barát úgy tervezte, hogy együtt lesznek mindig, egy városban fognak működni s Bodnár már december 22-én elköltözködik Lőcséről Miskolczra, hogy soha többé ne lássa Daykát.

Dayka is elhagyja Lőcsét. Nem tudjuk pontosan meghatározni, mikor hagyja el e várost, annyi tény, hogy 1792. évi január elsején már Mérán tartózkodik.

A kétségbeejtő hang; titkos fájdalom, mely Dayka költészetét jellemzi, most éri el tetőpontját, midőn távol kedvesétől kénytelen szenvedésteli napjait élni.

¹ Kedvese kedvéért írta a német verset, ki nem, vagy csak hibásan beszélt magyarul.

Elmegy, de sohasem gondol arra, hogy kedvesétől elszakadjon :

Kann ich nochmals in meinen Arm dich schliessen,
 Wo du so of mit süsser Angst
 In sanfter Liebesohnmacht sankst?
 Kann ich nochmals der Seligkeit geniessen?
 Oh Engel hoffe, naht die Zeit
 Der dauerhaften Glückseligkeit —
 Ist eitel dieser Wunsch, soll ich dich ewig missen?
 Dann Schöne! komm ich doch und sterb' zu deinen Füßen.

Adatok hiányában nem tudjuk eldönteni, ki volt most költőnk jóakarója, ki neki menedéket nyújtott.

Annyi tény, hogy nem Szikszóra ment Lőcséről, hanem Mérára, hol a legsötétebb gondolatokkal küzd, óhajtja s várja a halált:

Esdeklem a halál után,
 Vélvén, hogy fájdalom megszűnnek
 Oh már megértem a halálnak!
 Szegezd rám mérges ijad; im
 Már nincsenek több könyeim.

Költészete legszebb termékei a mérari tartózkodás idejében készültek.

Állás nélkül van, barátai kegyelem-kenyerére szorul s szive telve van szerelemmel, telve gyötrő kétségekkel. A kedvesével eltöltött boldog perczek emléke fájdalommal tölti el szívét, mert elmúltak; a régi szenvedés, hogy Corinna mással kaczerkodik s őt elfelejti, megújul; a sirást, a könnyeket elfojtott sóhajtások, jajgatások váltják föl:

Ti boldogító érzések!
 Ti kínos édes nyögdelések,
 Te, kit nem ért kivülem más,
 Titokban teljes húnorgás!
 Ti epedő gerjedeések!
 Ti néma együtt mulatás!
 Ti egybeforrt ölekezések!
 Te édes elragadtatás!
 Elmúltak
 s a titkos bú elől.

Tény, hogy Dayka költeményeinek legnagyobb része az olvasónak ma már alig nyújt élvezetet, de azon kevés vers, melyet e szomorú napokban írt, még ma is megindítja lelkünket s e kor-szak legszebb termékei közé sorolandó.

A régen benyújtott folyamodvány végre elintézészt nyert, a helytartótanács 1792. január 7-én kinevezte Daykát a lőcsei gymnasiumhoz a magyar nyelv s irodalom helyettes tanárává.

Dayka e kinevezéssel megszűnt másoktól függő ember lenni, nem szorult többé oly barátok pártfogására, kik később illetlenül szemére hányták a neki tett szolgálatokat, a vett jótéteményt.

Dayka 1792. márczius hó 10-én a délutáni órákban érkezett vissza Lőcsére.

Rendkívüli tanárnak nevezték ki s mint ilyen, nem volt egyenlőrangú a rendes tanárokkal (osztálytanárokkal).

Nem lesz talán érdektelen, ha a lőcsei gymnasium irattárában őrzött s Daykára vonatkozó okmányokat felhasználva, megemlítjük a különbséget, mely a magyar nyelv tanára s osztálytanárok közt volt.

A kinevezési irat a tanulmányi alapból 350 frtot utalványoz a magyar nyelv tanára részére, ellenben az osztálytanároknak 400 frt fizetés jár — de a magyar nyelv tanára a gymnasiumi tanári testület tagjának tekintetik s »így magasabb tanszékre s magasabb fizetésre is előléphet annak idején«. Ha valamely osztálytanár súlyos betegség által a tanításban akadályoztatnék, úgy »a magyar nyelv tanára a helyettesítés terhét több hónapon át is viselni tartozik«, mely időre azonban annyi díj jár, amennyi a helyettesített tanár fizetésének fele. A magyar nyelv tanítására csak azért alkalmaztatik külön egyén, mivel a gymnasium rendes tanárai a mindennapi munka és a több órára terjedő tanítás által annyira elfoglaltatnak s fáradnak, hogy a magyar nyelv rendkívüli tanításának sikeresen eleget tenni képtelenek, azért »ezen nyelvnek tanárát más szakok tanáraitól meg kell különböztetni«. Az órákat sem tarthatja a rendes előadásra kijelölt időben, hanem »külön kitéűzött órákban«.

A főigazgatói leirat, melyet Kazinczy volt főnöke, gróf Török Lajos küldött a gymnasium igazgatójának, ekkép végződik: »Midőn mindezeket az igazgatóságnak és az érdekelteknek tudomására adom, egyuttal meghagyom, hogy nemcsak minél előbb beiktassa a magyar nyelv tanítására kirendelt tanárt, hanem nekem megérkezése s hivatalba belépése napját haladéktalanul bejelentse; azonkívül mindenben arra fektessen súlyt, hogy ezen órák tanítása biztos eredményt hozzon és így a kegyes felsőbbség akaratának s nem különben kiváló nemzetünk óhajtságának s várákozásának teljesen megfeleljen s hogy az eredményt minél világosabban lássuk a jelen iskolai év végével és minden időszak alkalmával a magyar nyelvben tett előhaladásáról és sikeréről értesítéseket s felterjesztéseket fog tenni.«

Kinevezték az új tanárt, de felsőbb helyről semmi utasítást nem nyert a magyar nyelv tanításának módja iránt. A kinevezési okirat csak későbbre ígéré a tanítási »methodus« szabályainak meghatározását, addig pedig azt a módszert kövesse, melyet ő (a magyar nyelv tanára) s a többi tanárok legjobbnak tartanak.

Dayka »in salas scholarum toti Juventuti praesentatus suoque modo ac solemniter introductus est« s megkezdte a magyar nyelv s irodalom tanítását oly teremben, melyben sem kályha, sem az írószerék, az írkák s szükséges könyvnek elhelyezésére elegendő pad nem volt.

A tanárnak nincsenek utasításai, melyek szerint tanítványait vezesse, a tanulónak nincsenek könyvei, melyekből tanulhasson.

Ily mostoha viszonyok mellett foglalta el Dayka Gábor tan-zsékét s emberfölötti munkát, kitartást kellett kifejtenie, hogy csak némi eredményt tudjon felmutatni többnyire tót vagy német ajkú tanítványaival.

De biztatást nyert s a siker reményét találta abban, hogy tanártársai s tanítványai egyaránt lelkesedtek az új tárgyért. Messze vezetne, ha a nemzet reményeit, a lelkesedést akarnám ismertetni, mely II. József rendeleteinek visszavonását, a korona hazaszállítását követte. Mindenki felbuzdult a legparányibb tényen, mely a nemzetet régi vágyai teljesüléséhez közelebb vitte s mindenki kitörő lelkesedéssel üdvözölhette a hazai nyelv behozatalát az iskolába. A tanárok átéreztek a jobb kor hajnalát s a tanulók önkénytelenül követték előljáróik példáját. A rendes tanárok saját osztályukat, az igazgató az egész intézetet buzdította.

Különös elismerés illeti e tekintetben Bárdossy Jánost, a gymn. igazgatóját. Ez érdemes hazafi, még mielőtt Dayka Lőcsén beköszöntött volna az iskolába, »már előre készítette az ifjuságot azon jótétemények háladáatos elfogadására, melyre az országot az elfelejthetetlen Leopold atyai kegyességével méltóztatta, s kellemetes ékesen szólásával serkengette annak meghálálására, a mit is sokszor fognának véghez vinni, ha a felség jótévő tekintetének, teljes igyekezettel anyanyelvünk tanulásának adván magokat, tökéletesen megfelelnének«.

E tudós férfiú több tekintetben hatott Daykára. Költőnk kéziratái közt van Bárdossynak »Az európai és ázsiai kunok (várkunok) története« című latin művének magyar kivonata és lefordította II. Leopold koronázására írt terjedelmes latin ódájának kezdetét (69 sor):

Üdvöz légy, méltó Phoenixe Thérézia porának!
Te, kiben árva hazánk egyedül helyezte reményét,
Oh Leopold
A ki alatt mezeidre az ég áldása kiterjedt:
Boldog hazám!

Kölcsönös szeretet, megbecsülés, egymás iránti tisztelet, hű barátság volt Dayka, tanártársai s az intézet előljárója közt.

Dayka felebbvalóját nemcsak szerette, hanem bámulta széles tudományát »ki a szép mesterségekben, kivált a poezisben, a históriában, a törvénytudásban egyaránt jártas . . .« s Bárdossy 1805.

szeptember 28-án Kazinczyhoz írt levelében a legnagyobb elismerés hangján emlékszik meg az akkor már elhalt költő nagy tehetségéről, szorgalmáról, nyelvekben való jártasságáról, szelidségéről, jámborságáról és kiváló ékesszólásáról.

Dayka szerette tanártársait megtréfálni. Egy alkalommal fogadásból Kiss Farkas és Hirholczer Mátyás tanártársainak egy időben különböző tárgyú magyar költeményeket mondott tollba, az egyiknek hexaméterekben, a másiknak distichonokban.¹ Különösen Kiss Farkas iránt érezhetett nagyobb vonzalmat, kit később gyermekei keresztapjává is választott.

Nagy csapás érte Bárdossyt, midőn felesége, szül. Lomnitzai Horváth Kissevitz Mária 25 évig tartó boldog házasság után 1792. szept. 30-án meghalt. A tanárok s az egész ifjuság osztozott a közkedvelt igazgató fájdalmában s Dayka egy külön költeményben vigasztalja Bárdossyt, enyhíti fájdalmát.

Érdekes a költemény utolsó szaka, mert a benne kifejtett gondolatok feltűnően hasonlítanak Vörösmarty »Kis gyermek halálára« írt elégiája soraihoz:

Oh, sirj szerelmed' áldott hamvain!
 Ha kifakad, enyhülést lél a' kin.
 'S midőn egy perczig édes könnyed' árja
 A' bú előtt sebes szived' bezárja.

Említsd, hogy kedvesed már partot ért.
 Mi evezünk a' tenger' mély öblében,
 'S pályát futunk a' siralom' völgyében,
 Kit a' Mindenható előnkbe mért

Dayka költői működésében azonban lényeges változás állott be, mióta hivatalát elfoglalta. Eltűnik teljesen a bú, a szomorú panasz, az epedő szerelem hangja, mely költeményeit oly vonzóvá tette. Nem lett ugyan hűtelen muzsájához, szerette a költészetet mindig, hiszen halálos ágyán is írt még egy latin verset, de a megható szerelmi bánat kitorései helyét most inkább ismerőseihez írt költői levelek, epistolák, fordítások s más alkalmi versek foglalják el.

Feltűnő kevés költemény származik ezen időből s a kevés is, viszonyítva az előbb írt költeményekhez, majdnem értéktelen. A szenvedés, panasz hangja eltűnik, hiszen elérte már czélját, többé nem kell kielégíttlen érzésekről panaszkodnia — imádjotta már igent mondott, Dayka megkérte s eloyerte kezét.

¹ Különben ugyanilyen tényt említ Bodnár Antal Kazinczyhoz 1805. okt. 25-én intézett levelében is: »Dayka gyakran még poeta és feljebb való tanuló korában, ha megszólítottuk, hogy erről vagy arról a tárgyról mondjon egy pár verset, azonnal kész volt; és kevés gondolkodásra helyes distichonokat köpött.«

Hivatalos elfoglaltsága is elvonta a költészettől. Tanította ugyan már Pesten is a magyar nyelvet, de könnyebb munkát kellett végezni, mert felnőtt emberekkel, egyetemi hallgatókkal s nem gyermekekkel volt dolga.

Egyöntetűbben is járhatott el, a latint, melyet valamennyien értettek, használhatta tanítási nyelvül. S most négyféle nyelvet kellett a tanításnál használni. Az első osztályban tanítványai vagy magyarul vagy németül vagy tótul beszéltek, a felsőbb osztályokban, hol a tanulók ismerték már a latint, ezt használhatta az előadás nyelvül.

Fáradozott, küzdött a nagy akadályokkal, de már két hónapi munka után oly sikert tudott felmutatni, hogy a Magyar Kurirban tudósítja a közönséget a lőcsei ifjuságnak a magyar nyelvben elért haladásáról s azon édes örömről, »mely egy buzgó hazafinak szívére árad, midőn anyanyelvének előmenetelét tapasztalja«.

1792. június 4-én tartotta első hónapos vizsgáját. A jelenlevők gyönyörrel hallgatták a németek s tótok ajkáról a magyar nyelv édes hangjait, a feleletek az igazgató s »az egész jelenlevő úri személyeknek helybenhagyását tökéletesen megnyerték«.

Az eredmény szép, meglepő volt, de szörnyen tévedett Dayka, midőn közelnek álmodta »azon arany időket, hol az egész haza, a hozzá tartozandó tartományokkal együtt más nemzetek dicső példája szerint ugyanazon egy virágzó nyelven fog írhatni s beszélhetni«.

A legnagyobb baj még mindig, hogy a tanulóknak nincs könyvük s Dayka kénytelen tollba mondani a leczkét, miáltal sok idő kárba veszett. Azzal kíván segíteni a bajon, hogy maga kezd tanítványai részére nyelvtant s szótárt írni. E czélből átdolgozza még a pesti szemináriumban készült jegyzeteit. A kész műveket 1792. év végén akarja közrebocsátani.

A munka gyorsan haladt előre, de nem készült el a kijelölt időre. A következő évben pedig régóta lappangó betegségének első kitörései késleltették sokáig befejezését.¹

Összekocczant házi urával, a kiállott izgatottság annyira megviselte, hogy május 22-étől július 15-éig fekvő beteg lett.

Betegségéről fennmaradt a következő orvosi bizonyítvány:

Endes untergeschriebener Gebe an mit dem bey der Hungarischen Schull Lehrer Herrn Professor von Dajka das Zeugnisz dasz solcher den 22-ten Maj 1793 in ein hitziges Gallenieber erkranket, welches so dann in ein Hartnäckigten Faulfieber ausardeln, wo von obbemeldter Herr Professor v. Dajka wegen seiner so gefährlichen Krankheiten so erschwächt und enerwiert wurde, dasz solcher durch di Monath Maj—Junij bis zum 15-ten Julji sein Schullamt nicht im Stande ware zu verrichten. Ein solches

¹ A kész szótárt 1793 augusztus 30-án nyújtja be Bárdossy igazgatónak, hogy a felsőbb hatósághoz felterjeszse.

Attestiere hiemit. Sg. Leutschau den 13ten August 1793. L. S. Josephus Waldter. mp. d. Löbl. Comitats Chirurgarzt.

Betegsége alatt történt, hogy társát, Pracháry Józsefet, ki osztálytanár volt, megválasztották Lőcse városa bírójává.

Pracháry, mint a második osztály tanára, nagyobb fizetést húzott. Daykát szorult anyagi helyzete arra kényszerítette, hogy még június hó 11-én pályázzék a nagyobb fizetéssel járó, megüresedett állásért.

Alighogy felépült betegségéből, megjelenik az igazgató előtt s kéri, hogy a magyar mellett még az üres tanszéket is helyettesíthesse. Saját állását is alig tudja betölteni s újabb terhet, újabb fárasztó elfoglaltságot akar vállalra venni.

Bárdossy látja, hogy Dayka ily terhek elviselésére képtelen, (»ob minimum virium, et sermonis debilitatem adhuc absolute qualificatum non esse« írja Bárdossy hivatalos jelentésében) nem teljesíti kérését és Dluholuczky Hubertust bizza meg az év végéig a helyettesítéssel.

Bárdossy e szavakkal írja le a beteg költőt: »hangja gyöngye, járása bizonytalan s általában elgyengült előbbi állapotához képest«.

Bárdossyt s a többi tanárokat a legőszintébb szeretet vezette lépésekben, midőn egyrészt lebeszélük a költőt feltett szándékáról, másrészt együttesen írnak a felsőbb hatósághoz, hogy ne teljesítsék Dayka kérését, ne őt bizzák meg a helyettesítéssel.

Dayka később maga is köszönetet mondott igazgatójának ezen »atyai gondoskodásért«, tanártársainak pedig figyelmes jóakarataukért. — E betegsége idején érte azon családi öröm is, hogy június 25-én Anna Mária nevű leánya született. Keresztapjává Kiss Farkast, leghívebb barátját választá, ki betegsége alatt is helyettesítette.

Csak 1793. október 29-én nevezték ki az első grammatikai osztály tanárává. A magyar nyelv s irodalom tanítását Fekete Mihály, váraljai tanítónak engedte át.¹

Dayka végre osztálytanár lett s mint »direct. actuarius« vezette 1794. novemberig a jegyzőkönyveket, miáltal azonban újabb fárasztó munka, megterhelés nehezedett vállaira.

A lőcsei kir. főgymnasium irattarában »Materia Tentaminis Publici, quod I. Grammaticae Alumni ex Lectionibus Gabrielis Dayka subinerunt In Regio Maiore Gymnasio Leutschoviensi Semestri Secundo Anni 1793/4. Diebus« cím alatt őrzött irat, melyben Dayka az elvégzett tananyagról beszámol, mutatja legjobban, mi mindenfelét kellett az első grammaticai osztály tanárának tanítania.

Tanította Dayka:

A hittant (Doctrina Christiana).

A nyelvtanból (Ex praeceptis Styli) elvégezte a szógyökökről, ragokról szóló tanokat, a főnevek nemeinek szabályaival bővebb-

¹ A Magyar Paedagógiában külön foglalkoztam Dayka Gábor, mint a magyar nyelv s irodalom tanárával.

ben foglalkozott, tárgyalta a latin és görög főnevek declinatióját, az igék praeteritumait és supinumait.

Ex auctore. A nyelvten alapján fejtegették s magyarra fordították Eutropius válogatott fejezeteit. Különös tekintettel volt azon fejezetekre, melyek a classikusok megértésére leginkább alkalmasak; bővebben tárgyalta Róma állapotát, a királyok, consulok, dictátorok, decemvirek idejében; válogatott fejezeteket fordítottak Cornelius Neposból: de Aristide, de Phocione.

Ex ortho- et Calligraphia. A rajz nem képezte a tanítás tárgyát s mégis mily ügyesen kötötték össze a szépírást egy kis festéssel, kis kézi ügyességgel. A megmaradt kevés számú szépírási lapon szép, színes Initialékat találunk.

Ex historia Biblica Novi Testamenti. Krisztus életét s az apostolok cselekedeteit magyarázta tanítványainak.

Ex Geographia Hungariae, de Circulo Cisdanubiano, de Circulo Transdanubiano. Tanította az *Arithmeticát s az Állattant.*

Elbámulunk az elvégzett tananyag nagyságán, ha végig olvassuk a vizsgára felvett kérdéseket az *Ex Historia Naturali Animalium*: Mi jellemző sajátsága a madaraknak? Különösen milyen részeik vannak? Melyek a repülés eszközei? Milyen a szaporodásuk? Milyen gonddal költik ki tojásaikat és táplálják fiaikat? Mivel táplálkoznak? Hányfélék a madarak lakóhelyüket tekintve? Melyek a vándormadarak? Csapatos madarak? Mi a madarak felosztásának alapja? Mely madarak tartoznak az 1., 2., 3., 4., 5. és 6. rendhez? Mily hasznot hajtanak a madarak?

Mi jellemző sajátsága a kétéltűeknek? Milyen a szaporodásuk? Mivel táplálkoznak? Lakóhelyüket tekintve hányfélék a kétéltűek? A kétéltűek felosztásáról?

A hüllőkről? A kigyókról? Uszókról? Mi jellemző sajátsága a halaknak? Milyen a szaporodásuk? Tartózkodásukról? Mivel táplálkoznak? Mi a mozgásszervük? Mi az alapja a halak felosztásának? A lábatlanokról? Tarajosokról? Vérteseokról? Potrohósokról? Mi a jellemző tulajdonsága a rovaroknak? Lakóhelyükről? Szaporodásukról? Mit kell tudni a rovarok álczáiról? Mivel élnek? A rovarok felosztásáról? A födeles szárnyuakról? Pikkelyes szárnyuakról? Reczésszárnyuakról? Hártýásszárnyuakról? Szárnyatlanokról?

Mi jellemző sajátsága a férgeknek? Lakóhelyükről? Mozgás szervükről? Szaporodásukról? Mily különös fejlődésük van a férgeknek? Mi a felosztásuk? Bélcatornájuk? Puha testükről? Teknősbékákról? Korálokról? Zoophytákról?

»Tárgyaltatott még egy függelék az emberről, — írja Dayka jelentésében — a mely bár hiányzik a Pillérius-féle könyvből, mégis úgy vélekedett a tanár (Dayka), ezt nem fogják kifogásolni, mert a *Ratio Educationis* 128. §-a világosan előírja, hogy az állatországot az emberrel, mint az összes élő lények koronájával kell befejezni.«

Az ember különböző koráról? Mit kell tudni a nemi különbségekről? Milyen a viszony (arány) az élők és holtak között? Különösen milyen részekből áll az ember? Melyek az ember végtagjai? Melyek a fej részei? A törzs részeiről? Melyek az ember páros tagjai? Melyek az emberi test legfontosabb részei? Melyek a tápláló szervek? Érzékszervekről? Mozgás szervekről? Melyek főleg a lelki tehetségek? Honnét származtatandó le az emberek különfélesége testi és lelki működés szerint? Mi a tehetőség? Vérmérsékletről? Hányféle a vérmérséklet? Mi a jellem? Mi az ember végcélja?

Ime a vizsgára felvett kérdések? Ime a gymnasium I. osztályának tananyaga, melyet Dayka tanítványaival elvégzett.

Dayka érezte, hogy ily rengeteg anyag elvégzésére csak kellő előkészültséggel bíró növendékek képesek. Már 1794 jan. 8-án a felsőbb hatósághoz egy felterjesztést ad be, melyben elpanaszolja, hogy az iglói, késmárki, lőcsei, olaszi s váraljai iskolából kikerülő tanulók, jóllehet kitűnő vagy elsőrendű bizonyítványt hoztak, sem magyarul declinálni s conjugálni, sem fogalmazni nem képesek.

A gymnasiumba felvett tanulók hiányos előkészültségéről többször panaszkodik Dayka.

»Az ily tanuló — írja egyik felterjesztésében — nemcsak az ifjúság azon részének előmentelét késlelteti, a mely kellő előkészültséggel jön a gymnasiumba, hanem megghiúsítja a tanár szorgalmát s törekvéseit is. Azért alázatosan folyamodom, hogy az igazgató, felterjesztvén az ügyet a felsőbb hatósághoz, kegyeskedjék kieszközölni, hogy legalább jövőben, mivel a jelen tanév folyamán a bajon úgy sem segíthetünk, oly növendékeket kapjunk, kik a gymnasium tanulmányaihoz szükséges előismeretekkel legyenek ellátva.«

Hivatalos elfoglaltsága, tanítványai érdekében kifejtett munkássága mellett azonban nem feledkezett meg a költészetéről sem.

Nem ír ugyan újabb költeményeket, hanem tanulmányozza a magyar verselés törvényeit, átdolgozza már nyomtatásban megjelent vagy kéziratban levő munkáit, hogy nyilvánosságra bocsássa.

»Csak néhány értelmes férfiaknak — írja Dayka — kikkel közelebb ismeretségben élni szerencsém vagy, barátságos unszólása vehetett rá, hogy különféle alkalmatosságban szerzett verseimet egymásután világosságra bocsátatám. Kijöttek ugyan azok közül néhány darabok már azelőtt, részszerint a Magyar Múzeumban és Orpheusban, részszerint máshol; de nem egyszersmind, se nem mindnyájan. A kiadott darabok sem bírtak általában azon tökéletességgel, melyet nekik mostanában megadni igyekeztem. De erről a tudós magyar közönség tegyen ítéletet.«

Verseit két csoportra osztja, az elsőbe tartoznak »a római mértékre szabott«, a másodikba az »ügynevezett rythmosos« költemények. A magyar nyelvet alkalmasabbnak véli ugyan »a római rámarra szedett versek nemére«, de mivel »századok óta minden

kimivelt izlésű nemzetek a rythmussal élnek: igazságtalanság volna azt a költői mesterség határából kiszorítani.«

Dayka legelső verseit nemzeti versformában írta, de Kazinczy irányának befolyása alá kerülvén, a rímes, mértékes verseket tartja legszebbeknek.

Sok érdekes, helyes eszmét pendít meg azon rövid előbeszédben, melyet 1793. márczius 24-én írt Lócsén kiadandó versei elé. Kevés korabeli költő tudja oly helyesen megindokolni eljárását, mint Dayka: »Már ha két szépséget egybekapcsolunk, a mértékre vett szótagokat rythmussal egyeztetvén: ki tagadhatja, hogy határozottabb befolyása leend a költeménynek, az elmének megvilágosításában s a szívnek kimivélésében«.

Sokat foglalkozik a magyar időmértékes verselés szabályainak felállításával. E tekintetben a következő meggyőződésre jut:

»Az ékeztetett magánhangzó mindenkor hosszú p. o. ál. Az ékeztetlen magánhangzó kétséges, p. o. mért. A kéttagú szókbán két mássalhangzó, és egy magában rövid tag előtt hosszú p. o. benne. Két mássalhangzó és több magokban rövid tagok előtt rövid: ha az első magában rövid tag meghosszabbított p. o. g^{er}j^{ed}l^{em}; hosszú: ha az első magában rövid tag rövidnek vétetik, p. o. g^{er}j^{ed}e. stb. . . .«

Dayka mai felfogásunk szerint nem állít fel helyes metrikai szabályokat, de hiszen a korszak, melyben élt a küzdés kora volt. a felvetett kérdések csak hosszú, néha elkeseredett harczok után tisztázódtak.

Ezen korszak kritikusai valamely költemény megbirálásánál első sorban a pontos mértéket, pontos rímet vizsgálják, pedig ép e két dolog nem volt teljesen tisztázva. Megesett azután, hogy a különben költői gondolatokkal telt vers ily melléktekintetek által a kifogások egész lánczolatára szolgáltatott alkalmat. Kevés bíráló tartotta szem előtt, mit Dayka oly találóan kifejezett: »Mathematicae nem szükség a szótat méregetni, főkép a hol nem lehet a nélkül, hogy egy csekélységnek egész szép gondolatokat fel ne áldoznánk.«

Nem találtam nyomát, hol s mely kiadó által akarta átdolgozott költeményeit közrebocsájtani. Annyi tény, hogy szándékát nem valósíthatta meg, összegyűjtött versei életében nem jelentek meg, kéziratban maradtak,

Dayka, mintha régi ereje elhagyta volna, régi tüze kialudt volna, ezentúl alig ír fontosabb művet. Egyetlenegy költeménye sem maradt fenn, mely a betegsége alatt kiállott szenvedésekről szólna, pedig mindig a bánat, a szomorúság, a szenvedés dalosa volt. Ír lakodalmi verseket, ír elégiákat ismerősei halálára s egyetlen hangot sem talál, melylyel örömét fejezné ki, midőn gyermekei születnek, egyetlenegy szóval sem említi fájdmát, midőn két lánykája elhal. Egyetlenegy költeményünk sincs, mely házasságáról, családi életéről szólana, egyetlen versünk sincs feleségéről, kihez régente, midőn még kezét nem bírta, oly panaszos hangon

fohászkodott. Panasz, szomorúság, kétségbeesés képezték költeményei tárgyát s midőn a legnagyobb betegségben kínlódik, nem tör ki többé égető panaszokban.

Csalódott ábrándjaiban s most némán tűr, magába fojtja gyötrelmét.

Házassága fordulópontot képez működésében, többé nem költő, hanem tanító, ki híven, lelkiismeretesen végzi kötelességeit, hogy családjának megkeresse mindennapi kenyerét.

Csendes életében csak egyszer éri nagyobb öröm, midőn Kazinczy Ferenczel találkozik. Húsz éves volt Dayka, midőn Kazinczyval megismerkedett. A Győzedelem jövendölés és Penelope Vlisseshez című, Ovidiusból fordított heroid hozta a két férfit egymással levelezésbe.

Első találkozásuk 1790. évi május havára esik, midőn Kazinczy, mint »az Abaujvári Koronaőrzők Banderiumá«-nak tagja »a' korona tiszteletére« Budára siet. A fényes ebédek, vacsorák s tánczok közepette nem feledkezik meg »fekete Uniformos« barátjáról, elmegy a papnevelő intézetbe, hogy Daykát láthassa. Később Egerben találkozik vele, midőn »a Barhdt munkájának 's képének tartása 's ismertetése miatt Püspökje' kedvetlenségét vonta magára« s meglátogatja Lőcsén 1793. november s 1794. január havában.¹

Kazinczy csak az első s utolsó találkozásról szól kimerítőbben, de legszívesebben, a legnagyobb örömmel az 1794. januári találkozássra gondol. Írásokkal s könyvekkel megrakva nyitott váratlanul Dayka szobájába.

»A' mint ajtáját benyitottam, egy gyönyörű, igen fiatal asszonyka tűnt szemembe a' bölcső körül, szép csecsemőjével karjain.«

A csecsemő az akkor hét hónapos Anna Mária volt.

A gyönyörű, igen fiatal asszonykáról Kazinczy többször nyilatkozik. A fogsága előtt tett nyilatkozatokban nem emel vádat az asszony ellen. Nem tartja ekkor sem czélszerűnek, hogy a gyöngye szervezetű költő megnősült, de minden egyéb megjegyzéstől tartozkodik. »Meházasodik, egy fiatal szép gyermek elkapá, 's félek, lánczain korántabban hervadnak el a rozsák, mint másoknál szoktak. E' tűzzel ő még szerencsétlenebb lesz, mint mások lettek volna.«

Megváltozik teljesen felfogása akkor, midőn fogságából kiszabadult s Dayka már nem élt. Már 1803. július 21-én Berzsenyihez írt levelében egyenesen kimondja, »őtet a szerencsétlen házasság és a' Papokkal való viszálykodás ölte meg.«

Kazinczy Bodnár Antal levelei után írta meg Dayka feleségének jellemét s Bodnár elfogult volt a szó teljes értelmében. Adatai, még a legfontosabbakat sem véve ki, többnyire tévesek.

¹ Kazinczy tudtommal csak a Kis Jánoshoz 1802. szept. 29-én írt levélben említi az egri találkozást, a lőcsei 1793. nov. találkozást csak Dayka életrajzában említi. Mindkét adat hitelességében erősen kételkedem.

Milyen volt költőnk családi élete, tényleg boldogtalansága vitte-e rá, hogy »ivás«-nak adta volna magát, csak akkor tudnók biztosan megállapítani, ha életére más okmányok, mint a Bodnár levelei állnának rendelkezésünkre. (V. ö. Phil. Közl. 1902. X. f.)

Az asszony nem zavarta a két férfi beszélgetését, csöndesen elhagyta a szobát, midőn az írásokat elővették s felolvasni kezdték egymás műveit. Javítják s megbeszélik a versekben elkövetett botlásaikat, egyszer költői versenyre is kelnek s lefordítják Goethe-nek »Ach wer bringt die schönen Tage« című dalát. Éjjel fordítják le a kedves kis költeményt s »másnap reggel felolvasánk éjjeli munkánkat.« (1805. okt. 1-én Kazinczynak Kishez intézett levele.)

A Titkos bú és az Esdelés című versek ragadták meg leginkább Kazinczy tetszését: »Érztem, hogy az a' legédesebb ének, melly valaha — és mind máig — magyarul énekeltetett.« S Kazinczynak, ki pedig sokszor elfogult s kedveltjeit mások rovására dicséri, ez egyszer közel járt az igazsághoz. Olvassuk át a két verset, azután hasonlítsuk össze a XVIII. század végén s következő század elején élt költőink szerelmi verseivel és bátran legszebb lyrai termékeink sorába oszthatjuk.

Kazinczy ítélete szerint Virág, Kis s Dayka voltak e kor legelső költői. Különösen Kis költeményeit magasztalja, az ő dalaiban érte el a magyar lyrai költészet fejlődése tetőpontját. Összes versei közt az első helyre teszi a Hajós dal cz. verset. Ha mintát, példát kell mutatni, úgy e dalt említi, e dalt tartotta Kis utolérhetetlen költészete legszebb versének. Leveleiben e költeményre hivatkozik legtöbbször, különösen négy sort idéz s e négy sor Kis legzebb költeményének legsikerültebb része:

Mi szép letenni a kormányt
A sors, ha üldözött!
Feledni, mely veszély hányt
Habok s szelek között.

E költeményt Kazinczy felolvasta Dayka előtt is, ki »kifakadt örömmel 's fel-felsikoltva hallgatta . . . maga olvasta most, 's megint újra kezdte. Melly érzés és phantásia! melly nyelv ez! kiáltá«. ¹

Kazinczy előtt kettős cél lebegett lőcsei tartózkodása ideje alatt: megnyerni Daykát a Ráday nemű verseknek s a nyelvújításnak. Mindkét célját elérte. Dayka elhatározta, hogy kész verseit is e nembe írja át s elfogadta barátja újítási irányát.

De itt is pontos különbséget kell tennünk Kazinczy nyelvújítási törekvéseiben. Két korszakot lehet megkülönböztetnünk.

¹ Kazinczy kétszer említi e tényt: Dayka Élete XVIII-ben s közvetlenül látogatása után 1794. márcz. 4. Kishez írt levelében: »Dayka Lőcsén felszökött örömeben, midőn neki a' szép dalt mutatám.«

Az első korszakban, mely fogsága idejéig tart, törekvése nem szült általános visszatetszést, mert újításait kellő tapintattal, szigorú óvatossággal alkalmazta; a második korszakban sokszor nem a szükség, nem a nyelv szegénysége kényszeríti, hogy új szókkal, szólásokkal éljen, hanem gyárt új szókat s kifejezéseket, mert szebbnek látja az idegen szólást.

Dayka elfogadta az újítás szükségét, de roppant óvatos, mindig szem előtt tartja a határt, melyen túl nem szabad s nem is akar lépni.

Kiadandó verseihez írt előbeszédében ezeket mondja: »Új vagy régi szókat nem mertem felvenni versezetimbe, kivéven e hármat: inger (Triebfeder, resource), kecs (Reiz, appos), év (esztendő), de ezekért a magyar tudósok nem idéznek törvénybe.«¹

Kazinczy 1794. január hó 31-én hagyta el Lőcsét s Dayka oly meglepetésről gondoskodott, melyet az érzékeny lelkű Kazinczy sohasem tudott elfelejteni. Ép szekerére akart szállani, midőn egy ismeretlen, szép leány levelet nyújtott át, melyben Daykának »Kazinczyhoz« című verse volt.

E dallal búcsuzott el Dayka Kazinczytól, ki még egyszer megölelte a költőt, de nem gondolt arra, »midőn csókjaink összeforrtak, hogy egymást többé meglátni nem fogjuk«.

Kazinczy elment s Dayka keserűen felzokog:

Én elmerülve bánatomban,
Nyögök nem érdemelt honomban,
'S utánad esdeklem,
'S lépésid' könnybe-ázott szemmel,
Eltelve néma gyötrellemmel,
Távrolról követem.

A két férfi nem látta többé egymást, de levelezésüket zavar-talanul folytatták.

A levelekből, melyek több homályos pontot megmagyaráz-nának költőnk életéből, egyetlenegy sem maradt ránk. De telve lehettek Dayka részéről keserű kifakadásokkal, a társadalmi rend szigorú bírálatával s oly koczkáztatott megjegyzésekkel, melyekért íróját keményen megbüntetik, ha napfényre kerülnek.

¹ Kazinczy, midőn 1813-ban kiadja elhunyt barátja írásait, mégis leg-merészebb újításait Dayka nevével takarja. A kéziratot sem közölte a kiadásban híven, hanem oly változtatásokat tett az elhunyt költő verseiben, melyeken különösen Virág ütközött meg. Virág küldte Kazinczynek kiadás végezt Dayka kéziratát, s midőn a versek nyomtatásban megjelentek, ámulva látta, »hogy azt egészen megváltoztatta a' kiadó«. (Szemere Pál, 1873. ápr. 15.) Dayka már meg-halt s Kazinczy szabadon másíthatta meg a versek szövegét, belekeverhetett új szókat, szokatlan kifejezéseket s nem kellett attól tartania, hogy a költő részé-ről ily eljárása miatt tiltakozással fog találkozni. A Dayka által írt előszót, melyben mérsékelt újítónak mutatja magát, Kazinczy a kiadásban nem közli: (V. ö. Phil. Közl. 1902. X. f.)

Kazinczy érezte, hogy barátját a végveszélybe döntheti, ha levelei avatatlan kezekbe kerülnek, azért az első veszély közeledtével tűzbe vetette.¹

Kazinczy Dayka leveleit 1794. augusztus közepén semmisítette meg, midőn a Martinovics-féle összeesküvést felfedezték s Szentmarjay Ferenczet, kivel összeköttetésben állott, elfogták. Érezte, hogy nemsokára rá is kerülhet a sor s tudta, hogy elfogatása esetén lefoglalhatják Dayka leveleit is.

Jól számított, még ugyanazon év december 14-én elfogták s vitték sötét fogságba, mely 1801. augusztus 28-áig tartott.

Kazinczy kiszabadult börtönéből, de Daykát már nem találta az élők sorában. Az ungvári temetőben pihent már a fiatal költő, ki életében annyit szenvedett, ki csak búról, szenvedésről tudott énekelni.

Kazinczy méltó emléket állított szerencsétlen barátjának, megírta életrajzát s kiadta 1813-ban verseit.

Kazinczy elhagyta Lőcsét s Daykára többé nem mosolygott derülten az ég, számkivetésnek nézi a Lőcsén eltöltött időt. Nem érezhette otthonosnak magát a hideg, zord vidéken s költeményeiben fel-felújul a panasz:

Ujra ki adja meg Abauj tájékait?

.....
Adjátok meg hamar szép ajku honomat!

Költeményeiben így jellemzi Lőcse vidékét: A szép tavasz csak most fejté ki kellemet s már újra dér fedi a megye bércezeit; fagygyal borít Kárpátnak bús melléke és durva tél vidéke.

Tüdejét már megtámadta a biztos halálhozó betegség s itt nyög »nem érdemelt honban«, hol alig szüntek a fagyos éjszakák zúgó fuvalati, már újra sűrűltenek a téli szelek; a rózsa alig fejté ki harmatban fűrödött keblét, már hullatja szirmait; a patak alig-hogy leveté jeges kérgét, már újra befagy; a fülemile csak gyász-dalt zeng, búról, szenvedésről énekel.

Nincs ily fagylepte vidéken tavasz, nincs élet, nincs öröm . . . és a költő már beteg, nagyon beteg:

A tél már nekem is fagyalja eremet . . . és
Engemet a havasok melléke negyedszeri hóval
Ostromol, és sanyarú számkivetésre szorít.
S a hidegen fuvó Boreas azon isteni szikrát,
A költői tüzet bennem előlni siet

¹ Kazinczy Helmeczy Mihálynak 1812. április 2-án ezeket írja: »Melly kár, hogy a' Dayka leveleit 1794-ben elégettem, rettegván, hogy, ha azok rossz kézbe akadnak, 's az ő lánczokból kikölt gondolkodását nyilváná teszik, ő szerencsését eljátsza, 's kivettetik hivataljából.«

1795. július 5-én érkezett Lőcsére, az ungvári gymn. II. human. osztály tanszékére kihirdetett pályázat, nem habozott sokáig, beadta folyamodványát s 1795. október 30-án 22701. sz. rendelet Ungvárra helyezte át.

Két hónapig vár, reménykedik, hogy testi ereje visszatér s rászánhatja magát a hosszú utazásra.

Csak karácsonykor érkezett új állomáshelyére, de már minden késő volt az életnek többé nem lehetett megmenteni, fiatalon, 28 éves korában megszűnt élni.

CZEIZEL JÁNOS.

A »SOK HUHÓ SEMMIÉRT« ELSŐ MAGYAR FORDÍTÁSAIRÓL.

A régi magyar szinpad műsorán levő szindarabok szerzőinek kérdését sokszor igen nehéz tisztázni, mert szinlapjaink 90°/_o-a rendesen elmulasztja a darab írójának nevét a szinlapra kinyomatni. Kivételt többnyire csak akkor tesznek, midőn valami klasszikus íróról van szó, vagy a szinlap magyar szereplői nyomán nem sejtetheti a közönség, hogy a kérdéses darab pl. »ama híres Kotzebue« tollából került ki. A kutató munkáját azonfölül egy más körülmény is megnehezíti. Ugyanis közönségcsődítés céljából vagy új és hangzatos címet adnak a darabnak, vagy pedig csupán a magyarázó címét nyomatják ki, hogy így a darab az ujság ingerével hasson, mielőtt a szinpadon látják. Már most ha hozzáveszszük, hogy az eredetinek címe megváltozott a szereplők neveivel együtt és ezenfelül se az eredetinek írója, se a fordító neve nincs a szinlapon, az áldatlan keresgélésnek hosszavége nincs s rendesen a véletlen az, a mi helyes nyomra vezet. Ilyen véletlennek köszönhetjük, hogy az *Egymást bosszantók* címe alatt megtaláltuk a *Sok hűhó semmiért* első magyar fordítását, mely Beck Henrik mannheimi kiváló színésznek (1760—1800) Shakespeare idézett darabját *Die Quälgeister* furcsa címe alá rejtőző átdolgozása nyomán készült. Az egykorú magyar színházi Almanachok (1809, 10, 11, 12-ből) csak a fordítónak *Benke Józsefnek* a nevét emlegetik, de azzal adósaink maradnak, hogy kinek a darabját fordítja.

Az »*Egymást bosszantók*«-nak 1807 augusztus 12-énél régiebb előadását én nem ismerem. Ferenczi Zoltán¹ azt állítja, hogy Kolozsvárott 1804 előtt is adták, de mivel adattal nem tudja állítását támogatni, teljes hiteléhez szó fér.

Egy más alkalommal² azt irtuk, hogy a Benke-féle fordítás nem magyarosítás abban az értelemben, a mint azt Kultsár

¹ A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897. I. az 509. lapon.

² Shakespearei nyomok irodalmunkban. Kisfaludy-társ. Évlapjai. Budapest, 1890. XXIII. kötet 121. lap.

1807-ben kívánta. Ez állításunk támogatására idézni fogjuk azt a három színlapot, mely a Fánccsy-féle nagybecsű gyűjteményben ránk maradt. E színlapok szerint a darabban csak egy magyar nevű szereplő fordul elő: Pávay generális, a ki nem más mint a Beck Henriktől »General von Pfauen«-nak keresztelt Leonato, Messina kormányzója. Azt természetesen nem tekinthetjük magyarosításnak, hogy a németben Schmiergel-re keresztelt Verges, a szín-lapon következetesen mint Virgel szerepel.

E három színlap közül a várad-olaszi a legrégebb: 1830 szeptember 22-éről s azért első helyen azt közöljük teljes szövegében:

VÁRAD—OLASZI

A' FELSŐBBEK' ENGEDELMÉVEL

ma, Szerdán, Szeptember, 22-dik napján, 1830

A NEMZETI SZINJÁTSZÓ-TÁRSASÁG ÁLTAL

előadatik

AZ EGYMÁST BOSZSZANTÓK.

Vigjáték 4 felvonásban.

SZEMÉLYEK:

A Herceg	László
Pávay, Generalis	Magos
Emilia, a' leánya	Lászlóné
Izabella, a' huga	Széppataki Johanna
Major Strahl	Fántsy
Kapitány Linden	Kilényi
Gróf Rád	Kubay
Charles, a' komornyikja	Lang
Seil, a' Herceg' komornyikja	Molnár
Philippine, szobaleány	Langné
Duppering, Falusi-Biró	Éder
Virgel, Kis-Biró	Török
Éjjeli-Vigyázó	Farkas
Egy Iródiák. Esküdtek. Parasztok.	

A' Tek. Ns. Vármegye Urirendeinek öszvejövetele' tekintetéből halasztotta a Nemzeti Játsszó-Társaság tegnapi napról mái napra az előadást, melly alkalmatossággal kívánta ezen jeles mulattató Darabbal alázatos tiszteletét tenni.

Bémenetel' árra:

Zártszékre 40 kr. — Parterre 30 kr. V. Cz.

Bilétek előre találtatnak délutáni 2 órán túl a Játékszínben, a »Bárány« című Vendégfogadó Szálájában.

Kezdődik a' Játék 7 órakor.

Az angol darab nevei tehát így németesedtek meg:

Don Pedro (A Herceg)	Dogberry (Duppering)
Don John (Graf Rad)	Verges (Schmiergel) = Virgel
Claudio (Major v. Strahl)	A Sexton (Éjjeli-Vigyázó?)
Benedick (Hauptmann v. Linden)	A Friar ?
Leonato (General v. Pfauen) = Pávay	A Boy ?
Antonio (Hauptmann v. Linden)	Hero (Emilia)
Balthazar (Seil)	Beatrice (Izabella)
Borachio } (Charles)	Margaret }
Conrade }	Ursula } Philippine

A kisebb szerepek e szerint a feldolgozásban össze vannak vonva. Mennyi esik ebből a német és mennyi a magyar szövegre, azt hisszük, mellékes kérdés. A másik két előadás szinlapja 1834-ből való. E két budai előadáson kívül e darabnak több fővárosi előadását nem ismerjük. Úgy látszik, hogy a darab fő vonzóereje Fántsy játékában volt, ki midőn 1834 decz. 1-én megvált a budai szintársullattól, e darab többé ott előadásra nem került. Hogy e két előadás nagyon jó lehetett, azt a Honművész kritikájából gyaníthatjuk, mely ezzel a magasztalással végződik: »előadása minden részleteiben a legszigorubb várakozást is voltaképen kielégítheté«.

Az első budai előadás szinlapján nincs rajta az előadás napja, de mivel tudjuk, hogy a januáriusi bérletben csak egyszer adták, az előadás napja nem lehet más, mint 1834 Januárus 12.

Januáriusi bérlet.

8-dik szám.

Szabad királyi nemes BUDA fővárosa színházában.

NEMZETI JÁTÉKSZIN.

EGYMÁST BOSZSZONTÓK.

Vigjáték 5 felvonásban.

SZEMÉLYEK:

Herczeg	Baranyi úr	Philippine, Emilia	
Strahl, őrnagy	Fáncsy úr	szobaleánya	Pályné assz.
Linden, kapitány	Toth úr	Duppering, bíró a	
Pávai, tábornok	Nagy úr	faluban	Megyeri úr
Emilia, a' leánya	Bartháné assz.	Iró diák	Szalkay úr
Izabella, a' tábornok	Szentpéteryne	Virgel, esküdt	Szöllősy úr
testvérenek gyer-	assz.	Éjjeli őr	Somogyi úr
meke		Szolga	Polgár úr
Gróf Raád	Farkas úr	Seil, a herceg	
Charles, a komor-		komornyika	Demjén úr
nyika	Telepi úr	Őrök	

Bémenetel ára: Közép páholy 5 frt. Felső és alsó 4 frt. Zártszék 1 frt.
Földszint 50 kr. Második emeletbeli zárthely 50 kr. Második emeletbeli
elsőhely 30 kr. Karzat 15 kr. váltóban.

Kezdeté 6 óraker, vége 8 után.

A budai 2-ik előadás szinlapját 1834. május 3-ikáról az különbözteti meg az elsőtől, hogy Philippine szerepét Pálnétól *Laborfalvi Róza*, Duppering szerepét pedig Megyeritől *Bartha János* veszi át. Nem lesz érdektelen azt is megjegyeznünk, hogy a téli előadás okos intézkedéssel 6-tól 8-ig, a tavaszi ellenben 7-től 9-ig tartott.

Májusi bérlet

2-dik szám

Szabad királyi nemes BUDA fővárosa színházában.

NEMZETI JÁTÉKSZIN.

Szombaton, Május 3-dikán 1834

EGYMÁST BOSZSZONTÓK

Vígjáték 5 felvonásban.

SZEMÉLYEK:

Herczeg	Baranyi úr	Philippine, szobalánya	Laborfalvi Róza
Strahl, őrnagy	Fáncsy úr		
Linden, kapitány	Toth ur	Duppering, bíró a faluban	Bartha úr
Pávai, tábornok	Nagy úr	Író diák	Szalkay úr
Emília, a' leánya	Bartháné assz.	Virgel, esküdt	Szöllősy úr
Izabella, a' tábornok testvérének gyermeke	Szentpéteriné assz.	Éjjeli őr	Somogyi úr
Gróf Raad	Farkas úr	Szolga	Polgári úr
Charles, a' komornyika	Telepi úr	Seil, a' herceg komornyika	Demjén úr
		Örök.	

Április 30-kán a' játékszinben elveszett egy katonai szabadságlevél 5-ik artileria ezredtől, kéretetik a' jószívű megtaláló, ne terheltelessék a' játékszini pénzszedőnek általadni.

Kezdetre 7 órakor, vége 9 után.

De míg a fővárosban és a vidék több helyén Benkének ezt a régi fordítását adták, Miskolczon évekkal előbb a *Sok hűhó semmiért* egy új átdolgozását hozták dívatba. Az új fordítás címe megint ép oly kevéssé sejtette az eredetit, mint az *Egy-mást bosszantóknál*, de itt legalább némi támaszpontul szolgált a szinlap ezen megjegyzése: »A halhatatlan emlékezetű Schakespeare (sic!) hátra maradt irományai közt találatva (!!!) szinre bocsátatott Valter Scott által, Németre fordított Keszler által; Magyarra Pápay István által.« De elég egy tekintetet vetni a *Sok hűhó semmiért* játszó-személyeire és többé nem lehet kétségünk, hogy »A feltámadott meny-asszony« sensatiós címe minő shakespearei darabot jelent.

De honnan meríthette a fordító, hogy ez a darab Shakespeare hátramaradt iratai közt találtatott? Sensatio-hajhászatból tette-e ezt, vagy pedig — félreértésből? Mi inkább az utóbbi mellett foglalkunk állást a következő okból: Ugyanis 1810-ben Berlinben, Hitzig kiadónál néhány Shakespeare-dráma fordítása jelent meg ily címmel: Shakespeare's von Schlegel noch unübersetzte dramatische Werke, übersetzt von mehreren Verfassern, Drei Theile. Ennek a gyűjteménynek a II-ik részében van a Viel Lärmens um Nichts von G. W. Keszler.¹ Ez a Keszler ugyanaz kétségtelenül, mint a kit a magyar szinlap emleget. Már most a magyar fordító látván azt, hogy oly darabok gyűjteménye áll előtte, melyeket Schlegel (1797—1810 Berlin, 8 kötetes kiadás) nem fordított le, azt hihette, hogy a le nem fordítás egyetlen oka az lehetett, hogy a szindarabokat utólagosan fedezték föl! De az sem lehetetlen, hogy a színház rendezője sensatio-hajhászat czéljából találta ki e »fölfedezést« s nem igen félt attól, hogy Miskolczon valaki szemére vesse az irodalmi tájékozatlanságot. És ha figyelembe vesszük, hogy e darab jutalomjátékul választatott és olyannak jelezték, mint a mely »Egészen újj (!), Pompás, Vig Néző Játék« — a jámbor csalást jó lélekkel megbocsáthatjuk, mert ismert dolog, hogy jutalomjátékoknál minden irányban a felelőség a jutalmazandó vállaira nehezedett.

A darab személyzete teljesen megegyezik a Shakespeare darabjával. De beszéljen az előttünk eddig egyetlen szinlap maga helyett, csupán azt kívánjuk még megjegyezni, hogy ezt szintén a Fánscy-féle szinlapgyűjtemény őrizte meg az utókor számára.

¹ E fordítás különben ily cz. gyűjteményben is megjelent egy évvel később: Shakspeare's dramatische Werke, übersetzt von A. W. Schlegel und J. J. Eschenburg 18 kötet, Wien, bey Anton Pichler. 1810—12, a 11-ik kötet 171—300-ik lapjain. A német és magyar fordítás személynevei az alább jelzendő módon térnek el egymástól és az angol eredetitől:

Don Pedro	Don Pedro	Don Pedro
Don John	Don Johann	Don Juan
Claudio	Klaudio	Claudio
Benedick	Benedict	Benedetto
Leonató	Leonato	Leonato
Antonio	Antonio	Antonio
Balthazar	Balthasar	Balthazar
Borachio	Borachio	Borachio
Conrade	Konrad	Conrado
Dogberry	Hartriegel	Pamphilio
Verges	Holzapfel	Talabastra
A Sexton	Ein Küster	Segrestyés
A Friar	Ein Mönch	Egy Remete
A Boy	Ein Knabe	Egy kis Gyermeke
Hero	Hero	Hero
Beatrice	Beatrice	Beatric
Margaret	Margarethe	Margaretha
Ursula	Ursula	Ursula

MISKOLTZ.

Ma Szombaton December 22-dik Napián 1832

A NEMZETI SZINJÁTTZÓ TÁRSASÁG ÁLTAL

IFJU LÁNGNÉ részére

előadatik

A FELTÁMADOTT MENY-ASZSZONY.

Egészen új Pompás Vig Nézô Játék 5. Felvonáshan. A halhatatlan emlékeztetô Schakespeare hátra maradt irományai közt találatva színre botsáttatott Valter Scott által. Németre fordítatott Keszler által : Magyarra : Pápay István által.

SZEMÉLYEK:

Don Pedro, Arragoniai Herceg	Ujfalusy
Don Juan, törvénytelen ágyból született Testvére	Marosi
Claudio Florentziai } Ifju Nemes Hadi Tisztek	László
Benedetto, Paduai } D. Pedro kedveltjei	Fántsy
Leonato Messinai Helytartó	Id. Láng
Hero, a' leánya	'Sófia
Antonio, Leonato' Testvére	Rátság
Beatric, a' Leánya	Újfalusyné
Balthazár, D. Pedro Komornikja	Varga
Egy kis Gyermekek	L. Moritz
Borachio } D. Juan meghitjei	Ifju Láng
Conrado } D. Juan meghitjei	Ragáli
Pamphilio } Messinai Törvény tudók	Éder
Talabastro } Messinai Törvény tudók	Détse
Margaretha } Hero komornái	Ifju Lángné
Ursula } Hero komornái	Kovátsné
Egy Remete	Kis
Segrestyés	Moldovai
Első } Polgári Őr	Károly
Második } Polgári Őr	Mihály

Állortzás Bálos vendégek, Népség, Katonaság, Szolgák.

Minden rendenn levő kegyes Hazafi Pártfogóim!

Nemzeti intézetünk mellett le élt Napjaimat többnyire e' Tekintetes Megye kebelébe állított Nemzeti oltáron áldozva voltam szerencsés el tölteni, 's visza emlékezve arra, hogy édes Hazai tisztembe e' Tekintetes Megye 's Anyavárossa' Lelkes Hazafiai szives kegyelme erősített mindenkor, szerencsésnek érzem magam' most is, midőn a jutalmamra rendelt egészen új Játékkal kegyes pártfogásokért esedeznem lehet, ki Kegyelmekbe ajánlva vagyok : legalázatosabb Szolgálójok

Ifju LÁNGNÉ.

Biléteket előre parancsolni lehet egész nap a' Játékszinbe.

Bemenetel ára : Felső Páholy 3 fl. Alsó Páholy 2 fl. 30 kr. Zártszék 40 kr. Parterre 30 kr. Galleria 15 kr.

Kezdete 6. Óraker.

A *Sok hűhó semmiért* cz. Shakespearei vígjátéknak, egy gyöngé német átdolgozás alapján készült magyar fordítása az *Egymást bosszantók*-on kívül a magyar színpad 1832-től kezdve tehát egy jobb fordítást is használt, mely a »*Feltámadott menyasszony*« címmel az eredetinek jobban megfelelő szöveget ismertetett meg a magyar közönséggel.

Mit ért az egyik, mit a másik fordítás, nem mondhatjuk meg. Tán valamelyik régi színház megőrizte a sugókönyveiket. Ha irodalmi magasabb értékük mivoltáról kétségeink nem lehetnek, a magyar színészettörténet szempontjából kétségkívül érdemes volna rábukkannunk.

BAYER JÓZSEF.

ADATTÁR.

ADATOK A GYÖNGYÖSSY-CSALÁD TÖRTÉNETÉHEZ.

(Első közlemény.)

I.

A Gyöngyössy-Horváth-család nemeslevele.

Nos Rudolphus Secundus Dei Gratia electus Romnoraum imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Ramae, Seruiae, Galitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc: Rex Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, Dux Lucemburgae, ac superioris et inferioris Silesiae, Virtenbergae et Thecae, Princeps Sueviae Comes, Habsburgi Tyrolis Ferreti Kyburgi et Goritiae, Landgravius Alsatie Marchio Sacri Romani Imperij supra Anasum Burgouiae, ac superioris et inferioris Lusatiae, Dominus Marchiae Sclauonicae Naonis et Salinarum. Memoriae commendamus tenore' praesentium significantes quibus expedit universis. Quod cum inter alia praecipua officij nostri Imperialis munia illud potissimum nobis obseruetur, ut fideles subditos nostros, qui sese nobis in nostri, et patriae gratiam variis virtutum ornamentis commendatos praestare student, Caesarea ac Regia munificentia nostra prosequamur, eorumque nomen et recte facta ab humana obliuione vindicantes adeoque immortalitati consecrantes eo illis ad maiora etiam ineunda animum accendamus, libenter effusaque voluntate laudabili huic maiorum nostrorum consuetudini, siue quia ita nobis diuinitus attributum est, siue quia longo usu compertum est illa demum tutissima esse Regnorum praesidia, quae in animis subditorum larga munificentia Principum collocantur insistimus. Cum igitur obhoc tum vero attentis et consideratis fidelitate et fideiibus seruitiis, fidelis nostri Agilis Georgii *Horuáth*, quae idem Sacrae primum Regni Hungariae Coronae et deinde Maiestati nostrae pro locorum et temporum diversitate fideliter exhibuisse et impendisse, ac in futurum quoque exhibere et impendere velle dicitur. Eundem Georgium *Horuáth*

ac per eum consortem nec non *Michalem Horuáth* affinem eius e statu et conditione ignobili, in qua hactenus perstitisse dicuntur de Regiae nostrae potestatis plenitudine et gratia speciali exemptos in caetum et numerum verorum et incubitorum Regni nostri Hungariae duximus cooptandos annumerandos et adscribendos. Annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes ut ipsi a modo imposterum omnibus illis gratiis, honoribus, indultis, privilegiis, libertatibus, iuribus praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri et indubitati Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobiles, hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavisí utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint et valeant, heredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant et possint. In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium veraeque et indubitatae Nobilitatis signum haec arma sive Nobilitatis insignia: Scutum videlicet militare erectum caelestini coloris, cui integer aurei coloris leo, ore patulo, lingua exerta candaque bifurcata erecta, ac in dextrum scuti latus conversus, posterioribus pedibus dispositis insistere, anterioribus vero levo protenso cruore madens caput Turcicum per auriculam apprehensum tenere, dextroque elevato bipennem nudum vibrare conspicitur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam Regia corona dimidium priori per omnia conformem leonem producento ornatam. A summitate vero sive cono galeae laciniis seulemniscis hinc auraei et caelestini, illinc similiter auraei et caelestini colorum in scuti oram defluentibus illudque optime exornantibus, prout haec omnia in capite seu principio praesentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis suis coloribus recte depicta esse cernuntur. Eidem *Georgio Horuáth* ac per eum consorti, nec non *Michaeli Horuáth affini eius* ipsorumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, gratiose danda duximus et conferenda. Decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris semper temporibus, eadem arma sive Nobilitatis insignia, instar aliorum Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobilium sub iisdem inribus praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem vel natura vel ex consuetudine usi sunt et gavisí, utunturque et gaudent ubique in praeliis certaminibus hastiludiis, torneamentis duellisque monomachiis ac aliis omnibus et quibusvis exercitiis militaribus et nobilitariis nec non sigillis, velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis, clipeis, tentoriis, domibus sepulchris: generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae et sincerae Nobilitatis titulo, quo eos ac heredes ipsorum utriusque sexus universos ab omnibus cuiuscumque e status dignitatis, conditionis et praeminentiae homines existant insignitos dici, nominari haberique et reputari volumus ferre: gestare illisque uti, frui et gaudere possint et valeant heredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant atque possint. Imo damus et concedimus praesentium pervigorem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras Secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communitas. Eidem *Georgio Horuáth* ac per eum dictis consorti et affini eius, ipsorumque haere-

dibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti: Reverendi Johannis Kuthassy electi Episcopi Jauriensis locique eiusdem comitis perpetui Consilarii et Aulae nostrae summi Cancellarii in arce nostra Regia Pragensi ultima die mensis Aprilis Anno domini Millesimo quingentesimo Nonagesimo tertio, Regnorum nostrorum Romani decimo octavo Hungariae et aliorum vigesimo primo Bohemiae vero anno similiter decimo octavo. Venerabilibus in Christo patribus dominis Gaspere Sztankovachky Zagrabiensis, Martino Pethe de Hetes Varadiensis, Joanne Chereody electo quinque Ecclesiensi Francisco Forgách de Ghymes electo Vespremiensis Praefato Joanne Kuthassy etc. Rudolphus Kuthassy.

1. Jegyzet. Rudolf római császár és magyar király Horváth Györgyöt és feleségét, valamint rokonát, Mihályt, *György kiváló érdemeinél fogva* nemességgel tünteti ki. A nemesi levél Prágában, 1593-ban április 30-ikán kelt. A pontozott helyeken az okirat olvashatatlan.

II.

Gyöngyössy-Horváth János királyilag megerősített zálogos levele.

Nos Ferdinandus dei gratia electus Romanorum imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae etcetera rex etcetera . . . Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod pro parte et in personis fidelis nostri egregii *Joannis Horuath alias Gyöngyösy* et nobilis dominae *Catharinae Diák* exhibitae sunt nobis et praenotatae quedam literae fidelium nostrorum honorabilium Conventus Ecclesiae S. Crucis, de *Lelesz* fassionales in simplici papyro ex duobus arcubus seu ternionibus conglutinatis constantes patenter confectae sigilloque eiusdem Conventus authentico a tergo impressive communitae, quibus mediantibus fidelis noster egregius *Joannes Agárdi de Nagy Agárd* totalem et integram unam domum seu Curiam suam nobilitarem in oppido *Unguar* vocato extractam inque Comitatu de *Vng* existentem habitam, actres suas vineas liberas et exemptitias in promontorio eiusdem oppido *Vngvar* sitas, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet eiusdem *Joanni Horuath* aliter *Gyöngyösy* et *Catherinae Diák consorti suae* eorundemque haeredibus et posteritatibus, successoribusque et legatariis utriusque sexus universis, omni eo jure libertateque et immunitate quibus idem *Joannes Agardy* eandem et eadem tenebat et possidebat, in et *pro sexingentis florennis hungaricis* titulo pignoris certis ex respectibus modisque et conditionibus, in iisdem literis fassionalibus clarius contentis et expressis dedisse obligasse et inscripsisse per manusque defacto tradidisse et assignasse dignoscebatur, tenoris infrascripti. Supplicatum propterea Maiestati nostrae humiliter exstitit, pro parte et in personis praefati *Joannes Horuath aliter Gyöngyösy dictaeque Consorti suae Catharinae Diák*, quatenus eadem literas fassionales omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas et accepta habentes, literisque nostris inseri et inscribi facientes, prae-

missae, temporanae dationi, obligationi et inscriptioni, per manusque de facto traditioni et assignationi, aliisque omnibus et singulis, in iisdem literis fassionalibus clariis denotatis et expressis, nostrum regium consensum benevolum pariter et assensum praebere dignaremur. Quorum quidem literarum tenor talis est: Nos Stephanus Thelekessy Praepositus et conventus Ecclae S. Crucis de Lelesz memoriae commendamus per praesentes significantes quibus expedit universis. Quod egregius *Joannes Agardy de Nagy Agard*, frater scilicet consanguineus generationalisque et condivisionalibus Nobilibus quondam *Georgii Szalonthay de eadem Nagy Agard* ab una parte, vero ab altera Nobilibus *Joannes Horuath alias Gyöngyösy* coram nobis personaliter constituti, ac praefatus Joannes Agardi oneribus et quibuslibet gravaminibus universorum fratrum, sororum, proximorum et consanguineorum generationaliumque et condivisionalium suorum, haerendum item posteritatum et successorum suorum, ac aliorum etiam quorumlibet, quos videlicet subscriptum tangeret, tangerere et concernere posset negotium quomodolibet nunc vel in futurum in toto et per omnia in se suosque haeredes et successores quoslibet, ac cuncta bona et jura sua possessionaria receptis et levatis sponte et libere unaqueque vocis ipsorum ministerio extiterunt confessi, et primo quidem ac praecipue per praefatum *Joannem Agárdy* extitit confessum pariterque relatam hunc in modum. Quod ipse pro certis et perarduis atque adeo rationalibus evidentibusque et urgentissimis negotiis et necessitatibus suis sub levantes, potissimum autem tolerandis expensis in recuperatione et ad stipitem reductione certorum bonorum et jurium suorum possessionarium a se jam pridem abalienatorum, matura et exacta intra se deliberatione praehabita, *totalem et integram unam domum et curiam suam nobilitarem, quam videlicet superioribus retroactis temporibus et annis praefatus quondam Georgius Zalonthay frater dicti fatentis a spectabili et magnifico quondam Domino Comite Georgio Drugeth de Homonna alias Judice Curiae et consiliario Sacrae Caesaris et Regiae Maiestatis Equite aurato, cubiculario ac pincernariorum regalium in Hungaria, Magistro necnon Comitatum Zemplimiensi et de Vngh Comite pro aliis bonis et juribus suis possessionariis aviticis, per modum et formam legitimi Concambii mediantibus certis literis nostris fassionalibus, superinde confectis et emanatis comparasset et permutasset, quae in ipsum Joannem Agardy fatentem per mortem defectum seminis ejusdem quondam Georgii Zalonthay uti fratrem condivisionalem legitimamque et immediatam successorem, jure successorio et devoluto remansisset et condescendisset* cui ab occidentali *Laurentii Chille* domus et sessio civilis, ab orientali vero plagis, quoddam *umbraculum* sub quo diversae res mercesque . . . per propalas negatioresque vendi solent proxima et contigua vicinitate jungerentur et adhaerent in oppido Vnguar vocato in Comitatu de Vngh existenti habitam, ac tres vineas suas liberas et exemptitias in promontorio seu vineto metisque et terminis eiusdem Oppidi Vnguar sitas simul cum cunctis earundem vinearum juribus, usibus, fructibus et emolumentis, dictaeque domus et Curiae nobilitaris utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, *terris scilicet arabilibus, cultis et*

incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vinearumque, promontoriis, aquis item fluviis, piscinis piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et corundem lociis generaliter vero quarumlibet et pertimentiarum suarum nominis vocabulo vocitatarum integritatibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentis ad eandem utpote de jure et ab antiquo quibus idem fatens eandem et easdem possidisset extitissent Horuáth alias Gyöngyösy et nobili dominae Catharinae Diák Consorti suae eorumque haeredibus, posteritatibus successoribus florennos hungaros hic Coram nobis in paratis depositis, per ipsumque Joannem Agardy fatenti ad se realiter et effective perceptis et levatis titulo pignoris usque tempus redemptionis ejusdem dedisset, colligasset, inscripisset praememoratis Joanni Horuath alias Gyöngyösy et dominae Catharinae Diák Consorti suae, eorumque haeredibus posteritatibus successoribusque utriusque sexus universis deponere et exduere per hocque ipsam domum et Curiam nobilitarem, in suprafato Oppido Vnguar in Comitatu de Vng praescripto existenti habitam, modo praemisso per se obligatam et inscriptam, ab eisdem redimere voluerit et potuerit, voluerintque et potuerint vel sese receptis, praescriptis ipsis sexingentis florennis hungariis pecuniis scilicet suis iidem Joannes Horuath aliter Gyöngyösy et domina Chatharina Diák consors sua eorundemque haeredes, posteritates, successores et legatarii utriusque sexus quilibet, eandem domum et Curiam nobilitarem simul cum cunctis utilitatibus vineasque praetactas, saepefato Joanni Agardy fatenti suisque haeredibus et successoribus quibuslibet absque ullo juris processu, tergi versationeque et renitentia aliquali pure et in specie remittere et resignare velint ac debeant teneanturque ac sint modis omnibus obstricti: Quod si autem id forte facere nollent extunc in eo euentu praefatus Joannes Agardy fatens sui que haeredes et successores quilibet, Vicecomitem dicti Comitatus de Vngh tunc pro tempore constitutum, cum uno Judlium et altero Jurato Assessore suis, saltem de domo habitationis seu solitae suae residente ad simplicem dumtaxat requisitionem euocare et educere. Idemque vicecomes cum eisdem Judlium et Jurato Assessore suis, vigore saltem praesentium autoritate eidem per praesentes plene concessa et attributa, de bonis rebusque mobilibus et immobilibus dictori Joannis Horuath et dominae Catharinae Diák Consortis suae eorumque suprafatorum posteritatum, successorum et legatarum quorumlibet praefato Joanni Agardy suisque haeredibus et successoribus quibus libet de aliis sexingentis florennis hungaris executionem facere. Ac insuper dictam etiam domum et Curiam nobilitarem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet vineasque praetactas eidem restituere possit ac valeat, habeatque omnimodam potestatis facultatem et auctoritatem ac ex debito officii sui omnino debeat et teneatur, nullis juridicis remediis cautelisque et exceptionibus hac in parte obstare suffragariis valentibus.

Hoc addito, quod si praefati *Joannes Horuath alias Gyöngyösy et domina Catharina Diak* praescripti haeredes, postaritates, successores et legatarii quilibet, medio tempore praeter structuras praesentes alia aliqua aedificia et structuras, meliorationesque aut reformationes in facie dictae domus et Curiam nobilitarem facerent et exstruerent, vineasque ipsas vitibus conserentes et plantantes cultiores et melioresque et fertiliores etiam aliquam structuram illic erigerent: extunc tempore redemptionis suprafatae ipsius domus et curiam nobilitarem eorundem quoque et earundem omnium pretium et valorem condignum, secundum justam proborum hominum ad id adhibitorum aestimationem, idem *Joannes Agardy* fatens, sui que haeredes et successores quilibet utriusque sexus summam capitalem praetactam una cum summa ipsa capitali simul et semel pleneque et in paratis aequae in bonis et usualibus monetis eisdem *Joanni Horuath aliter Gyöngyösy et dominae Catharinae Diak Consorti suae* eorundem haeredibus, posteritatibus successoris legatariis utriusque sexus universis refundere resarcireque teneatur debeantque et teneantur, et non sexus nec prius redemptionem ipsam experiri, perficereque valeat et valeantque. Assumen nihilominus praefatus *Joannes Agardy* de dicta Nagy Agárd, fatens, oneribus sub praesumptis superse, suosque haeredes et successores quoslibet praefatos *Joannem Horuath aliter Gyöngyösy et Catharinam Diák Consortem suam* eorundem haeredes, posteritates, successores legatarios utriusque sexus universos in libero et quieto et pacifico dominio, usuque et possessione antelatae totalis domus et Curiam nobilitarem in dicto Oppido *Vnguar*, in Comitatu *Vngh* superscripto existenti sitae, pignori modo antelato locatae cunctaque eiusdem utilitatum et pertinentium quarumlibet supra declaratarum ac trium vinearum suprafatarum in promontorio eiusdem Oppidi *Vnguar* sitarum et plantatarum usque praemissum redemptionis tum scilicet capitalis summae, tum etiam pretii et valoris aedificiorum, structurarum ac meliorationum et plantationum vinearum inibi fientes plenariae et exactae exolutionis tempus contra quo suis legitimos impetitores, turbatores causidicos et Actores suis propriis laboribus, curis, fatigiis et expensis tueri, protegere et defensare indemniter conservare. Harum nostrarum vigore et testimonio literario mediante. Datum feria et tertia proxima antefestum Beati Stanislai episcopi et martyri, anno Domino millesimo sexcentesimo vigesimo quarto. Nos itaque huiusmodi humillima supplicatione pro parte praefatorum *Joannis Horuath alias Gyöngyösy et Catharinae Diák* consortis eiusdem, nostrae modo quo supra porrecta Maestati regia benignita exaudita dementer et admissa praesertim literas dicti conventus ecclesiae S. Crucis Lelesz fassionales, non abrasas non cancellatas neque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio ac suspitione carentes praesentibus literis de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas quo ad omnes earundem continentias articulos, clausulas eatenus quatenus eadem rite et legitime existant emanatae viribusque earundem veritas suffragatur ratas, gratas et accepta habentes praesertim temporaneae dationi, obligationi et inscriptioni per manusque de facto traditioni

aliisque omnibus et singulis superius in iisdem literis fassionalibus clarius denotatis et expressis nostrum regium consensum praebeamus. Imo praeterea benevolam pariter et assensam. Harum nostrarum secreto sigillo nostro quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communitarum vigore et testimonio literarum. Datum in civitate nostra libera regiaque Posoniensi die octava mensis May anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo Ferdinandus. Stephanus Sennyei episcopus jauriensis.

2. Jegyzet. *Agárdy János de Nagy Agárd*, 1624-ik esztendőben zálogba adta *Gyöngyössy-Horvath Jánosnak* 600 magyar forintért, Ungváron levő nemesi kuriáját, a melyet rokonától *Zalonthay Györgytől* örökölt, ez pedig törvényes csere útján Homonnai Drugeth György zemplémmegyei főispántól birta e házat. Zálogba adta azonfelül, három szabad, kiváltságos szőlőjét minden hozzátartozandóságával együtt. A ház egyik szomszédja Csille Lőrincz polgár, másik oldalon áruszin volt. A szőlők szintén az ungvári hegyen voltak, de hozzájuk tartozott még szántóföld, parlagföld, rét, legelő, mező, kaszáló, erdő, berek, hegy, völgy, viz, folyó, lóusztató, halászati jog is. Erről Agárdi János a leleszi convent, mint hiteles hely útján törvényes bevalló levelet adott 1624-ik esztendőben. De a mi azután történt, az régi magánjogi eljárás szerint is ritka kivételes eset s a jogászok figyelmére is méltó. A convent *locus credibilis*, hiteles hely volt, okiratai teljes érvényűek valának és Gyöngyössy-Horváth János mégis királyi jóváhagyást (regius consensus) kért e zálogos jogára, a mit 1630-ik esztendőben, május 8-ikán kelt, Pozsonyban kiállított királyi nagy függő pecsétetes oklevélben meg is nyert, a hova a leleszi convent okiratát is szószerint beiktatták. Mi volt az oka e hosszadalmas, költséges, és az akkori jogi felfogás szerint fölösleges eljárásnak? Magyarázatunk ugyancsak feltevés, de azt hisszük, az igazságnak erős látszatával bir. E királyi megerősítésnek két oka is lehetett. Egyszer a ház eredetileg Homonnai Drugeth Györgyé volt, a hatalmas főúré, a kié volt az ungvári vár is, a királyi megerősítéssel, tehát talán e ház háborítatlan birtokában biztosítani akarta magát Gyöngyössy János. De a második még fontosabb ok az lehetett, hogy a nemes levél csak *Horváth György* és *Mihály* nevére volt kiállítva, míg ez okiratban Horváth név mellett nyomatékosan oda van téve másképen Gyöngyössy János. A Horváth családot általánosan Gyöngyöseknek nevezték, valószínűleg azért, mert Gyöngyösről származtak. Minthogy nemesi birtokot csak nemes ember birhatott, e királyi függő pecsétetes levél egyuttal nemesi jogának és kettős nevének elismerése is volt, a mi a félreértések kikerülése végett is szükségesnek mutatkozhatott. A pontozott helyeken az okirat olvashatatlan.

DR. GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ.

EGY SÁROSPATAKI ISKOLAI DRÁMA.

Bernáth Lajos a Régi Magyar Könyvtár XXI. füzetében három iskolai drámát közöl Sárospatakról. Szathmári Paksi Sámueltól kettőt: Phaedrának szomorú történetét 1772/73-ból; Pándorának históriáját 1773/74-ből; Ákáb Istvántól Eneás és Didó kártágói szerelmes történeteket 1784-ből. Ezekhez járul negyedikül az itt olvasható Lapsus proto plastae Láczaiz Józseftől 1788ból.

Ez a moralitás Láczaiznak ily című 8-rétű kéziratos kötetében maradt fenn: *Exercitia poetica incepta 7-a septembris Anno 1787. per Josephum Látzaiz mpr.* E kötet legnagyobb része 1787/88-ban írt magyar és latin verseket foglal magába, melyeknek szerzője Láczaiz, a ki abban az iskolai évben poéták praceptorja volt a pataki kollegiumban. Az egész kötet, melynek egy harmadát foglalja el a moralitás, elejétől végig L. kezeírása. Tartalmát tekintve, arról győződünk meg, hogy a 23 éves Láczaiz tehetséggel s kedvvel töltötte be praceptorhiatalát, tanítványaival együtt egész éven át poetáskodott. Nyelve gördülékeny, természetes; rimmel, mértékkel könnyen bánik. Moralitásának mintája bizonyosan a comico-tragoedia volt s ha nagyobb vagy ahhoz fogható nem alkotott is, másolása nem mondható mázolásnak, tanultságra, olvasottságra s gondolkozásra mutat. A címiben körülírt tartalom elég széles határai közt, előadó tanítványai tehetségét, a közönség várakozását, izlését is szem előtt tartva, itt-ott emelkedő, majd hanyatló szerkezettel oly darabot alkotott, mely eddig ismeretes társai mellett becsületére válik szerzőjének.

Láczaiznak későbbi irodalmi működése ismeretes.

LAPSUS PROTOPLASTAE.

Ortus Vitiorum in Mundo, et Certamen Virtutis cum Superbia, Avaritia, Ira, aliorumque Vitiorum sequacibus. Poëtice adumbrata per Josephum Látzaiz Pro Exercitio Poëtarum Vernali, in Ill. Collegio S. Patakiensi Ao 1788. d. 14-a Aprilis.

Difficile est proprie communia dicere, tuque
Rectius Iliacum Carmen deducis in Actis,
Quam si proferres ignota indictaque primus.

Horatius de Arte Poët.

PROLOGUS.

Rursus odoriferum Ver temporis ora serenat,
Quae fuerant rigido squalida facta gelu.
Campus ater proprium gaudet renovare colorem
Et ridet viridi veste tegendus ager.

Lympha Fugax celeres stimulat de montibus amnes
 Mulcentes strepero Florida Prata sono ;
 Caelituum pennata cohors nova gaudia captat,
 Cantans blandisono gutture dulce melos.
 Omnia post longum, carpunt nova gaudia somnum
 Et recreant solito pectora maesta modo.
 Non licet ergo etiam segnes torpescere Musas,
 Sed decet asvetas rursus inire vias.
 Dignum est, ut, quantum valeant vigeantque Camoenae
 Exhibeant vobis experimenta palam ;
 Id facere est animus, bona si fortuna secundet
 Hoc opus, et faveat Gratia larga Patrum.
 Materiam Protoplastus homo Nostri dabit actus,
 Qui nunc Sarcotheae nomine notus erit.
 Haec Paradisiacis, decepta, fugabitur arvis,
 Discet et innumeris subdere colla Malis.
 Taenariûm Procerum tandem, sibi fraude Philautus
 Conjugio stabili consociabit eam.
 Ex hoc connubio tum larga seges Vitiorum
 Proveniet, Terrae plurima damna creans ;
 Donec eam intrepido perimat pede mascula Virtus
 Ac homines miseros ad meliora trahat.
 Ast haec nativo producent Carmine Musae
 Oreque de patrio patria verba dabunt.
 Ex quo Pannonicum ðer ðie ðaš terret Olympum,
 Libera vix audent verba latina loqui,
 Hâc igitur Patres! veniam vos parte daturos
 Dum laeti sperant, agrediuntur opus ;
 Quod dum praestamus, lingvis animisque favete,
 Hoc merces nostri, lausque laboris erit.

Tantum.

ELSŐ ACTUS.

Meltyben a'Paraditsomban vigadozó Sarkothea meg tsalatik, ki üzetik, az Éhség-től mardostatik, végre nagy nehezen szállást talál magának Czibelénél.

ELSŐ SCÉNA.

A' Theatrum a' Paraditsom kertje.

SZEMÉLLYEK :

Sarkothea (v. Test Isten Asszonya) Virtus, Értelém, Igazság, Szeretet ; a kik a' Theatrum közepin így énekelgetnek :

Sark. O' melly boldog vagyok!

Virt. Az Úrnak melly nagyok —

Mind ketten. Jósága 's Irgalma!

Ugyan azok és Értelém. Mint az hegyek halma.

Mind az öten. Mindenik munkája
Egy remek tsudája
A' bölts Természetnek,
Mellyet ékesgetnek
A' Mennyei Ur kezei.)

Sarkothea.

Ez hát a' boldogság! Ez az örök élet!
Boldog a' ki ebben részesülővé lett;
Szent, Ártatlan, igaz Lelkem, ép a' testem,
Miólta Teremtóm' kezéből ki estem.
Készek minden élő 's éltető állatok
Tselekedni mind azt, a' mit kívánhatok;
Az ártatlan élet tsendes folyamata
Tsergedez itt, 's szivem' örömbé úsztatja.
Bár merre fordítsam szemem' két lámpását,
A' vig természetnek látom mosolygását;
A' szűz virágszálak' bal'samos illatja
Még veséimnek is ereit meg hatja;
Nints itt dühössége a' fagylaló télnek,
Itt a' piross rósák örök időt élnek.
Nem kell föld hasgató eke a' mezőnek,
Mert minden áldások abból önként nőnek,
Ó Virtus! Értelem! Igazság! Szeretet!
Kikkel barátságba örökös frigy vetett,
E' boldog életet ti tapasztaljátok,
Kérlek is, hogy végig meg őltalmazzatok,
Jertek, telepedjünk e' pásit színére,
's Nyiljon szánk az Isten szent tiszteletére.

Mind az öten.

Serkenj Lelkem a' Mennyei —
Felség tiszteletére
Mert nagy jótéteményei —
Halma az égig ére.
Ah! ez Urat tiszteljük,
Ditsősségét neveljük,
Mert tsak ő a' mi Istenünk,
Atyánk, Jóltévőnk 's mindenünk.

Értelem.

O' Ember! bár végig álhatatos lennél,
Boldogságod fellyebb haladna mindennél;
Halgass rám! én vagyok a' tiszta *Értelem*,
Járj velem, nem követ semmi veszedelem.

Mig az igaz *Virtus* hág lábada' nyomába,
 A' fő boldogságnak leszel birtokába.
Igazság, Szeretet, e' két ég magzatja,
 Mig hajló szívedet gyengén apolgatja,
 Fogod ugyan, fogod a' Földet szeretni,
 De az égieknek alá fogod vetni;
 Ezek az Ég előtt tesznek szerelmessé,
 A' Föld lakosinál betsessé 's kedvessé;
 Az Ur reád szórja áldását Egeből,
 Kintseit fel hozza a' Föld üregéből,
 Az Élőfák, Fűvek, Barmok és mindenek,
 Hasznodra valókat gazdagon termenek
 De mind ezekre is nem lesz nagy szükséged,
 Mert kevés is bőven meg elégít téged.

Virtus.

Nossza, Szerelmesim! ama' Fákhoz menjünk,
 Szellős árnyékokba nyájason pihenjünk,
 Vagy tépjünk alattok szagos violákat,
 Hiatszintot, nártzist, pirosló rósákat,
 's Kötözzünk azokból ékes koszorúkat
 A' szép Sarkothea fejére valókat.

Mig a' virágokat tépnék, a' paraditsomnak egyik szélén madarak zengése 's
 fülemileszó hallatik:

Szeretet.

Halljátok, melly szépen zengedez az ének
 Szájában a' hangos filemilétskének,
 Ez esik felette a' Piskon vizének,
 Melly tsergedez szélén az Éden kertének.

Igazság.

Mennyünk oda, hallyuk Angyali énekét
 Imádjuk benne a' Teremtő remekét
 Hol tér illy tehetség illy állatotskába!
 Nagy a' mi Istenünk minden munkájába.

(El mennek.)

MÁSODIK SCÉNA.

Antitheus maga; a' ki az elébbieknek boldogságokat kívülrül leste, már
 bosszonkodva felemelkedik és így szól:

Hát már tsak ki tsaptak méltatlan az Égből,
 A' Jus szerint nekünk jutott örökségből?
 Holott, mi Vagyunk az Ég örökössei,
 A' Menyörgő Isten első szülöttei.

Hát a' бүдös sárnak utólsó darabja
 Lesz a' Világ' Ura? és én az ő rabja! — —
 Ez a' bolond barmok' hitván unokája? — —
 Vissza fordúlt Világ' képtelen tsudája!
 Hogy nem hull ménykövünk szörnyű ropogással,
 Hogy ölné a' Földnek lakosit rakással.
 Mi vagyunk közelebb az Isten fiai,
 Minket formáltak a' Böltesség ujjai.
 Nagy eröm', Neveim', és Nemes nemzetem',
 Országom', Hatalmam' minek emlegetem?
 A' kegyetlen égből egyszer ki kergettek,
 's A' Föld alatt égő Pokolba vetettek;
 Így rendeltetett ez', így is mene végbe! — —
 De el felejtkeztek röllunk már az Égbe. — —
 Otsmány féreg turkál a' Paraditsomba,
 Mi, az Ég magzati kinzatunk azomba
 A' kénkövel égő Akheron tavába
 Számkivettetésünk kinzó barlangjába. — —
 O' Fájdalom!! Egek' méltatlan végzési!!!
 Nyiljanak a' Földnek szörnyű repedési; —
 Süllyedjen e' Világ, bomollyon törvénye.
 Váltsa fel a' régi semmiség örvénye,
 A' Föld' romlásait a Stix vize nyelje. —
 Még az Egekkel is ugyan ezt mivelje! —
 Hát! mi kinoztatunk? 's Sarkóthea él e?
 Él? sőt az Istennek kegyelme van véle?
 Pfi! Szégyen a' Stixnek 's örökös gyalázat!
 Veszszen el! ejtsük el ezt a' lelkes vázat',
 Vigasztaltatásom kinom közt tsak a' lesz,
 Ha Sarkothea is mint én Pokolba vesz.
 Mit kések? Tsalárdság köszörüld fegyvered,
 Az együgyűséget te könnyen le vered;
 Rajta! a' Pokolnak minden lakossai!
 A' Stix táborai! Megera társai!
 Alecto a' kinek enged a' Bujaság,
 'S az otsmánykodásra tsábitó Torkosság
 Gond! Halál! Szegénység! Fájdalmak' serege!
 'S minden nyúzó fosztó táborok fellege!
 Rajta! jertek elől!! — — —

HARMADIK SCÉNA.

Antitheus és Halál, Betegség, Vénység, Szegénység, Tsalárd-
 ság, kik egymás után bujnak ki a Föld alól.

Halál.

— — — — Én vagyok az Halál;
 Mindent egyre aprít kaszám a' mit talál.

Betegség.

Rü, köszvény, frantzú, rák, tályog, s más fajdalom
És nyavalyák felett, enyim a' hatalom.

Vétség.

Jaj annak, kit kinez kezeimnek sullya,
Mert annak erejét kinja felül müllya;
A setét barázdák ortzáit be írják,
Reszkető inai tagait nem birják.
Szeme, okuláron által is káprázik,
Két hónally mankón is lába botorkázik.
Illyen kinok között halálát óhajtja,
De ez is tsufosan magától el hajtja.

Szegénység.

Én születtem egy nagy mélység' barlangjába,
Kétszer fürdöttem meg Kotzitus tavába;
Az, én hatalmam is messzire ki terjed,
Mert a' kire mérges haragom fel gerjed,
Azt az emészto' gond, bú, bánat epezti,
Ugy hogy majd a' kinok mélylyébe süllyeszti;
Lankatt testét gyakran sós tseppek áztatják,
Elméjét siralmas nyögések szaggatják,
Siralmas homlokát setét felhó járja,
Tekinteti merő iszonyúság párja.
Mégis sokszor nintsen egy falat kenyere,
Egy pokrótz darabnak gyakran nem embere,
Mellyel mezitelen testét fedezgetné,
Hogy a' rá törhető bajoktól menthetné.

Tsalárdság.

Látod Antitheé! ezek készen vagynak!
Tsak parantsolj, engem tégy köztök Hadnagynak
Esküszöm a' Stixre hogy le kell omlani
Annak, a' mi ellen ki fogunk szállani,
Ha mindjárt fejével az eget furja is,
Lábával az alsó Poklot tapossa is,
Meg száz annyi erő természetéhez járúl,
Mégis le fogjuk ma ejteni lábárúl.

Vétség.

Tsak parantsolj! — — —

Halál.

— — Tsak szólj, már az a' mi gondunk,
Ha végebe nem visszük valamit meg mondunk.

Antitheus.

Poklok erőss várába lakó fejedelmi vitézek!
Kiknek erőss karotok még esmeretes nem igen volt
Mert tsak az ördögi tűz vala gyötrő kinja fejünknek,
Nossza ne respedjünk (*így*) többé here módra Pokolba!
El ragadá töllünk az Egek fényes palotáját
A felső hatalom, 's minket bosszontani már más
Módokat is gondolt, a' föld színére teremtven
Embert, a' ki szegény fejeink esetének örüljön,
És a' róllunk, rá maradott prédába kevélyen
Fel fúvalkodjon; jár, kél, ezt bántani senki
Nem meri, bír mindent, mindent hatalommal igazgat.
Szégyen ez, és tsúfság minekünk, ezt szenyveded-é el
Ritka vitézi sereg! mégis nem dúl-e pokolba.
Általad a' magas Ég minden seregével egyembe?
Kérlek! Sarkotheát szédítsük el, ebbe vezértek
Én leszek, és tsak rám halgassatok, ördögi szómra
Fel fogadom, hogy majd rabszjira kötözzük az embert.

Mindnyájjan fegyvereket tsattogatva fogaikat tsikorgatva, a' Paraditsomba ron-
tani igyekeznek.

Antitheus.

Tsak lassan! tsendesen! rám figyelmezzetek,
Mindenbe én magam lészek vezéreték
És mikor egy almát véle meg étetek
A' léssen a' hartzra legelső jegyetek.

Tsalárdság! leg elől te kerülj elibe,
Meg lásd leg kissebbet se hibázz semmibe!
Van egy fa a' kertnek kellő közepibe
Melly tarjagos testen' árnyékkal fedi be:

Sarkotheát épen ez alá vezeted,
Ditsérd ajándékim valamint teheted,
Míg a' mérges almát véle meg eteted,
Tsak menj! mesterséged' tudom hogy megveted.

Antitheus a' fa alá vonja magát, társai a' Theatrum alá, Tsalárdság
hátra marad.

NEGYEDIK SCÉNA.

Tsalárdság, Sarkothea társaival és Antitheus. Sarkothea és társai a' kertnek szélén lépegetnek; Tsalárdság sok tsapodár maga hajtogatásai közt közelit feléjük, 's végre így köszönt:

O' szerentsés Nimfák! Ó ti kis Istenek!
 O' szép Sarkóthea! kinek Föld 's mindenek
 Engednek a' Földön és a' vizekbe is
 Sőt még a' felettünk felvont egekbe is:
 A' Föld 's Tenger kintse van szolgálatodra,
 Még az úszó hal is hasznot hajt számodra.
 A' Tigris, oroszlán, te néked szolgálnak
 Az Egek tsillagi melletted strásálnak;
 Érted a' Világos Hóld az eget rójja,
 Futkároz a' Fényes Nap' arany hintójja.
 Temérdek kintsednek nintszen száma szeri,
 De betsit azoknak elméd nem esmeri.
 Mert éhséged úzód tsak egy-két almával,
 Holott birsz ez egész kert gazdagságával.
 Egy Fa ama' részín van a' szép Édennek,
 Melly gyönyörűsége az élő Istennek,
 Árnyékos leveli a' szemnek kedvesek,
 Drága gyümöltsei szagosok, 's édesek;
 A' ki ebből eszik, tudja jó előre
 Azokat a' mellyek lesznek jövendőre.
 Sőt a' ki ezzel él, mondhatom felőle,
 Hogy végre majd Isten változik belőle.
 Még te ezt nem tudtad. De mért utálad meg
 Az Ég ajándékit, mért nem kóstolod meg?
 Hiszen nagyobb részint e' kert gyümöltsei
 Megrothadva lesznek a' föld szemetjei
 Mikor még általad meg sem kóstoltattak;
 Élj vélek szabadon! ám azért adattak.

Sarkothea.

Nekem minden gyümölcs vagyón hatalmomba,
 Valamellyet láthatsz e' Paraditsomba,
 Ez az egy Fa van tsak kemény tilalomba,
 Ezt ha megkóstolom, meg öl az Ur nyomba . .

E' tanátsod tehát Barátom helytelen,
 Ha az Isten kapna e' gyümölcs ételen,
 Emésztő haragja meg ölne hirtelen
 Hogy lennék hát ilyen vakmerő 's szemtelen!

Tsalárdság.

Vesd el ez illetlen gyanús félelmedet,
Soha a' Jó Felség nem kegyetlenkedett,
Ne mond kegyetlennek hát jó Istenedet,
Van más oka, miért tilt ettől tégedet.

De la szeretsz lenni boldog valójába,
Részt venni az Isten fő boldogságába,
Míndezt által látni 's tudni egy summába,
Ne gántsolj Barátod tanácsadásába.

A Föld adományi mért illy betstelének?
Birják a' tsillagos eget az Istenek!
Tiéd a' Föld, 's a' mik a' földön termenek,
Hát szolgálatodra légyenek mindenek.

A' jó Természeten gyalázatot tennél
Ha' minden javának részese nem lennél,
De ha e' szép Fának gyümölcseiből ennél,
Tsak magánál lennél kissebb az Istennél.

(Ezek alatt közelebb haladnak a' tiltott Fához; Antitheus le szakasztja a' gyümölcset és nyújtja.)

Sarkothea (iszonyodva).

Jaj! meg halok! — —

Antitheus.

— — Ne félj! nem halsz kedves lányom!
Vedd bizvást Isteni szíves adományom.

(Sarkothea hozzá nyúl de vissza rántja kezét.)

Virtus.

Jaj! Fussunk el innen lelkem kedves Fele!
Ez valami álnok kisértetnek jele,
Vigyázz, az Ellenség ne keverjen bele
Ne légyen e' méreg szádnak eledele.

Szeretet.

O' jaj! Szerelmesem! ha ebbe részt veszel,
Ugy a' mélyly tengernek örvényébe veszel,
Tudod a' vétekért hogy halált ígére
Az Ur, hogy álnál hát szavaitól fére?

Igazság.

O' hogy fogadnál szót e' ravasz kigyónak?
Inkább engedj kérlek, a' Mindenhatónak.

Értelem.

Ugyan! hogy nézheted illy félve a' Napot?
Egy almát meg enni nem derék állapot,
Körül veszen minden boldogságok halma,
Ha lesz eleded ez a' kitsíny alma
'S Tsak magánál leszél kisebb az Istennél,
E' tsuda gyümölből hát miért ne ennél?
Virtus. Igazság, Szeretet, el hagyják Sarkotheat.
Én ugyan mérget is kész volnék meg enni,
Ha illyen boldoggá tudnám magam' tenni.

Tsalárdság.

Már te boldogságod épen nem szeretted,
Ha ennek illy könnyű eszközét meg veted.

Sarkothea.

El veszi a' gyümölböt, meg törülgeti.

Ah melly gyöngy színe van! hát kedves illatja! [szagolja]
Érzékenységimet melly gyengén bizgatja,
Illy szép fa gyümölbte hogy lenne ártalmas!
Ah nem azért, bizony nem azért tilalmas.

(Kóstolgatja.)

Tsalárdság (egy nyillaI Sarkotheat oldalba lövi).

Edd meg! ne kóstolgasd! —

Sarkothea megeszi a' gyümölböt, ekkor ellenségei rá rohannak.

Antitheus.

— — Vigyétek fogságba.

Virtus (a' maga társainak).

Jertek! ne hagyjuk illy boldogtalanságba.
Virtus Antitheussal, Társai Társaival szállanak szembe Antitheusnak.

Hát te! rút pokolnak füstös pozdorjája!
Az Istentelenség iszonyú példája
Hogy mersz Monstrumiddal minket rettegtetni!
Lábaídat e' kert küszöbére vetni?

El ejtéd az embert, de mi hasznod ebből,
 Gyötrő kinod ezzel koránt sem kisebbül.
 Tisztulj innen, hagyd el ezen szent helyeket!
 Bird a' Pokol körül koválygó lelkeket,
 A' büdös Akheront rontsad hatalmaddal,
 Még sem mégy! No! ha nem, lakolj haláloddal.

(El üti fejét.)

(A Virtus Társait, több ellenségei meggyőzik. Igazság fegyverétől 's koronájától meg fosztatva indul az ég felé.)

O' Isten! e' Világ hatalmas királya!

Mindeneknek igaz ítélő Birája!

Kinek, ördög, Pokol, hatalmad' rettegi,

Ránk törtek a' Pokol rettentő seregi,

A' Föld színét egész Pokollá tsinálták,

Eröss hatalmadat Uram! meg utálták.

Az ördög szent Neved bosszúval illetve,

Részedről az embert mert el szédítette.

Nézzél kegyelmesen, nézz Sarkotheára

Ki halgatván ama' tsábitó szavára,

A' tiltott étkekhez hitetlenül nyúla

s' Ezzel az ördögnek minket el árúla,

Mit vádoljak? a' Test Isten Asszonyát-é?

A' tsábitó ördög rút praktikáját-é?

Az első vétkesebb, de azért ne örülj

Vesztének, sőt inkább esetén könyörülj.

Én hadd mennyek hozzád, az Eget érettem

Nyisd meg! mert e' földről jaj ki üzettemem.

(El tűnik.)

ÖTÖDIK SCÉNA

Mennyei Szózat, és az előbbieik.

(Menydörgés hal'atik.)

Mennyei szózat.

Hol vagy ember? mi lelt? — —

Sarkothea. (Értelemnek.)

— — Ah hallod engemet

Kérdez; jaj haragja tám egybe eltemet.

Ellenségeinek.

O' Sokáig gyötrő ellenséges lélek!

Illy terhes kinok közt vallyon minek élek!

O' Halál! ha egyszer kötött rabod lettem,

Tompa kaszád' miért késeled felettem,

Üsd ei fejem', vagy ha nem bizol hozzája

Nyellyen el a' Mélység Füst okádó szája,

Süllyeszd el a' Földet, rakj reám hegyeket

Hozd felül azokra a' mély tengereket,

A' hol ki okádott téged a' Föld gyomra,
 Hogy engem be nyelleyen nyillyon meg számomra.
 Sőt gyűljön Fejemre minden veszedelem,
 Tsak a Teremtő ne légyen szembe velem.
 (Rejtezni akar.)

Mennyei szózat.

Mit bújsz Sarkothea? mi bünt tselekedtél?
 Tám a' titott Fának gyümöltéséből ettél?

Sarkothea.

Jaj! szégyen borit el hogy látok Világot,
 O' Éjj! rejtsd el ezen szörnyű álnokságot,
 Veszszen ki az a' Nap a' Napok számából,
 Mellyen részesültem a' meg tiltott Fábúl.
 Nekem bajt a' könnyen hívésem okozott,
 De e' kigyó többet vétett az átkozott.
 A' tiltott almát is ez adá kezembe,
 'S hogy még is tanátsát nehezen vettem be
 Álnok tsalárdsággal addig kénszerített,
 Valamig e' titkos tőrbe nem kerített.
 És ha e' dologba valamit vétettem,
 Néki százszor nagyobb vétke van felettem.

Mennyei szózat.

Hát ez é? nyomorúlt! engedelmességed,
 A' mellyre tilalmam köteleze téged.
 A' gyönyörűségek országa egészen
 Kivánságod szerint nem szolgált-é készen?
 Tám hogy tengerébe úsztál minden jónak,
 Azért fogadál szót e' ravasz kigyónak;
 Mind ketten tetemes vétekbe bukátok,
 Ez hát mind két részről a' Sententziátok:
 Te Kigyó! ki eddig magasra emeled —
 Déltzeg fejed', 's magad' kevélyen viselted,
 Az egész Föld előtt útálatos leszel,
 Le esik meredek nyakad és port eszel,
 'S Vontzolod tsavargós lántzokkal kötözött —
 Tested' Porba, ezer veszedelmek között.
 A' melly vermet másnak ástál, abba veszel,
 Prédája tulajdon fegyverednek leszel.
 Az Asszonyt ejté el tsalárd mesterséged,
 Asszony is fog vetni járom alá téged,
 Amaz Asszony magva, melly ártatlan lészen
 Fejedet tapodja, 's meg rontja egészen.
 Ti pedig! Erebus egyéb Pestisei!
 Gond! Fájdalom! Vénség! Test betegségei!

Nyögés! és Siralom! e' Földön lakjatok,
 Terhelye az embert örökös jármatok.
 A' szülés kinozza, a' munka izzaszsa,
 A' Halál rontsa le, a' Sir meg rothaszsa,
 Ki! e' Zöld mezőkről sietve fussatok,
 Szállást ama sovány Földnél koldúljatok.
 (Leragadják Sarkotheát ellenségei; Társai távol kísérik.)

Szeretet. (Legutól.)

Hát én kövessem-é? vagy hagyjam magának?
 Ki illy rontója vólt szerető társának,
 Tsak követem, ámbár sok sebeket vettem,
 Nem hagyom el veszni, mert igen szerettem.
 (Le mennek; a' kert el záratik.)

HATODIK SCÉNA.

Az előbbieket, Reménység, Angyal.

Reménység.

O' kies Édennek szelid Élő fái!
 Édes gyümöltei! Szagos bokrétaí!
 Tölletek örökre meg fosztattatunk-é?
 Az Édenbe többé nem botsáttatunk-é?
 Ah kérlek ez helyről el ne távozzatok,
 Tám könyörül az Ég még rajtam, 's rajtatok.

Angyal.

Hát ezen szent helyre még vissza térnének?
 Mellyet illy álnokúl meg fertéztetetek,
 Nints itt semmi helye már a reménységnek,
 Ha illy bántására jártatok az Égnek;
 Távozz hát Reménység! különben fegyverem —
 Élivel szívcdet mindjárt által verem.

HETEDIK SCÉNA.

Sarkothea, Reménység, Éhség. Sarkothea Reménységgel indul Czibelé-
 hez, utjokban közelget feléjük az Éhség.

Sarkothea, (Reménységnek.)

Jaj! nézd mi rémitő tsuda igyekezik
 Felénk! —

Éhség. (Messziről.)

— De meg keserülöd ha hozzád érkezik.
 (Közelebb.)
 A' ki tudni Nevem' 's Nemzetem' kívánnya,
 Én vagyok az híres Erebus leánnya
 Testvérem az Halál, Anyám a' Vén Éjjel,
 Valamint a' Bátyám járok szerte széjjel;

Szolgáim az étek, és a' körmös sasok,
 Kiknek ritkán tellyes éhen korgó hasok.
 Nevem pedig *Éhség*, se főre se szemre
 Nem nézek, de gyötröm a' ki jut kezemre;
 Ha én könnyíteni kinjait akarnám
 Tantalusnak, 's belső részeit nem marnám,
 Régen nem kapkodná a' tündér almákat,
 A' tsaló Pástétom és étel formákat.
 Neked is ki tépem még ma veséidet,
 Többül ki szaggatom belső részeidet,
 Ki szopom Véredet, Májadat fel falom,
 Eh gyomrom lesz téged el temető halom.
 (Meg támadja Sarkotheát.)

Sarkothea.

O' reám tólduló fájdalma gonossza!
 Leszsz-é gyötrelmimnek már vége vagy hossza?
 Jaj a' kinek az Úr fel támad ellene!

Reménység.

Könyörül meg rajtad tám az Ég Istene!
 Talám jóra fog még fájdalma fordúlni,
 Nem fog szemeidből több könnyű tsordúlni.
 Tám e' kinzó tsuda tóllünk majd el tűnik,
 Nem kinez örökké. Látod már is szűnik.
 Szedd öszve erődet, 's Czibele elibe
 Menjünk, ez be fogad talám kegyelmibe.

NYOLTZADIK SCÉNA.

Sarkothea, Reménység, Czibele.

Sarkothea.

Hatalmas királyné! a' kit az Istenek
 Ez egész Föld színén legfőbbé tettek,
 Hogy valamelyeket a' mezők termenek,
 Mind azok számodra adót fizessenek.
 Mennyei hazánkból mi ki üzettünk,
 Mivel az ördögnek engedelmeskedtünk.
 Már a' sok gyötrelmek halmazván felettünk
 Kegyelmet instálni hozzád törekedtünk.
 A' kegyetlen *Éhség* mardossa testünket,
 'S Már majd el fogyasztja kinos életünket,
 Könyöröld hát kérünk szörnyű esetünket,
 Fogadj be hogy leljük nállad élelmünket.

Czibele. (Komor tekintettel.)

A ki az Ég ellen sarkát fel emeli
Az Isten ostorát méltán érdemeli,
Az menedék helyét nállam is nem leli,
Mert ellene szivem méreggel van teli.

De mivel egy nemből velem származátok,
Nekem is, nektek is a Föld az anyátok,
Lesz talám előttem annyi gráziátok,
Hogy irgalmas szívet mutatok hozzátok.

A' mivel rajtatok most könnyebbíthetek
Tsipkét, Galagonyát, Makkot nevezhetek,
Itt vagynak. — ezektől enyhül éhségetek,
Majd lesz még továbbat egy kanta tejetek.

De ha kívánjátok hogy tovább légyetek
Palotám lakosi, 's Földembe éjjetek,
Asáté kapáte, szántsatok vessetek,
Igy lesz napról-napra nállam élelmetek.

MÁSODIK ACTUS,

(mellybe Antihéus magát Jupiterre, más Pokol fejedelmeit egyéb Pogány Istenekké teszi. Velek azon tanátskozik, hogy mi módon hajthassák Sarkótheát a' magok tiszteletire, és minden gonoszra? Vegre azt állítják meg, hogy Filautust (az embernek maga szeretetét) küldjék hozzá, a' kit Júnó kevélységgel, Venus szépséggel, Apolló ékesen szollással, Neptunus a' Vizeken való hatalommal, Plutó gazdagsággal, Vulkánus tüzzel, 's a' t. meg ajándékoznak. Az így fel ékesített Filautus leselkedik Sarkothea után; és midőn ez egy forrásba a' maga ortzájának 's teste állásának szépségét tsudalná; tőle meg tsalattik, feleségül vétetik, búja ételre, itatra, 's ruházatra szoktattatik. És ebből a' házasságból származnak osztán a' hét főbb vétek, mellyek a' Harmadik Actusnak elein fognak elő számláltatni.)

ELSŐ SCÉNA.

SZEMÉLLYEK:

Antitheus, Tsalárdság. (Theatrum a Föld.)

Antitheus.

Mind eddig jól folytak el kezdett munkáink,
El sültek helyyesen okos Praktikáink
De végire hajtom fel tett szándékomat,
A' Világ négy része nyögje vas jármomat.
No hát fő rendeit a' Stixi Veremnek
Gyűjtsd fel Fiam hozzám — —

Tsalárdság.

— — Mindjárt itt teremnek.

(A' Pokol ajtajába:)

Ti kik Elizium Mezeit birjátok
 Oly parantsolattal küldtettem hozzátok,
 Hogy minden dolgokat hát megé hagyjatok,
 'S Mindjárt Antitheus előtt toppanjatok.

MÁSODIK SCÉNA.

Antitheus (ki magát Jupiterré teszi) Neptunus, Plutó, Vulkánus,
 Apolló, Junó, Venus. Tsalárdság (a' ki Merkuriussá lessz).

Tsalárdság. (Antitheusnak).

Örömmel engedtek királyi szavadnak.

Neptunus.

Parantsolj, 's szolgálid hiven szót fogadnak.

Antitheus.

Jertek, űljetek le, majd mindjárt fel fedem;
 Miért hivattalak 's mire törekedem.

(Letelepednek.)

Látjátok-é hogy az Egeknek hatalma —

Alatt nyög e' roppant Földnek birodalma,

Az egész Világon tsak egy lélek sintsen,

Ki füstölgő temjént óltárunkra hintsen. —

Próbáljunk valamit! — ha az Ég ki vere,

Nyögjön jármunk alatt a' Földnek embere,

Ez pedig most legjobb móddal meg eshetik,

Mert az embert minden bajok kesergetik,

Vessük meg hát minden mesterségeinket,

Mert tsak így hagyhatjuk betsbe neveinket,

A' Földet, melly eddig az Istent Uralá

Fogjuk a' Pokolna terhes hámja alá,

Én leszek Uratok 's erőss Jupiteretek,

Ti pedig országot hatalmamtól nyertek;

Menydörgő ágyúim az Egen bömbölnek

Tüzes ménköveim földön rontnak, ölnek.

Neptuné! te birjad a' duzzatt habokat

'S Ez hármassal szigonnyal lapítsd dagályokat,

Hajtsad a' hajókat tsendes szél mentébe,

'S Merítsd végre a' mély tenger örvényébe.

Plutó! te légy Ura a' Pokoli tóknak,

És minden Föld alatt 's Pokolba valóknak,

Te bírd, a' sok vétket 's perlekedéseket —

Gerjesz(t)ő gyöngy gyémánt és arany kintseket.

Apolló! légy böltsék s' orvosok vezére

Öntvén kevélységet azoknak szivére;

Vulkánus! parantsoly a' tüzes lángoknak,

Lemnusnak, és ama szurkos Cyclopsoknak.

Kalmár 's tolvaj sereg! *Merkuriust* valljad —
 Uradnak; te pedig az erszényt hizlallyad.
Márs Fegyver zörgéset, *Bakhus* bort szeressen
 Mellyel bújaságot 's lármát éleszgeszen.
 'S Hogy az Asszonyok is, mint mi, Istenséget
 Birhassanak, vegyünk egy-egy feleséget.
 Én *Júnót* választom magam mellé Társnak,
 Febusnak *Minervát*, és *Bellónát* Marsnak,
Vénus a' szédelgő Világot zablázza,
 's Tilalmas lángokkal tüzeit duplázza.
 Menjetek, szórjatok vétket 's álnokságot,
 Hódoltassátok meg az egész világot;
 Ezer kinjok légyen minden kegyeseknek,
 'S Tsak a' bünt kerülni, tartasson véteknek.

Junó.

Megyünk Nagy Jupiter! parantsolatodra,
 Hogy meg hódoltassuk e' Földet számodra.

Vénus.

Igenis, el megyünk, 's addig kerülgetjük
 Mig lábaid alá egészen nem vetjük.

Apolló.

Azon felül, a' melly nevezett Istenek
 Most velünk előtted meg nem jelentenek,
 Meg fogjuk azoknak Végzésid mondani
 Hogy tudják mihez kell magokat tartani.

Jupiter.

De ha azt akarjuk hogy jól boldogúljunk,
 Tsak titkos és ravasz eszközökhöz nyúljunk,
 Gyakran nem ér semmit az erőss vakmerő
 Ott, a hol boldogúl az okos kis erő.
 E' dolgot legjobban végére hajthatja
 a' Sarkotheának egy jeles Magzatja,
 Melly a' szüz méhében a' leszakasztatott —
 Gyümölsnek magvából titkon fogantatott,
 'S Az Éden kertéből mikor ki üzetett,
 Ijedtébe tölle ez akkor született,
 El szülvén a' mezőn, el hagyta futtába,
 Én fel fogtam, 's Vittem a' Poklok várába;
 Tizifone mindjárt magához fogatta,
 Szoptatta, dajkálta, 's fel is apolgatta;
 Minden mesterségem nálla tudva vagyon,
 Elmés, Nagy reményű, szép termetű nagyon.

Még Sarkothea is tudom meg szereti,
 Ez pedig az Annyát mindenre veheti.
 Ha egyszer meg nyeri szívét e' Nimfának,
 Hajtja a' mint tetszik szemének szájának,
 A' vétket előtte az édig emeli,
 A' Virtust gyalázza, 's bűnre ingereli,
 A' bujálkodással mint lassú méreggel
 Addig tsalogatja délbe, estve, reggel,
 Mig végre az Eget épen el felejtí,
 Így őtet el rejtett kelepczénkbe ejti.
 Így az áldozatok számunkra omolnak,
 A' föld térdet fejet hajt a' Nagy Pokolnak.

Neptunus.

Hatalmas Jupiter! bölcs tanátsadásod,
 Nints az okosságba s' böltsességbe másod,
 Leg alkalmasabb gonoszság nevelő
 Lesz ez, parantsolj hát hogy toppanjon elő.

HARMADIK SCÉNA.

(Az Előbbiek és Filautus.)

Jupiter.

Filaute! jöjj elő! — —

Filautus.

— — Im, Atyám! el jöttem,
 Szólj, 's a' mit Parancsolsz szent leszen előttem.

Jupiter.

Ez Istenek velem ugy tanátskozának,
 Hogy e' Földre minden vétket be hoznának,
 Fiam! e' végezést te hajtod végére,
 Siess hát e' Földnek kerek térségére,
 Tanult mesterséged ravaszon indítsd el,
 Sarkotheát velek tsald meg, bolondítsd el.
 Te dolgoz a' többi, menj, 's légy szerentséssé! —

Junó.

Kérlek, ne menjen még, várjon egy kevéssé.
 Még Talentomait mi is öregbítjük,
 Ajándékainkal szívét ékesítjük. (Filautusra legyez :)
 Fuggon fel a' kevély nagyra vágyás szele,
 Irigy szived legyen gyűlölséggel tele.

Vénus.

Én a' szépséget mint leggyönyörűbb nyereséget,
 Néked adom, 's kenetem' im te fejedre kenem;

Ortzád rósázzon, 'Aglája felette tzikázzon,
 Grátzia Nénjeivel vig nevetéseivel;
 Homlokod a' márványt simasággal győzze, szivárványt
 Barna szemöldökeid 's buja galamb szemeid.
 Légyen ezüst állad; nyakad és felemelkedő vállad
 Vénus alatt mulató hajnal egére ható,
 Friss mozdulású derekadban kartsu szabásu
 'S minden gyöngy tetemed vonson ezernyi szemet.

Neptunus. (Filautusnak.)

Álj odébb! (Egy pohár vizet önt lábai alá.)
 Lépj vissza, így bird a' Vizeket,
 Mint általam lábad alá vettetteket.
 Valami hasznokat azoknak veheted,
 Parantsolj 's engednek úgy a' mint szereted.

Plutó.

A' Föld kintsét birja hatalmas jobb karom,
 Én osztogatom azt a' kinek akarom.
 De neked, Filaute! tsakhogy szándékosba
 Elő mehess, mindent vetek hatalmodba;
 Az arany és ezüst 's minden Föld kő-tsontja
 Kintseit számodra mint a' vizet ontja.
 Sőt a' Furiák is, 's minden sértő sereg
 Melly palotám körül pokolba tekereg,
 Még a' Cerberus is dühös erejével
 Védelmez, tsak szállítsd a' Plutó Nevével.

Apolló. (Egy darab mézet adván szájába.)

Ez által ódasson fel nyelved kereke,
 Szád légyen Apolló kezének remeke;
 Ugy folyon mint a viz szád' kedves szózatja,
 És mint az olvasztott szín méz folyamatja;
 Hódító éneked, mint a' szép Sirenek,
 Halálra készítő Mars legyen mindennek.
 Nyelved legyen százszor ékebben szóló
 Mint minden emberek, sőt maga Apolló.

Vulkánus.

Én is segitelek, a' mint töllem telik,
 A' tűz, láng, ménykövek azokat perselik
 A' kikre én adok nekik tehetséget,
 És kiket haragos búsulásom éget,
 Tudja ezt Jupiter, mert régen az Éggel
 Más birna, ha én nem tartnám segítséggel;
 Neked is szolgállok, ha kell, mind ezekkel,
 'S Még ez egy pár azon forró ménykövekkel;

Most verte Pyrakmon rajtok van a' neve
Ezekkel rontsd kikre forr haragod heve.

Filautus.

O' ezek nélkül is sokat reménylettem,
Ezekkel majd mindent tehetővé lettem;
Már megyek, 's lábaim vissza se fordítom
Míg nem Sarkótheát hozzátok hódítom.

Merkurius.

Jer! kövess engemet. — —

NEGYEDIK SCÉNA.

(Merkurius és Filautus.)

Merkurius. (Az útba.)

— — Tudok egy forrását,
Hol pergeti gyakran sok könyhullatását;
Sehol könnyebb móddal törbe nem ejtheted,
Mint ha leseidet e' kút körül veted.
Itt van, Ez az, tsak itt, itt vigyázz szemesen,
Itt mulat, itt búsúl sokszor keservesen
Rejtsd magad valamely árnyékos bokorba,
Reménylj, mert szándékos nem fog esni porba.

Filautus.

Már tsak fordúlj vissza Jupiter elibe,
Mond meg, hogy nem nézek addig szemembe,
Nem lesz nyugodalma semmi tagaimnak.
Míglen Sarkothea enged ostrominnak.

ÖTÖDIK SCÉNA.

(Merkurius, Jupiter és a' több Istenek.)

Merkurius.

Már fogja Filautus a' dolgot, 's Isteni —
Nagyságtoknak töllem ezeket izeni:
Hogy nem enged semmi nyugtot tagainak,
Míg a' Föld nem hodol tanúlt ostrominnak.

Jupiter.

Mi hát ne mulassunk e' Föld színén sokká,
Vagy tegyük magunkat láthatatlanokká,
A' mint, 's mivel lehet, Filautust azomba
Segitse közöttünk ki ki alattomba.

(El mennek.)

HATODIK SCÉNA.

(Sarkothea és Filautus.)

Sarkothea. (A forrás felett.)

Isten legyen véled, szerelmes Forrásom!
 Ma újra árasztja Vizedet sirásom. — — — —
 De ugyan mitsoda természet tsudái!
 Hogy jádzanak benne a' Fák ágatskái!
 A' zöld fa levelek egymást tsókolgatják,
 Ezt, a' kristály habok hogy hogy mutathatják!
 Hát a' Viz alatt is már zöld erdők lettek?
 Ah hogy nem rejthetem magam' el köztetek!
 De még nagyobb tsuda! — — ember ábrázatja
 A' mit mutat e' Viz tükrök folyamata,
 Szellő fujdogálja gyenge hajatskáit,
 Rósák pirosítják hó színű ortzáit;
 Homloka a' márványt győzi szépségével
 Szeme vetekedik Febusnak tüzével.
 Tüzeslő tulipány gömbölyeg ajaka,
 Sima elefánt tsont tejszin fejér nyaka;
 Egy szóval, oly ékes Angyalí termeti,
 Hogy a' kő szivet is tám meg széditheti.
 A' nyájas madárkák párosan repesnek,
 Mindenik kedvese egy-egy szerelmesnek; —
 O' ha nekem ilyen szerelmesem lenne!
 Melly kedves örömet találnék fel benne!
 (Le hajól. hogy meg ölelje a' vízbe látszó képet.)
 Jaj ne fuss, ne tsalj meg engem szeretődöt,
 Ne jádzottasd bennem igaz tisztelődet.
 Add számhoz ortzádat, repülj az ölembe,
 Lépj velem állandó frígyes szerelembe.

Filautus. (Rejtekeből ki ugrik.)

Hát engem hivatál-é? szerelmes Angyalom!
 Itt vagyok; im szivem szivedhez foglalom.
 Élünk, haljunk együtt frígyes szerelembe
 A' halál is tegyen azon egy Verembe.
 Tsak a' tiéd leszek, 's birja a' mig élek
 Szivemet, a' benned parantsoló Lélek.
 Akár merre fordulj, én követlek nyomba,
 's Tartanak karjaim erőss óltalomba.

Sarkothea.

Téged mutatotté e' forrás Feneke
 O' Leg szebb Anyának Leg gyöngyebb remeke?

Engedek örömmel mézes beszédeknek,
Tarts leg drágább kintsem engem is kintsednek;
És enyhítsd szívemnek háborús habjait.

Filautus.

Jer, töltsük örömmel életünk napjait.

HETEDIK SCÉNA.

Filautus, Sarkothea.

Filautus.

Így folynak minden baj 's gond nélkül Napjaink
Tsordákra, Nyájakra tenyésznek barmaink,
Bövítködik Földünk gazdag áldásokkal,
Éljünk hát kedvünkre kedvesem! azokkal.
Étel, ital, ruha, e' dolgok főképen
Ollyak, mellyek nélkül nem lehetünk épen.
Vagynak-é mind ezek? mert ha még nintsenek,
Bőven, parantsolok, 's meg lesznek mindenek.
Hogy szoktad magadat ruházni, és mivel?

Sarkothea.

Tsak így, a' barmoknak le nyuzott bőrével.

Filautus.

Bolondság! vessük el, otsmány ez a' ruha,
Nem is alkalmas, a' testnek sem puha
Nyirjuk le, fonjuk meg, vessük motólára
A' szőrit, 's fessük be szebbnél szebb formára.
E' szálakból szőjjünk szép materiákat
Azokból szabdaljunk testünkhöz ruhákat.
Tsináljunk fejedre ékes frizurákat,
Azokra tsipkézett tornyos bóbitákat,
Nyakadra köss gyöngyöt, palástot válladra,
És más selyem ruhát, tzipellót lábadra.
Hiszen a' Természet' gazdag adománya
Minden gyönyörködést bőven ontó bánya.

(El mennek.)

NYOLTZADIK SCÉNA.

Filautus, Sarkothea tzifrán fel öltözve.

Filautus.

Ládd kintsem! melly szépen testedhez állanak,
Mind azok a' mellyek rád ruháztattanak,

Már most olyan szép vagy, olyan tinos, olyan nyalka,
Mint egy fényes testbe öltözött angyalka.

Sarkothea.

Mind arany! mind gyémánt! mind igen tetszenek!

Filantus.

De valóba! ugyan hozzád is illenek.
Látod-é? kedvesem! csak bízd rám fejedet
Igy pótolom én ki minden szükségedet.
Hát mi ételekkel szoktál tápláltatni?

Sarkothea.

Tsak a' mit a' mezőn könnyen találhatni,
Makkot, tsipkét, szedret, kökényt szedegetek,
's Néha juhaimtól tejet fejegetek,
Vagy gyökeretskéket a' földből áskállok;
Éhség űző erőt ezekbe találok.

Filantus.

Hát innya mit szoktál? — —

Sarkothea.

— — Hideg forrás vizet.

Filantus. (Tsudálkozva.)

Lásd! az együgyűség neked mivel fizet!
Hiszen a' barom is csak azt issza, eszi,
Eszének az ember hát mi hasznát veszi?
Szaggassunk a' mezőn búza kalászokat,
Törjük feje liszté azoknak magvokat,
Ezekből készítsünk kenyért, 's kalátsokat,
Bélest, 's válogatott izú pástétokat.
Sűljenek fátzánok, 's más szárnyas állatok,
Iny tsiklándoztató 's ingerlő falatok.
Nyúlak, őzek, tsigák, tengernek halai,
Ezek mind az ember torkának rabjai;
Bolondság volna hát ezeket meg vetni,
's A' jó természetet e'ként vétkeztetni;
Italodra pedig szívet vidamító, —
Búdat felejtető, Lelkedet ujjitó —
Bor nektárját szerzek, a' bűdös vizeket
Hagyjuk a' barmoknak, mint nekik valókat.

HARMADIK ACTUS.

(Mellyben, 1. Szeretet elő beszéli: hogy származtak ezen házasságból hét leányok, mellyek ugyan annyi vétkek. 2. Vetekednek a' Virtussal a' Kevélység, Fösvénység, mellyek magokat megmakatsítván, megutálva oda hagyják őket. 3. A' Bujaság, Restség és Torkosság követői közzül egy néhányan a' Virtus beszédi által meggyőztetvén, lesznek annak követőivé. 4. A' Gyűlölséggel is szembe száll a' Virtus; de az a' maga megutáltatását nem szenvedhetvén, mérgébe el vesz. 5. A' Harag támadja meg a' Virtust, de ettől meg vakittatik, azután vakon kóborol, orditozik, és mindeket unszol a' haragoskodásra, igazságtalanságra, erőszakételre, 's a' t.)

ELSŐ SCÉNA.

Szeretet.

Az Ember az álnok *maga Szeretete*
 Sullyos járma alá e' képen vettete,
 Így lett annak vakon szótfogadó rabja,
 Ettől áradt reá minden bűnök habja,
 Az el vesztett épség' ki tzimerezője
 A' ruha, így leve bujaság fertője,
 Az étel, az éhség olvasztó epéje
 Lett a' finnyás hasnak nyalánk tsemegéje ;
 A' részegítő bor rendetlen itala
 Lett, melly benne minden vétkeket forrala ;
 És midőn napjait így folydogáltatja,
 Születék ő néki hét tsuda fajzatja,
 Első a' másokat utáló Kevélység,
 Második a' fonnyadt reszkető Fösvénység,
 Az otsmány Torkosság, Bujaság és Restség,
 Az irigy Gyűlölség, 's Haragos veszség.
 Ezek a' mint nőttek folyó idejekbe,
 Nevedtek szintűgy, rosz természetekbe,
 's Végre mikor Férjhez mehetők ké lettek,
 Külömb külömb Kérők esdektek érettek.
 A' fényes királyok a' szép kevélységnek
 Hódolnak, 's szerelme tüzeitől égnak ;
 A' rút Fösvénységet a' vének szeretik,
 A' mérges Haragot a' Gazdák kéretik,
 Tsak a' Torkosságot hiszik 's tartják szépnek
 A' Gazdagok, azért véle frigybe lépnek ;
 A' Tehetetlenek Gyűlölség követők,
 A' katonák lusta Restséget szeretők :
 A' Bujaság otsmány kurvája mindennek,
 Mert semmi bizonyos férje nintsen ennek.
 Ez mindegyik meg meg annyi Istent hozott,
 E' világra, kikkel a' Föld bálványozott.
 Jupiter, Mars, Vénus 's más ilyen Istenek,
 Isteni Felséget ezektől vettenek.

Mert mindenik véték volt egy-egy Istené,
 Ki azt óltalmazná, 's killyebb terjesztené.
 O' igaz Istennek tsufos megvetése!
 O' emberi nemnek bolond pártütése!
 O' első emberck késő maradéka!
 Ne legyen szivetek e' vétkek' hajléka,
 Ha igaz színekbe ezeket látnátok,
 Tudom bizonyosan, hogy megutálnátok: —
 Ime a' Filautus legelső leánnya
 A' Kevélység, fejét felénk amott hánnya,
 Nézzétek hát körül okosan 's szemesen,
 Hogy megutálhassa szivetek nemesen.

MÁSODIK SCÉNA.

Kevélység, Virtus, Szeretet.

Kevélység. (Gőgösen a' Theatrum
 közepire léptetve.)

Ti! szemét emberek', nekem hódoljatok,
 Mint legfőbb királynét engem imádjatok,
 Mert ámbár e' széles Földet feljárnátok,
 Illy ditső Felséget, tudom nem kapnátok.
 Kinek is lennétek szolgálai jobb jussal,
 Mint nekem? ki birok majd minden tronussal;
 Testvérim, 's férjeim voltak Asiába
 Valakik fénylettek királyok sorába;
 Sőt az egész Földet királyi nemzetem
 Elárasztá, minden helyen tiszteltetem.
 Xerxes, Tzirus, Krésus, mind Atyámfiak
 Vóltak, sőt tetszésem' kötözött rabjai,
 Ama' fél világnak kitsiny hódítója
 Nagy Sándor, nevemnek volt vak imádója,
 Híres vezérei Róma városának
 Osztályos Atyafi társaim valának;
 Heliogaballus, Neró 's más illyenek
 Engem tsak nem Isten gyanánt tiszteltenek.
 Hát ti! kis emberek! hogy ne imádnátok?
 Ha szemem tsak egyszer vetném is reátok.

Virtus.

O' Kevélység! magad' miért hanyod veted?
 Vak imádóidat minek emlegeted?
 Hiszen mindeniknek, hányjuk fel bár sorra
 Bolond tiszteleted torkára is forra.
 Sándor, kinek e' Föld birni kevés vala,
 Még idő nap előtt elvesze, meghala;

Hát a' szegény Xerxes mi hasznodat vette?
 Szalamina partja feleljen érette.
 A' tengert ellepték fegyveres gályái,
 Egész vizeket fel ittak katonái.
 Mint a' dühös medve, mindent ronta tépe,
 Szökve bújt előtte a' Föld félénk népe;
 Mégis úgy elvesze sok népe 's hajója,
 Hogy alig futa el egy két hirmondója.
 Néróról 's más ilyen formákról mit mondok?
 Kik tsak Föld piszkai voltak 's kész bolondok.
 De kérlek! mi is van olly különös javad?
 A' mellyért illy fenyeen tsavargatod szavad.
 A' mellyet ha más is magába fel lelne,
 Mint te, olyan kevély szarvakat emelne.

Kevélység.

Nekem ugyan, Virtus! semmi osztó perem
 Nints veled, mert soha nem vóltál emberem;
 De még is, mit bírok? meg mondom ha kérded,
 Hald meg 's hajtsd meg te is nékem, fejed, térded.
 Hát kinek Királyok s Hertzegek Elei,
 Nem méltán vagynak-e fenn látó szemei?

Virtus.

Koránt sem, ha ollyan kis Lélek van benne
 Melly a koronára érdemetlen lenne.

Kevélység.

Te, hát Eleinkről álló Nemeinket,
 Tám nem betsülöd úgy mint érdemeinket,
 's Azt mondog, hogy tsak az a' mi felemelhet,
 Ha kiki magába érdemeket lelhet;
 Bennünk van a' szépség. Felmagasztaltatom
 Hát méltán, ha piross rósa ábrázatom.
 Ha testem tagjai olly gyönyörűk 's épek,
 Hogy irigyen néznek reám minden szépek.

Virtus.

A' szép ábrázat is magába nem érdem,
 Mert mit ér szépsége a' roszsznak? azt kérdem:
 Veszszen el a' bibor, 's vénusi ábrázat,
 Ha palástol otsmány ördög forma vázat,
 Más az, hogy a' szépség, el vesz nem sokára,
 A' kuttogó vénség ha hág a' nyakára.
 De az halál gyakran még ezt nem is várja,
 Hanem letapodja 's бүdös sirba zárja.

Kevélység.

Ugy de a' jószágon 's Attalusi kintsen
 A Vénség' 's Halálnak semmi jussok nintsen.
 's A'kinek kintse van, az mindent megtehet,
 Jó hazafi, jámbor szent, és kegyes lehet.
 Bóltst hát az, ha velem lép egyenlő sorba,
 Nem mász béka módra az alatson porba

Virtus.

Az kintset nem bántja, az igaz, az Halál,
 De hát ellenséged? ha reája talál
 Ugy tartom, nem hagyja nállad penészedni,
 's Akkor meztelen mivel fogsz kérkedni?

Kevélység.

De a' bóltst okosság 's az ész tudománya
 A' tolvajnak tsak nem lesz ragadománya,
 E' kintsüktől minket senki meg nem foszthat,
 Sőt holtunk után is jutalmat ez oszthat;
 No hát, bóldog bóltsek! engem kövessetek
 Az Egekig érjen felemelt fejetek,
 Mert tsak ti birhattok olyan bóldogságot,
 A' melly után nyertek halhatatlanságot.
 Nem is gondolok én e' Föld szemetivel,
 Tsak veletek birjak Világ gyöngyeivel.

Virtus.

O' kevélység szele! nagy követ mozgatol,
 Holott egy bóltset is el nem hódíthatol; — —
 A' gyöngytermő tsigák a' magos tengernek
 Mély fenekén laknak, nem felül hevernek,
 Ellenben a' mibe semmi sints, vagy béka,
 Ugy jár a' mint hajtja azt a' hab tajtéka.
 Lesüti a' kalász fejét ha van teli,
 Ellenben az üres magasra emeli;
 Így kinek az Eget veri kevély feje,
 Vagy nintsen, vagy száraz az agya veleje.
 Mert a' ki kérkedik, bár akármit mond az,
 Nem tsak az hogy nem bóltst hanem sült bolond az.

Kevélység.

Már te, halálosan ellenkezel velem,
 Többé rám okádott mérgeket nem nyelem,
 Ugy is mindég vóltál szerentsém irigye,
 Fojtson meg Erebus' halálos mirigye.

Megyek oda, az hol a' Virtus nevezet,
Gyűlölséges dolog, 's utálatba vezet;
Tudom tisztelőket ott fogok találni,
Álljon a' borbélytzhéz veled disputálni.

(Elmegyen.)

HARMADIK SCÉNA.

Virtus, Fösvénység.

(Fösvénység egy setét börtbe pislogó méts mellett számlálgatja pénzt.)

Virtus. (Fösvénységnek.)

Hát te! mit tsörtetel ebbe a' barlangba,
Mit 'gyötröd magadat a' sok gond közt lángha?
Bujálkodva tsak az arany 's ezüst hangba,
Ember vagy, tartsd magad hát emberi rangba.

Hiszen ha testedet e' földből vetted is,
De van benned menyből származott lelked is:
Ne tsak földet túrjon hát földi tested is,
Sőt jusson eszedbe az Ég' 's Istened is.

A' rád bizott jóknak legyél hiv sáfára,
Külömben azt mondják róllad bizonyára,
Ez olly eb, melly azért fekvé a' szénára,
Hogy maga se, más se fordítsa hasznára.

Fösvénység.

Jó Virtus! mit papolsz olly fennyen felettem?
Tudom nállad nélkül hogy honnan eredtem,
's Hogy a' munkát 's kintset mindég kedveltem,
Tudd meg, hogy illendő okból tselekedtem.

Mert a' kinek szükség kotorász 'sebjébe,
Nem mehet az nagyra sehol hevenyébe,
Bár sinór mértékül a' Virtust venné be,
Hogy kövesse minden tselekedetébe.

Bár elibe hágnál a' bölt Apollónak,
De ha Plutus nem áll melléd kints hordónak,
Mindenek tartanak hijjába valónak,
's Betsületi több lesz mint neked, egy lónak.

El lehet a' Virtus, 's tudomány bőséggel
Bennünk, de ha a' kints nem lesz segítséggel,
Nem tisztel senki is, tsak betstelenséggel
Küszködünk a' rongyos szőrű szegénységgel.

Szegénységgel élni pedig kész gyötrellem,
 A' királyok előtt sinsz ennek kegyelem,
 Fojtogató porát tehát én sem nyelem,
 A' szegény egy portán nem férhet meg velem.

Ezért szegődtettem három tselédeket,
 Tsalást, Ragadozást, U'sorát, 's ezeket
 Kiküldöm, 's befutnak hegyeket völgyeket,
 's Tepernek házamba temérdek kintseket.

Ez három tselédim Védelmező keze,
 E' rút szerzet ellen ugy be is fedeze
 Mind eddig, hogy hozzám épen nem férkeze
 Ámbár reám törni gyakran igyekeze.

Tovább is, HIVEIM! ugy iparkodjatok,
 Minden erőtökkel azon dolgozzatok,
 Hogy a' rút szegénység nállam vagy nállatok
 Hellyet ne találjon, ellene álljatok.

Hiszen bár nem szórjuk kintsünket bőséggel,
 Nem vádolhat azért senki fősvénységgel,
 Takarékosság az, 's mivel lesz jó véggel,
 Épen megegyezik az illendőséggel.

Virtus.

Mit tetteted magad? a' Varjat szavárúl
 Az ökröt meg lehet ismerni szarvárul,
 A' kullogó farkast ragadozásárul,
 Téged is tulajdon mentséged elárul.

Hát takaros-é az? ki minden dolgába
 U'sorál, ragadoz, tsal mást szabadjába,
 Tsak kintset gyűjthessen a tele ládába,
 Sőt ez a' Fősvénység tulajdon formába.

Büntetésre méltóbb véték talám nintsen,
 Mint mikor a' fősvény, úr számtalan kintsen,
 Mégis azon van, hogy többekre lépintsen,
 Kínek már Plútónál kén ülni bilintsen.

Mit is ér magába gyűtni gazdagságot?
 Melly nem adhat semmi igaz boldogságot,
 Sőt bennünk kint szerez, 's nyughatatlanságot,
 És pénz szomjúsággal gyöttrő viz korságot.

A' Fősvénység tsupa ostobává teszen,
 Mert a' ki javával nem élhet merészen,
 Az olyan Tantalus, vagy Midás egészen,
 Kiknek a' kints között vólt gyötrelmek készen.

Az Arany és Ezüst vétkeknek műhelye,
Az elmét rongáló bűnöknek méteje,
Vétkek szemet dombja, 's olly büdös gőz helye
Mellyen Titusnak is szédelgett a' feje.

Ezt a Nemes Lélek nemesen megveti.,
Vagy ha szereti is, módjával szereti,
's Ezt a' fő jók közzé más nem helyezteti,
Tsak a' paraszt szivnek 'sobrak természeti.

Fösvénység.

De papolhatsz nekem, mig más felé térek,
Tanátsot én tölled külömben sem kérek,
Sem arra hogy veled osztozzak, nem érek,
Tsak beszélj, de veled én nyelvet nem mérek.
(Ezzel, elébbi dolgához lát.)

NEGYEDIK SCÉNA.

(Virtus, Szeretet és egy sereg Bújaság, Torkosság és Restség követői, a' kik musika-zó alatt esznek, isznak, ujongatnak. s. a' t.)

Virtus. (Szeretnek.)

Hallod-é? Barátom! mitsoda tapsolás,
Hegedű, tzimbalom harsog és tántzolás?

Szeretet.

Hallom, de nem tudom hirtelen fel venni,
Kiknek kelljen ezen lármázóknak lenni,
És ha nem hallanék ott emberek hangját,
El hinném, hogy Plutó hagyta el barlangját,
Sireni nótáját tsak azért fuvatja,
Hogy azzal az embert hozzá tsalogatja;
De emberek azok, és Bálba lehetnek,
Mert Kupidót, Vénust, Bakhust emlegetnek.

Virtus.

Ha emberek, szánom, mert rosszszúl jár szájok,
Jer, ha nints terhedre, menjünk el hozzájok,
Mert tám a' Bújaság' 's Torkosság ölébe
Hevernek a' szörnyű mélységnek szélébe.
Adjuk hát nekik, ha lehet, tudtokra;
Mibe vagynak? és mit várhatnak magokra?

Szeretet.

Szivesen tselekszem, nem bánom, menjünk el,
's Ha lehet, jobb útra hozzuk beszédünkel.
(Ajtajokon zörgetnek.)

Nyiss ajtót! — — —

1. Bálozó.

— — Tsitt! urak! az ajtón valaki.

2. Bálozó.

Hadd legyen! — —

Szeretet. (Ujra kopogtatva.)

— Nyiss ajtót! — —

1. Bálozó.

— — — Tágasabb oda ki.

Szeretet.

Nyiss ajtót, Barátom! ha van emberséged.

1. Bálozó.

Ki vagy? mi a' forgó szélvész hord itt téged?

Szeretet.

Nem tsak magam, hanem ketten is zörgetünk,
Priska 's Honoria a' mi nevezetünk.

1. Bálozó. (Az ajtót kinyitva.)

Jertek be, szép lelkek! egy kis musikára?
's Maradjatok osztán nállunk vatsorára.

Szeretet.

Ugy de mivel fogtok minket mulattatni?

1. Bálozó.

Három négy pár valtzert majd fogunk vonatni,
Tántoljunk, vigadjunk, búsúljanak mások,
Kiket éhség gyötör, 's más ilyen tsapások.
Kiket megunjátok más játékunk lészen,
A' szomszéd szobában van billiárd készen
Jádzunk Quadriliát, Vojtát, vagy Tarókot,
's Olykor olykor hintünk rátok egy két tsókot.
Friss tsokoládéval 's kávéval szolgálunk,
Tsak a' kisasszonykák mulassanak nállunk.
Ha tetszik olvasni, iti van Propertius
Itt van Anakreon, Gallus, Ovidius,
Vultéjus és mások, kik a' Szeretnek
Az ember szívébe puha ágyat vetnek.
S osztán vigan fogunk együtt vatsorálni.

Szeretet.

De ha kérdezhetem, hogy fogtok traktálni?

1. *Bálozó.*

Az egész országnak nyalánk ritkasága
 Füstölgő konyhánknak közepére hága;
 Tok, viza, ketsege, tsiga, rák, pisztrángok,
 's Valami halnemnek élnek úri rangok,
 Lesz Vadketske, Dámvad, őz az asztalakon,
 Nyúl, szarvas, 's valamit terem a' Bikk 's Bakon.
 Házi apró Marha, Galamb, Fogoly madár,
 Fűrj, Fátzán, és egyéb készül számunkra már,
 Nyelv, Velő, Tsöröge, Tortáta, bélesek,
 Tokaji mászlások, jófélék 's édesek;
 's A' mi tsak az inynek ingerlője lehet,
 Itt abba akárki gazdagon részt vehet.
 Ne vessék meg tehát e' szivességünket!

Virtus.

Nem tudnátok ti jól tartani bennünket.

1. *Bálozó.*

Hogy Hogy!! — —

Virtus.

Én a' Virtus vagyok, ő Szeretet,
 Nem eszünk mi semmi finyas ételtekét,
 Ott eszünk, ott iszunk, és tsak ott vigadunk,
 A' hol hozzánk méltó társakra akadunk;
 Tsak ott lehet nekünk állandó szállásunk,
 A' hol még nints tsufos megutáltatásunk.
 De ti! O' fájdalom! kik tsak most nem régen
 A' Virtus szárnyain jártatok az égen,
 A' Bujaság hámját már veté reátok,
 Mézzel bekent mérges zablját rágjátok.
 De mig a' Bujaság gyenge fű bennetek,
 Addig gyomláljátok 's körülte legyetek.
 Mert, ha erőssödik, mély gyökeret ereszt,
 Sok vétkeket terem, 's titeket is elveszt.
 Mig hát könnyen hajlik gyermeki szivetek,
 A' munkára szokni addig siessetek,
 A' heverés gyomját tépjétek belőle
 Mert ha belé vénül, elfojtatik tőle;
 De nem elég tsak a' heverést mustrálni,
 Gyakran lesbe szokott a' Bujaság álni —
 A' munkás ellen is, mert a' Músák' sorát
 Szereti, 's követi a' Pallás táborát;
 Vénus is laurust köt néha homlokára,
 Kupidó Fébusi nyillal jár prédára;

A' Músák a' szagos szép virágszálaknak
 Közzé, gyakran maró tsalánokat raknak,
 Sokszor a' Poéták' betzukrozott fánkja' —
 Béle tsupa mérges szerelem' fulánkja.
 Ezekből is szükség hát azoknak futni,
 Kik Vénus gyalamába nem akarnak jutni,
 Vagy a' ki szereti, szeresse okosan,
 Hogy meg ne tsalasson általok tsúfosan.

3. Bálózó.

Mind szent a' mit mondasz, o' Ég' szép magzatja!
 Én is így lettem a' Vénus áldozatja,
 Az égig ért hirem, szerettek mindenek,
 A mig ösvényiden lábaim léptenek,
 De a' búja Versek' mézzel elegy mérge
 Lett szüzességemnek vesztegető féрге.
 Úgy hogy, ha', mi vóltam? most jut az eszembe,
 'S mi vagyok? sir lelkem, kés forog szívembe
 Hát szemtelen versű könyvek veszzetek el,
 Neveljétek pokol hamvát tüzetekkel.
 (Tűzre vet egynehány Poétákat.)
 Füstötök kerengjen a' Pokol füstébe,
 Ne gerjeszsen lángot több jámbor szívébe.
 Még azt is a' kitől kibotsáttatátok
 Legelől, borítsa örökös éjj 's átok
 Ti is! buja Vénus tsalárd bokkrétái!
 Veszzetek, nem vagytok szüzesség példái.
 Én pedig, ha magam' még megjobbithatom,
 Eddig tett vétkemet örökké siratom.
 's Hogy szives követőd lenni igyekezem,
 Virtus! vedd jeléül kinyújtott jobb kezem.

Virtus. (Vele kezét fogva.)

Örömet tselekszem, vigadok szívembe,
 Mikor illy zálogot foghatok kezembe.
 De hogy végben vihesd hiven szándékodat,
 Hald meg még röviden, mihez tartsd magadat.
 Ne menj minden helyre, 's minden barátokhoz,
 A' kik tsalogatnak nyájasan magokhoz,
 Ha sokféle társak fognak veled kezét,
 A' szabad barátság újra tőrbe vezet;
 Ellenséged egy se, barátod is keves
 Légyen, az is tsak ha jó erköltsel nemes.
 Elmédet főképen a' testnek ostromja
 Ellen őrizd, mert ez azt hamar elnyomja.
 Vigyázz, hogy a' strása, homlokod lámpássa
 Ellenségeidet várba ne botsássa.

Sokan fenekére a' veszedelemnek
 Estek, többet adván mint illett a' szemnek ;
 Dávid 's Holofernes a' szem által lettek
 Veszedelmes bűnbe 's bajba kevertettek.
 De ezeken kívül vagynak még sok rések
 Lelkedhez testeden sok titkos törések ;
 Hol ellenségeid szivednek várába
 Be lopodnak ha nem vigyázzsz valójába.
 Ne hajts Bakhusnak is tsalogatásira,
 Mert a' bor kész olaj a' sziv lángjaira ;
 Ihatol a' mennyit kíván természeted,
 De többel tsak a' bűn tüzét éleszgeted.
 Sokszor árt a titkos mérgű nyájas szó is
 Gyakran füleidből válik áruló is.
 Egy szóval mindenre vigyázz jó előre,
 Hogy dühösségre ne üssön jövendőre.
 Vénusnak szolgálni sok költségbe kerül,
 Azomban mit fizet? megkinoz emberül,
 Elméd' pokolbéli homállal lankasztja,
 Testedet halálos sebekkel rothasztja ;
 Tehát igen böltsen 's nemesen tselekszik,
 Ki a' bujaságnak ölébe nem fekszik ;
 Ez mézet azért ad, hogy mérget nyalasson,
 Ajándékot azért, hogy törbe foghasson,
 Friss baj, vig nyavalya, kedves bolondozás,
 's Halált siettető Sardói katzagás,
 Itt a' test tyrannus, lélek a' szolgája,
 Ez minden gonosznak tenyésző Lernája ;
 A' tavaszjó élet' rontó komor tele,
 Minden vesz ott, a' hol ez szarvat emele.

1. Bálózó.

De, ha így, jó Vénus! tsak veszsz itt magadnak,
 Mi közzülünk veled kevesen maradnak.

2. Bálózó.

Hogy meg is szegényíts, nyomorékká is tégy,
 Sok adó volna az! arra soha sem mégy.

HATODIK SCÉNA.

Gyűlölség. (Maga, egy barlang felett.)

Már én sem nyughatom tovább barlangomba,
 Vagy meg kell pukkadnom itt boszszúságomba.
 A' köz hir beszél, hallám füleimmel,
 Mint bána a' Virtus már öt testvérimmel.

(Elindúl.)

Nem nyugszom hát, viszem ellene táborom,
 Tudom el is veszi kegyetlen ostorom.
 Nossza Vitézeim! rajta hát serényen,
 Kellyetek ellene, 's vijjatok keményen,
 Rajta e' széles Föld alaton köznépe,
 Kikhez még a' Virtus lába be nem lépe,
 's Kiknek nyakatokat járma nem terheli,
 Keljetek ellene gyűlölséggel teli.
 Én megyek rá elől, engem kövessetek,
 Így tsalhatatlanúl lesz győzedelmetek.

HETEDIK SCÉNA.

(Virtus maga, azután Gyűlölség is.)

Virtus.

Nemes szívű ifjak! kik eddig vóltatok
 Hiveim! 's zászlóim alatt hartzoltatok,
 De laurus koszorút még sem nyerhettetek,
 Nem repes az égen hiretek, nevetek.
 Egy könnyű 's bizonyos út a' ditsőségre
 Most nyílt, hartzra menni kell a' gyűlölségre,
 A' ki ezzel hartzolt úgy nyertes katona,
 Ha tsak megált veszteg, 's rá kardot sem vona.
 A' ki megutálja, 's nem száll vele hartzra,
 Tsak az győzi ezt meg, az előtt hull artzra.
 A' gyűlölségen ugy győzedelmeskedtek,
 Ha rátok lótt tompa nyilain nevetek.

Gyűlölség. (Lassú lépésekkel hozzá érkezvén így támadja meg.)

Hát te vóltál kedves testvérim hóhéra?
 Kergetné ki lelked testedből Megéra.
 Szálj le most, hogy kardom' véredbe fereszszem,
 's Lelked kóvályogni Plutóhoz ereszszem,
 Ha bizhatol, most jőjj egy szál kardra velem,
 Most szálj le! — —

Virtus. (Mosolyogva, és kardját magasról villogtatva.)

— Nézd, mi ez! — —

Gyűlölség. (Mérgelődve.)

— — Nyakad' azzal szelem,

Ha te e' Világot úgy elbolondítád,
 Hogy épen a' magad pártjára hódítád
 Én is megmutatom neked, mit tehetek?
 Majd meg ládd! (Kapaszkodik hozzá, de
 felpuffadt hasa visszarántja a' földre) mert óh hogy
 hozzád nem férhetek!
 Jőjj le hamar!

Virtus. (Mint felyebb.)

— Nézzed! — —

Gyűlölség. (Mint felyebb.)

— — Azt verem szivedbe

Ezt meg (mutatja a' maga rosdás vaskóját) megforgatom
minden tetemedbe.

Tsak szálj le, de nem mersz, mert félsz hogy megöllek
's Éles fogaim közt hamuvá öröllek.

Virtus.

Mernék biz én, de illy otmány vérrel karom,
's Kardom fertéztetni épen nem akarom.

Gyűlölség. (Boszszonkodva.)

O' dühös furiák kinos áldozatja!

Hát még fertelmes szád rám azt okádhhatja?

Majd rád török hát én; (emelkedik fel, de vissza esik)

— Óh fertelmes féreg!

Fel (ismét) nem lehet; fel kell, (ismét le esik és a' földhöz
vágja magát) jaj meg öl a' méreg.

O' Éris! o' Harag! szerelmes testvérem!

Boszszúld meg halálom, 's rád kiáltó vérem.

(Kifújja lelkét.)

NYOLTZADIK SCÉNA.

(Harag maga, azután Virtus is.)

Harag. (Iszonyú ordítással kóborolva.)

Jaj! fojtó bosszúság forr mérges erembe,

Hol a' Virtus! hogy ezt szivébe verjem be,

Ezt a' kardot, mely már annyi vért kionta,

A mennyi lélekre jobb karom fel vonta.

Nem nyugszom, valamig hasára nem ülök,

Tüzes mérgembe tsak dög testén enyhülök.

Meg ölöm anyámat minden nemzetével,

Eltörlöm e' Földről hírével nevével,

O' Akheron és Éjj hármass leányai!

Pokol Istenei! 's Isten Asszonyai!

Alektó! Megéra! Tizifone! Eris!

Follyon mint a' Bodrok az emberi vér is,

Gerjeszszetek hadat, 's háborúságokat,

Borítsatok tűzbe minden országokat;

Szolgák! uraitok ellen támadjatok,

Hazafiak! egymás vérbe úszszatok,

Ne legyen sem király, földes ur, sem szolga,

Fordúljon viszzára az egész Föld dolga,

Kivált ha valaki a' Virtust követi
 Ne légyen nállatok annak kiméleti;
 De bársak a' Virtust magát találhatnám,
 Hogy méltó boszszúmat rajta pótolhatnám.
 (Ekkor szerentsétlenségből a' Virtushoz közelit.

Virtus.

Hogy merted lábaid küszöbömre tenni?
 Vakmerő! te tölled kellé ezt fel venni?
 Anyádat 's nemzeted minek fenyegeted?
 Tám nem elég régen kinzod 's kesergeted?
 Azért hogy annyira gyötréd testvériddel,
 Az embert, tsúf féreg! magadat ne hidd el,
 Mert ma jármaitok alól szabad léssen.
 A' Virtus jobb karja megmenti egészen.
 Hagyd hát őtet élni karom óltalmában,
 's Vessz furiáiddal Akheron tavába.

Harag.

Hát te vagy a' Virtus? Ég tsuda fajzatja!
 Reád tátott számnak egy iznyi falatja;
 Hol vagynak testvérim, mond meg hova tetted?

Virtus. (Mutatván Gyűlölségre.)

Ott fekszik az egyik, láthatod, melletted.

Harag.

Ezt látom, átkozott! de hát hova lettek?
 A' többiek, a' kik szint illy sebet vettek.

Virtus.

Elementek dolgokra. —

Harag.

— Nem, gyilkos őket is
 Méreggel fojtád meg valamint eztet is.
 Rajtam is így akarsz gyalázatot tenni
 De tudd meg, semmire sem fogsz velem menni,
 És mig a' lenne is, ne! (Hozzá vág.)

Virtus.

— Ho hó! Barátom!
 Nem jó neked nézni szemeddel, úgy látom.
 Ne legyen hát szemed, homlokod gödrébe,
 ((Mevakitja.)

Menj már! —

Harag.

— Fojtson Kháron a' Stix örvényébe,
 Ne kinozz, botsáss el hadd menjek dolgomra
 Jaj! hogy tapogatok vakon barlangomra.
 (Dühösködve)
 Nem megyek; e' földön kóborlok ordítva,
 Mig tsak éllel hegygel fel nem lesz fordítva;
 Igazságtalanság, erőszak, boszszontás
 Lesz kezem munkája, öldöklés vérontás.
 Mig ugy ki nem fogom sarkábúl rontani,
 Hogy semmi formája nem lesz. a' mostani,
 Végre romlásinak tetejébe ülök,
 's Győzedelem után vakonn is örülök.

Epilogus.

Ti! pedig o' Egek! kiknek szerelmetek
 Még ég hozzánk, rajtunk már könyörüljeteK,
 Ne engedjeteK több erőT a' Sátánnak,
 's A' vétkeKnek, melyek utánnunk lest hánnak,
 KedvezzeteK kérünk végre az emberi
 Nemnek, midőn jaja az egeket veri
 A' dühös Erinnist Pokolba zárjátok,
 Hol kinozza örök gyötrelém és átok.
 Igy, Isten! nevednek egy oltárt emelünk
 Szívünkbe, melly jární és kelní fog velünk.
 Téged magasztalunk 's tsak neked szolgálunk,
 Mig sirba nem temet gyászt hozó halálunk.

Vége.

ADATOK A CSOKONAI CSALÁD ÉLETÉHEZ.

(Csokonai igazi szülőháza; szüleinek lakóhelyei; édes anyjának végrendelete.)

Ide s tova száz éve, hogy Csokonai szive megszűnt dobogni s porrá váló részei összevegyültek a hatvan-utczai temető puha homokjával. A mit a boldogtalan költő jósló ajkai daloltak: »Majd talán a boldogabb időben fellelík sirhelyemet«, — rég beteljesült. De a hol a kised Csokonai bölcsője ringott, azt a helyet még a halálát követő századik évben is keressük. Mert, bár városunk egyik középületét, a kismester, most Bethlen-utczai 3. sz. a. iskolát még 1891. nov. 17-én márvány-táblával jelölte meg a Csokonai-kör,¹ nekem mégis aggodalmaim voltak, hogy vajon csakugyan ez az ódon iskola-é költőnk szülőháza? A gyanakodás a debreczeni ev. ref. egyház régi anyakönyveiben, a váradí Baranyicsalád leszármazását kutatván, ébredt fel bennem. A mikor pedig az elmúlt nyáron a városháza pinczéjében heverő írások között, Csokaji

¹ Debr. Ellenőr 1891. évf. nov. 18. 221. sz.

Fényes Györgynek, Csokonai Vitéz Józseffel, a költő édesatyjával kötött házéri-szerződésére bukkantam, ellenállhatatlan vágy fogott el, hogy a Csokonai-család lakóhelyei, különösebben a költő szülőháza után behatóan nyomozzak. Az eredmény igazolta az én gyanakodásomat. Egykorú írásbeli bizonyítékokból azt a meggyőződést merítettem, hogy a Csokonai-kör maga is, a mikor a kismester-utcai leányiskola falába márványtáblát illesztett s e házat ez által irodalomtörténeti nevezetességgé avatta, a hagyomány és a költő egyik-másik újabb korbéli életrajzirója tévedésének esett áldozatul.

Lássuk először is az anyakönyvek kiindulási pontul választott tanuságtételét.

Az esketési anyakönyv vallja: »1771. szept. 25-én *Hatvan-utczában* Hollósi Somogyi András házánál lakó *Csokonai Vitéz József* veszi, *ugyanazon utczában*, Eskütt *Diószegi Mihály* hajadon leányát, Sárát.«¹ Az ifjú pár első szülött fia Mihály, a keresztelési anyakönyv 1773. nov. 26-án kelt s a keresztelés napját jelentő bejegyzése szerint ugyancsak *Hatvan-utczában* születik. Ez a bejegyzés így szól: »*Hatvan-u.* Csokonai Vitéz József és *Diószegi Sára f. Mihály.* K. A. Prkr. Bélyei Péter, Bentze Dániel, Csapó István, Kovács János.«²

Már most a kérdés eldöntése azon fordult meg, mely régi házszám alatt találjuk meg az egykorú adóajstromokban Csokonai Vitéz József terehordozó polgár nevét és ez a régi házszám melyik mostani számnak felel meg? Szerencsére a debreczeni bel- és kültelek területének egymáshoz való szoros viszonya és az a fundamentumos jelentőség, a melylyel nálunk bizonyos polgári jogok hasznélvezete mértékének meghatározásánál a beltelek területe birt hajdan, sőt bir ma is, a legtöbb esetben biztos vezérfonalat ad kezünkbe a belvárosi régi házak hollétének felismeréséhez. A Csokonai korabeli adófelvevő könyvek 1775-től fogva a ház után kiosztott ondódi földek szélességét, 1780-tól fogva pedig a beltelek területét is kitüntetik. A hortobágyi legelő-adók felosztásánál manapság használt számvetési könyvekben hasonló módon megtaláljuk a beltelek és tartozékaik méreteit.

E két rendbeli könyvek egybevetése után megállapíthattam, hogy Hollósi Somogyi András házas telke, a hol Csokonai Vitéz József házasságkötése esztendejében lakott, azonos a piacz-utczai 9. sz. teleknek a Bikaszálloda felől eső déli részével. A később elmondandókra nézve ra kellett mutatnom erre is.³

Mikor Csokonai feleségül vette *Diószegi Sárát*, még nem önálló mester. Segéd Hollósi Somogyi András borbélymesternél. Hollósi uram

¹ Ev. ref. egyház anyakönyvei. V. k. 101. l.

² Ugyanott VI. 109.

³ Hollósi Somogyi András telke 1771-ben és azután *Hatvan-utca* I. tizedbeli 78, a legújabb házszámozás előtt pedig 1584. számot viselte. Területe akkor 548 □ öl; ház után való földje 73 folyó öl széles; északfelől való szomszéd Beregszászi István 79. sz. telke 764, földje 95¹/₂ öl, N. Osváth Jánosné 80. sz. telke pedig 430, földje 53¹/₂ öl. Ez egymás mellett lévő három telekből alakultak a piacz-utczai mai 7. és 9. sz. telkek, a melyeknek ház után való földjük együtt ma is 222 f. öl. Számv. levéltára.

műhelyében dolgozik azután is, majd másfél esztendeig. Ugyanis a borbély czéh tagjai között sem 1771-ben, sem 1772-ben nem fordul elő a neve. 1773. márcz. 4-én felvéteti magát az okleveles polgárok sorába, a mikor már »borbély«-nak írják;¹ a borbélyok jövedelme osztályozásáról ugyanazon évi november 18-án a tanácshoz bemutatott lajstrom is már mint önálló mestert említi. Csokonai a harmadik jövedelmi osztályba jutott, egy legénynyel dolgozott s lakóhelyül Hatvan-utcza III. tizede van megnevezve.² Adó alá is 1773 második felében fogják először. Az 1773/4. évi adófelvetésnél III. osztályú borbélmestersége után 7 rhfr. 70 krt rónak ki reá. Ekkor még nincs másféle adaja. Neve Hatvan-utcza III. tized 232. sz. alatt nyomban esküdtt Diószegi Mihály, ipa ura után következik.³ De más, még erősebb bizonyíték is került elő, mire a Csokonai-kör választmányának küldöttsége felülvizsgálni jött adataim forrásait. Az 1773. évi népszámlálás ez. Vaskos füzet ilyen címmel: »Conscriptio animarum in Platea Hatvan pro Anno 1773.« Ebben is a 232. sz. alatt találjuk »E. Diószegi Mihály inspector Fori« nevét s a házabeli lakót: Csokonai József borbélyt. Amannak háztartásában az összeírás szerint 1 nagyobb férfi és 3 nagyobb nő van; emennek háztartása 2 nagykorú, 1 kiskorú férfi- és 1 nagykorú nőtagból áll. Valamennyien protestánsok. Az egyik felnőtt férfi Csokonai József legénye; a családnak kisebb korú férfi tagja pedig kétségtelenül a néhány hetes első szülött fiú: Mihály. Úgy látszik, hogy az összeírás az 1773. decz. 31-diki állapotot tünteti fel, bár »actum in diebus 28., 29., 31., Jan. et 1., 2., 3., Febr. No 774.« Nem kerülheti el a figyelmünket az sem, hogy az összeírást Marjalaki Mihály senator, Bencze József és *Diószegi Mihály* esküdtek végezték és hitelesítették sajátkezü aláírásukkal.⁴

Nyilvánvaló tehát, hogy Csokonai József 1773 őszén, a mikor Mihály fia született, a Diószegi háznál lakott. Azt a feltevést is nagyon könnyen elfogadhatjuk, hogy esküvője után mindjárt ipaurához költözött. Diószegi Mihály háza pedig Hatvan-utczában, a *mai* 23. sz. telken állott, ugyanott, ahonnan pár év előtt hurczolkodott új palotájába a kereskedelmi és iparkamara. Kitűnik ez a következő táblázatból, a melyen

¹ A polgárok anyakönyvében az eredeti bejegyzés ez: »Anno 1773. 4 martii. Csokonay József Borbély, Nagy Győri fi.« A később ujonnan nyitott anyakönyvbe pedig, hová átvezették az 1770 után polgárosított egyéneket is, így írták be ugyanezen esetet: »Die 4a Martii. Josephus Csokonai. Jaurinensis. Chyrurgus. Helv. Conf.« Városi közlevéltár. II. k. 13. l.

² A borbélyczéh tagjai valának ez évben: I. Classis: Hadas Sámuel, Csapó-u. 1 legénynyel, 2 inassal. Laky Ádám, Czegléd-u. 1 l., 2 i. II. Cl. Baranyi Miklós, Péterfia-u. 1 l. Hollósi Somogyi András, Hatvan-u. 1 l. Végh András, Piacz u. 1 l. III. Cl. Czékus István, Varga-u. 1 i. *Csokonai József*, Hatvan-u. 1 l. Bőnyi Sámuelné, Czegléd-u. 2 l. IV. Cl. Tatay Jánosné, Csapó-u. 1 l. Nyilasi József, Piacz-u. 1. V. kltár. Kereskedők és kalmárok összeírása.

³ Esküdtt Diószegi Mihály, foglalkozására nézve elébb vásári szabó, adaja ugyanekkor: Telekért 6 frt 40 kr 7¹/₂ kapa szőlőért 2 frt 25 kr 3 fejős tehénért 1 frt 65 kr 4 gulyabeli marháért 1 frt 8 kr 1 sertésért 15 kr 4 nyilas földért 1 frt 44 kr., kvártélyváltság 1 frt 50 kr = 12 frt 47 kr. Egy nyilas föld ma 9000 □ öl.

⁴ Számvevőség ltra. Conscriptiók.

Hatvan-utca északi oldalának Bethlen- és Csók-utca között eső részének régi és mostani házbirtokosait állítom egymás mellé a telkek és ondódi földek méreteivel együtt.

Házszám			Ház tulajdonos		Háztelek területe □-öl	Ház után való föld most és 1775-ben f. öl
1770—1780 között	1899 előtt	1899 után	1770—1780 közt	1904-ben		
229	1448	29	Püspöki Milály	Adler Ignáczné	224	28
230	1447	27	Demjén István Teremi János	ifj. Bányai István	165 } 347 182 }	21 ¹ / ₂ } 43 ¹ / ₂
231	1446	25	Kémeri Jánosné	Lichtschein Menyhért	378	47
232	1445	23	E. Diószegi Mihály	Keresk. és iparkamara	734	91 ¹ / ₂
233	1444	21	Olajos István	Koncz Elekné	415	52
234	1443	19	Harsányi Miklósné	Kovács József polgármester	109	13 ¹ / ₂
235	1442	17	Katona István		100	12 ¹ / ₂

Az eligazító számok tehát tökéletesen fedik egymást. Sőt a város belterületének legrégebb térképe is igazolja, hogy ez és nem más volt a Diószegi ház.¹ E térkép 1772 körül készült s a mostaniakhoz hasonló alakuaknak mutatja a Bethlen- és Csók-utczák közt fekvő hatvan-utczai telkeket. A Diószegi ház 229 számmal van megjelölve rajta. A téglából épült lakóház az udvar napkeleti oldalán állott, véggel az utcára; az udvar derekát egész szélességében gazdasági épület fogta át s e megett tágas kert feküdt, a mely a mai Garai-utca felől egy szárazmalommal volt szomszédos. E malom telkét idővel a Diószegi udvarhoz csatolták; de a malom telkét a számvevőség ma is elkülönítve tartja nyilván. Csokonai szülőházának fekvését a 107-ik oldalon levő rajz ábrázolja:

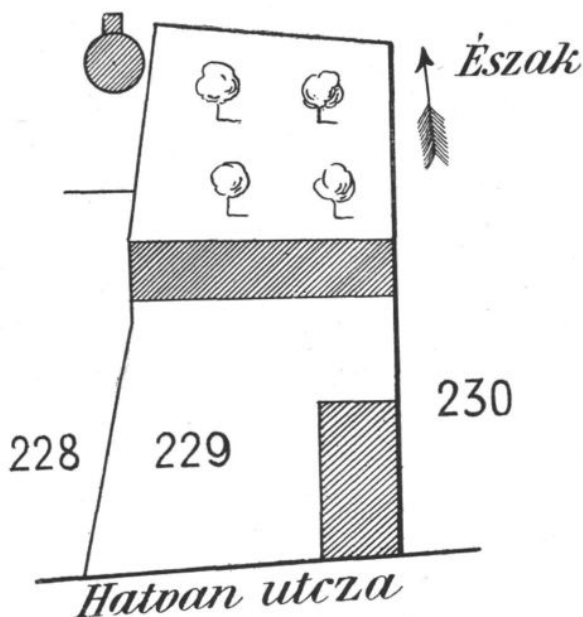
Talán nem egészen helytelen felfogással megfejtetem a hagyomány tévedésének okát is. Csokonai József nőülése idejében két Somogyi András lakott a Hatvan-utczában. Egyik a már említett Hollósi Somogyi András borbély, Csokonai József mestere, jómódú polgár, tagja az electa jurata Communitas-nak, a borbélymesterség mellett gazdálkodó és tőzséreskedő is. A másik Somogyi András a kismester-utczai iskolában leányok tanítója. A hagyomány a két Somogyi Andrást összezavarta, vagy pedig a kettőnek lassankint elmosódott alakjából egyet formált. Minthogy a tanító Somogyi András a túlnyomólag hatvan-utczai városrészből való gyermekek által látogatott kismester-utczai iskolában oktatott, a fentebb idézett anya-

¹ E térképet a magánlevéltárban őrzik.

könyvi bejegyzés által félrevezetve, a hagyomány úgy vélekedhetett, hogy a költő szülei házasságuk első éveiben Somogyi András tanítónál béreltek lakást. Azonban ez a vélemény összedől nemcsak a már felhozott okirati bizonyítékok súlya alatt, hanem azért is, mert épen az 1772/73. és 1773/74. adózási esztendőkből Somogyi András maga is bérelt lakást tart a hatvani-utcza 235. sz. háznál. Ugyanitt találta őt az 1773. évi lélek-összeírás is. Ellenben a mester-utcza iskolánál ez időben senki sem lakott. Legalább az adólajstromok egyetlen teherviselőképes egyént se vettek fel ott. Meg kell jegyeznünk még azt is, hogy az eddig Csokonai szülőházaként ismert és tisztelt iskola és Kismester-utcza ez az oldala, valamint most nem tartozik, úgy 1773 körül sem tartozott közigazgatásilag a hatvan-utcza városrészhez. Amaz utcza ez az oldalát mindig Péterfiához számították. E hagyományt kritika nélkül tette magáévá Kulini Nagy Benő, a ki az általa szerkesztett Csokonai albumban¹ először írta meg, hogy a költő a kismester-utcza (régii) 1100. számú iskolaháznál született. A legrégebbi életrajzírók, Schedel is, egyszerűen a Hatvan-utcza említik, a házszám nélkül.

Ezzel meg is oldottam feladatomban első részét, hogy tudniillik megállapítsam az igazi helyet, a hol Debreczen nagy fia, büszkesége, Csokonai először pillantotta meg a fényes napvilágot. Ám hallom a felém vetett kérdést: hol lakott később a Csokonai család? Honnan járt a kollégiumba a serdülő diák? Hiszen kegyeletünknek minden hely, minden darab föld kedves, a melyhez a halhatatlan költő boldogtalan földi életének eseményei kapcsolódnak.

Csokonaiék, mint már említém, 1780-ig maradtak a Diószegi háznál. Ekkor költőnk édes apja, talán mert chirurgusi mestersége folytatásához alkalmasabb helyet keresett, vagy talán fiára való tekintetből, a kollégiumhoz egészen közel óhajtott lakni, — három évre, évi 300 rh. frton kibérelte Csokaji Fényes György házáat Péterfia legelején, a Csapó-utcza sarkán. Ez az öreg ház a Piac-utcza felől már akkor is emeletes volt,

¹ Kulini Nagy Benő: Csokonai Album. Debr. 1861.

bár még nem épült ki az udvar egész hosszúságában. Apró lakásait és boltjait mesteremberek és szegény napszámosok vették albéreltbe Csokonai Józseftől. Például 1784-ben Csokonaiékon kívül a következők laktak benne: Udvari István világtalan ember és kufárkodó felesége, Gőnyei György váltó szabó, Gőnyei Gábor könyvkötő, Gőnyei Péterné, Schil János német varga, Békési György napszámos és kufárkodó felesége, végül Nagy Mihály napszámos.¹ A bérleti szerződés értelmében egy kis szobát fél konyhával és istállóval együtt a falusi kuriájából gyakorta bejövő házigazda számára tartottak fenn.

1783-ban Csokonai József már ismét a Hatvan-utczában, a Diószegi háznál adózik, mely Diószegi Mihálynak 1781-ben s Diószeginének 1783-ban történt halálával üresen maradt. Az első évben a ház és tartozékai után eső összes adókat Csokonai József fizeti. Még pedig 734 □-öl III. osztályú telekért 11 frt 1 kr., 91¹/₂ öl földért 1 frt 85 kr., három és fél kapa szőlő után 87¹/₂ kr., ¹/₃ libakerti (veteményes) föld után, a melyet 1782-ben vásárolt, 5 kr., két fejős tehénért 80 kr. és 2 gulyabeli marháért 40 kr. adóval terhelték meg. Egy fedél alatt lakik véle sógora, Margitai József is. 1784-től fogva ketten hordozzák egyenlően a telek és ondódi föld adóterhét. Az 1786/87. évi adólapjstromban pedig Csokonai József helyét elmaradt özvegye foglalta el. Csokonainé asszony segédet tartva, kevés ideig folytatja férje mesteriségét is. De 1788-ban férje üzletétől és az apai háztól is megválik.

A sors véletlen játéka, hogy Csokonai szülőháza elidegenítésénél is döntő szerep jutott a kollegiumnak. Ámde igazságtalanok volnánk, ha ezért is elítelnők az iskola előljáróit. Ezek esküvel vállalt kötelesegeket teljesítették, a mikor a főiskola kétségbe nem vont jogos követelésének megfizetésére szorították néhai nemzetes Diószegi Mihály uram örököseit, az épen nem pontos adókat.

Csokonai és Margitai József apósa még 1776-ban 200 rh. frtot vett fel interesre a kollegiumtól. Feleségével, Czégény Erzsébettel együtt pedig 1778. július 7-én ismét 100 rh. frtot Madas Istvánnától. Ifjabbik veje, Margitai József is 1777. jul. 4-én hasonlóképen a kollegiumtól kért 200 rf. (170 rh.) kölcsönt ipa ura kezessége mellett.

Diószegi Mihály halála után örökösei a kamatokat se fizették meg. A hitelezők e miatt perrel támadták meg őket. Az 1785. nov. 21-én megtartott első tárgyalásnál Margitai József és a felesége, Csokonai József és a felesége elismerték a fentebb megnevezett tartozásokat, csupán Csokonai J. nyilatkozott a Madasné követelésére nézve úgy, hogy az nem az ő feleségét, hanem Margitai Józsefet illeti, a mennyiben ő kegyelme magára vállalta. A nov. 28. folytatólagos tárgyalásnál a Margitai ügyvédje e nyilatkozatot megerősítette. Az 1786. febr. 28. illetve márc. 1. és 2-án kihirdetett ítélet az örökösöket, úgy is mint kezesseket egyetemlegesen kötelezte az adósságok megfizetésére, a hogy ezt a felperesek ügyvédje, Sárói István prókátor is kívánta (később a debreczeni kollegium egyik bőkezű alapítója). A tanácsi törvényszék elébb Poroszlay Sámuel,

¹ 1781/82. évi adófelvetés.

majd ennek akadályoztatása miatt, 1786. decz. 14-én Petróczy Ignác senatort bízta meg az ítélet végrehajtásával. Időközben meghalt Csokonai József, míg a sógorasszonya, Margitainé Diószegi Mária is.

A megbízást követő ötödnapra ment le Petróczi az executióra eskütt Licsman József, Fejér István, Domján István és Gyursa Istvánnal, Fekete János és Kelemen László ácsokkal. Csokonainé asszony Kállai János kollegiumi senior nyugtáját előmutatván, igazolta, hogy ő az édes atyja 200 frt adósságának felét érdekével együtt 1786. aug. 23-án már kifizette. Erre nézve tehát nem szenvedhet executiót, annyival is inkább, mivel testvére meghalt s így elébb meg kellene lenni az osztálynak Margitai Józseffel; azután fizeti, a mi még reája esik.

Ellenben a felperesek prókátora, Sárói uram ahhoz ragaszkodott, hogy mivel az adósságot néhai Diószegi Mihály csinálta s rész szerint Margitai József helyett is magára vállalta, azért legyen meg elébb az executio, fizetessenek ki a hitelezők; azután tegyék meg az osztályt.

A kiküldött senator ez utóbbira állott rá s felszámítván az esedékes kapitálisokat, interesteket, költségeket, kijött három rendbeli tartozásként 370 frt tőke, 107 frt 19¹/₂ kr. kamat és 18 frt 44 kr. költség, összesen 496 rh. frt 43¹/₂ kr. Margitai József minden ellenvetés nélkül nyomban executio alá bocsátotta ipának »Hatvan-utczában, az északi soron lévő háza felét, melynek napkeletről Olajos István, nyugatról Móricz István a szomszédí«. Petróczi pedig hivatalosan megbecsültette az egész házat és pedig: 1. a 734 négyyszögöl telket, házután való földjével együtt

à Rf. 1 kr. 8 =	Rf. 831 kr. 52
2. a kőműves munkát	786 — —
3. ács, asztalos munkát s egyébfélék	...	212 — 08

összesen 1830 rhfrtra.

Sárói nem fogadta el a házat becsü szerint való árán, hanem azt kívánta, hogy az örökösök adják el vagy egyezés s alku szerint, vagy pedig licitáción; ha ezt nem cselekszik és nem igyekeznek az eladásán, maga fogja elárvereztetni. Csokonainé és Margitai megígérték, rajta lesznek, hogy mennél elébb elkeljen.

Petróczi eljárásáról jó későn, csak 1777 márcz. 24-én tett jelentést a tanácsnak.¹

Az 1787/88. évi adófelvetés még a 232. sz. háznál találta Margitait és özv. Csokonainét; de már az utóbbit 1788/89. évben Darabos utczáról adóztatták meg. Az apai házat tehát 1788-ban csakugyan eladták — úgy látszik szabad kézből — Pap Mihály nevű szűrszabónak 2000 v. frton (1700 rh. frt). Ez pedig egy év után 100 frt nyereséggel Móré András vargamesternek engedte át.

Csokonainé megmaradt pénzceskjén a kollegium tövében, a darabos utczai 221. sz. (ma 19. sz.) nádas házat vásárolta meg. Az adójából látszik, hogy nem valami jó módja volt az árvákkal elmaradott özvegynek A 157 □-öles telekkel bíró háztól 78¹/₂ kr., 19¹/₂ öl ondódi földjétől

¹ Közltr. Relatio 79—1787.

39 kr., $3\frac{1}{2}$ kapa hatvan-utczai kerti szőlőtől $87\frac{1}{2}$ kr. országos adóval tartozott.¹ Sőt Csokonai Vitéz Mihály édesanyja, épen mint Diószegi Mihályné asszony is, rövid ideig tartott özvegyi állapotjában — »fongatott« is — mások számára. Az egykorú adófelvetés árulja el, hogy haszonhajtó foglalkozás után 50 kr. adót róttak ki.

Ezt a kis nádas hajlékot emésztette meg az 1802-diki szörnyű tűzvész. Ennek felépítésében segítették jóakaró urai a sorsüldözött költőt. Ebben hunyta le szemeit örök álomra. Öt év multán innen követte őt a sirba özvegyi fátyolat holta napjáig keresztyéni megadással viselt hű, gondos, szerető édes anyja is. A végrendelet, a melyet halála előtt három nappal tett, Diószegi Sára asszony példás takarékoságát dicséri. 1810. május 19-én kelt özv. Csokonai Józsefné testamentuma eskütt Baranyi György és Nagy Sámuel előtt. Nem egészen érdekesség nélkül való végrendelet ez, a melyet ugyanazért pontonként, bővebben ismertetek:

1. Elmondja, hogy szüleiről házok árából maradt reá 1000 vfrt, — de ebből 200 frtot édes atyja adósságában fizetett ki. A hatvan-utczai kertben is maradt egy darab szőlő; fele jutott testvérenek, néhai Margitai József hitvesének, D. Máriának, melyet azok 500 vfrton el is adtak. Másik részét pedig, erőtelenkedései miatt utánna nem járhatván, maga is eladta.

2. Van most készpénzben, kötelezvényben 1800 rhfrtja.

3. Házbeli és udvaron található mobiliái.

Ezekről a következőképen rendelkezett:

4. A ház adassék el s annak ára, az 1800 rh. forinttal együtt, unokája, Csokonai József részére tétessék árva inspectio alá; s a még *felesen lévő exemplárokból is 200 rhfrtot* hozzáadván, az egész summának az interesséből tartssák, taníttassák és ruházzák az árvát. E dolog iránt a T. Tanács jóakaróját kéri.

5. Mindennemű eszközeit, ládabeli mobiliáit menyének, Csokonai Józsefné Tabajdi Lidiának hagyja.

6. Minthogy még *alkalmas summa pénzt érő exemplárjai* vannak, abból 200 rhfrt az árva részére inspectio alá adódjon, az *új ref. templom építésére is* 50 frt; temetési költsége is abból fizetődjön ki, — a mi pedig azon kívül marad, az legyen a menyéé.

7. Ha pedig a gyermeknek, minek előtte ember kort érne, halála történe, szüleiről álló successiója, 1300 frt, — szálljon néha Margitai Józsefné Diószegi Mária ivadékaira; a mi pedig azontúl megmarad: a n. ref. *Collegiumban tanuló, debreczeni születésű*, jó igyekezetű és szegénysorsú ifjak részére osztassék ki annak kamatja.

Íme ez a végrendelet arról is tanuskodik, hogy Csokonai Mihály édes anyja nem táplált haragot a főiskola iránt.

Május 22-én meghalt Csokonai Józsefné. Végrendeleti végrehajtó a már említett Sárói Szabó István volt, a ki a temetés után mindjárt számon vette a hagyatékot. Talált pedig Székely János adóslevelén 1000 rhfrtot. Készpénzt bankóban 650 frtot. Továbbá »1200 db exem-

¹ 1789/90. évi adókönyv, a számvevőségi ltrban.

plárt a néh. Csokonai Mihály úr verses munkáiból, melyek megérnek f. 1000«. Ezekből 400 frtig valót kiadott compactor Tóth Mihálynak, hogy a 2000 frtot az árva részére kipótolhassa és az ekklesia 50 frtját is kifizethesse.

Ifj. Csokonainé, Tabajdi Lidia azt kérte, hogy a házat ne adják el, hanem becsült áron bocsássák az ő kezébe. Azonban Sárói a végrendelethez alkalmazkodott s a 4000 rh. frtra becsült házat áruba bocsátotta. Czédulát is ragasztatott ki a kapura. De vevő sem így, sem a kótyavetyén nem akadt. Hiába ütötték a dobot egy álló óráig. Csak 3000 frt körül szerették volna. Így történt, hogy a ház 1817-ig Csokonainénál maradt, bár Margitai Klára és férje, Szilágyi Gábor Cancellista pereskedett is vele, a ház eladását sürgetvén. Végre 1817-ben, a mikor árva Csokonai József már biennis diák volt, csakugyan eladták a házat szabad kézből, 2850 vfrton Aranyos Sámuelnek.

* * *

A Csokonai nevét viselő, s az ő tisztelete növekedését munkáló irodalmi egyesület, a Csokonai-kör 1902-ben azzal a kéressel fordult Debreczen sz. kir. város közönségéhez, hogy a város birtokában levő Bethlen-utczai 3. sz. házat, Csokonai szülőházát, engedje át a Csokonai-kör céljaira, örök és szabad rendelkezésre. A törvényhatósági bizottság azon évi jún. 26. és következő napjain tartott kögyülésében 142/7949. számú határozatával kijelentette, hogy Debreczen nagy fia iránt való kegyeletből s a kör céljait elősegítendő, a költő szülőházát hajlandó átbecsátani a város tulajdonjogának fenntartása mellett, mihelyt az elemi iskolák ügyét, ha egyelőre ideiglenesen is — rendezni fogják.

Azonban most már a volt kismester-utczai iskola elveszítette ideális értékét. A Csokonai-kör kiküldött bizottsága által maga is meggyőződven felfedezésem alaposágáról, nov. 17-én, a költő születése évfordulóján az emléktáblát levéteti róla s a hatvan-utczai 23. sz. házra illeszti. A kör választmánya egyúttal lépéseket tett Csokonai igazi szülőháza megszerzése érdekében is, annyival inkább, mert annak tágas telkét, majdnem központi fekvésénél fogva is, a debreczeni viszonyok között nagyon megfelelőnek, alkalmasnak véleményezi a tervezett kulturpalota elhelyezésére. A ház eladó; utolsó ára 72.000 korona. A kör, csak-hogy a kegyeletes célra megszereztesse, visszaengedi a városnak a város vagyonleltárában 14.200 koronára becsült bethlen-utczai 3. sz. házat és ezenfelül felajánlja a maga néhány ezer koronát tévő ház-alapját.

Debreczen városát pedig multja és jelene egyformán kötelezi, hogy a nemzeti közművelődésnek ezt az új oltárát minél előbb felépítse.

ZOLTAI LAJOS.

KÉT NŐ BIRÁLATA CSOKONAI DOROTTYÁJÁRÓL 1804-BEN.

A debreczeni ev. ref. főiskola könyvtárában kéziratban van az alábbi két egykorú bírálat Csokonai Dorottyájáról. Az első bírálatnak általános műveltségre és irodalom ismeretre valló fejtegetései némely helyén azt a benyomást keltik, hogy talán csak egy nő neve alá rejtőzik a férfi szerző, de viszont észjárása, eredeti ötletei női lélekre vallanak. A bírálat, mely Csokonait »jobb útra téríteni« volt hivatva, a következő:

Édes Ur!

Elolvastam az Ur Dorottyáját és mivel az Ur a mi nemünket vagy elfelejtette meginteni, hogy tennénk le az előházba kritikus legyezőnket, philosopus szaluppunkat és theologus főköntönket, vagy talán maga is az Ur illetlennek tartotta ilyen megkoppasztva való betoppánásunkat. Én bizony csak szokott öltözetembe mentem végig az Ur 4 farsangos szobáin is, a mely jusson az Ur egyedül minket tesz azokban nevetségessékké, én is azon a jusson meg akartam az Urat ezzel a kis legyezővel legyinteni, mely csekély büntetés ugy-e, bizony nem fogja eldönteni a tornyot.

Legeslegelsőben is azt jegyzem meg az Ur munkájára, hogy az tele van előttünk esmeretlen szókkal, amelyek, a mint mondják tán 7 féle nyelvből is valók. Vajjon ugyan nem minket gunyol-e ki az Ur azokkal is, és azért nem tette ki magyarul, hogy észre ne vegyük? No már csak abba is ravaszkodik az Ur, hogy a munkáját vitézi versezetnek nevezi. De azzal minket rá nem szed, mert tudjuk mi, mit tesz vitézi magaviselet, ütközet, öltözet, versezet. Ugy-e, hogy annyit tesz a', mint vitézek viselete, ütközete, öltözete, versezete? Pedig, hogy egy igazándi vitéz a gyenge nemnek becstelenségébe keresné dicsőségét, azt csakugyan ne kívánja ám az Ur, hogy csak gyanítsuk is.

Meg kell az igaz vallani, hogy az Urak, férfiak nagyon eltudják bitangolni a legszebb neveket is! Hiszen már ma a legfeszettebb életű verbunkosnak is vitéz a neve, de egy poétának, mint az igaz vitézség kitrombitálójának nem kellene együtt futni a visszaélésel és mindent a maga illendő nevének kellene nevezni. Mért játszik hát az Ur is a szóval és miért nem úgy nevezi az olyat, hogy *verbunkos versezet*? Talán azt is teszik ezek a furcsa szók: *epopoea comica*, *poëma heroicum*.

A mi az Ur munkájának az ifju olvasókra nézve hasznos vagy káros voltát illeti, az arról való szólás inkább a philosophus köpönyegek és theologus kalapok dolga, ők lássák, ha tudják, mi a kötelességek, én más pontból akarom legyezőzni az Urat, mert én kicsinységemtől fogva versolvasásba gyönyörködtem és ámbár külföldi nyelveken nem értek és azoknak poétáit nem olvashatom, mégis dicsekedhetem azzal, hogy jó magyar íróink munkáiból kitudtam tanulni, miben álljon a versezet lelke, 's én ugyan megtudnám ám itélni a kényes deák nyelven írott verseket is, ha érteném, ugy nézzen az Ur a szemembe.

Nézze az Ur, én így okoskodom: a képfestő képet fest és osztán, ha a legnagyobb tökéletességre vitte is munkáját, akkor is csak képet fest és annak a festett képnek a lelke csak az, hogy természetes legyen és tessék a szemnek.

A muzsikus hangicsál és ha a legtökéletesebb is a maga mesterségébe, akkor is csak hangicsál és annak a hangicsálásnak az a lelke, hogy szép szerkesztetés legyen benne és tessék a fülnek. Ez a két tehetség a poétában is megkívánatik, mert ezek nélkül a munkája kietlen, hanem ezek az ő kezébe csak eszközök főcéljának elérésére. De bezzeg mi ám az a főcél? Hej sokan nem értették azt még olyanok is, a kikre a náloknál tudatlanabbak koszorúkat bigyesztettek. Akármicsoda tarka névvel bérmálják is el az Urak versezeteiket, csak az annak a lelke, hogy eleven színű és szép hangzatu erkölcs legyen benne és tessék a léleknek.

Mert hiszen az irás arra való, hogy az által az emberek egymást még jobban tanítsák, mint a beszéddel is. Az írók közt pedig a poéták tulajdonítanak magoknak elsőséget, ők legyenek hát a legelső tanítók. De ha mindig csak festegetnek, mindig csak hangicsálnak, még abból nem leszünk okosabbakká. A mely versezetnek nem az erkölcs a főcélja, nincsen annak lelke, akármilyen szépnek tessék is különben. Hasonlatos az a festett képhez és a pengő hegedűhöz, melyek az érzékenységeket felcsiklandozzák, de a szív kívánságát ki nem elégítik.

A lélek a poétától azt kívánja, hogy állítsa elébe a virtust és a vétket, melyeket a képfestő le nem rajzolhat és a muzsikus ki nem hangicsálhat. Mutassa be neki azokat úgy, amint vannak, a balvélekedésekről, helytelen szokásokról s más afféle hibákról is vonja le az álorcát, a nélkül hogy azokat magoknál csunyább alakba öltöztetné. Most menjünk már az Ur Dorottyájára.

Dorottyába se véték, se virtus nem látszik addig, míg az Ur Erist bele nem krapflizza, a mi gyengeség van is benne, az is olyan, a mi az Istennek minden teremtésével, vagy a mint az Ur Venussal mondatja, még a penésszel is köz. Ugyan mért kelle hát azt a szegény érző társunkat olyan utálatosan bemázolni?

Az efféle erkölcstelen festéssel majd eltévesztik az Urak, poéták a lélekkel az igazi erányt. Én ugyan el merem mondani, hogy a ki az Ur Dorottyájába gyönyörködik, ha egy tisztos öreg asszonyt és egy pirospozsgás gonosztevőt elébe állítanak, melyik tudná, vagy hibásan tudná megkülönböztetni, melyik szebb, vagy rutabb a másiknál. Sőt azt is elhiszem, hogy csak arra a gondolatra is kevesen fognak vállalkozni az Ur olvasói közül, hogy a Dorottyai tivornyát ne a herceg Eszterházi kastélyába, hanem a Bakonyinak valamely csárdájába képzeljék, holmi bujnyikok és candrák közé, a kiket a poéta egy bitang lóra felkapván, oda kísért és bujálkodásaikat végig szemlélte.

Édes Urak! ne kívánják azt tőlünk, hogy örökkéig csak ámulásba legyünk, sőt inkább igyekezzék kideríteni, a sok rossz példák látása, a fajtalan könyvek olvasása és a hitványak csapodársági által elámitott képzelődésünket, majd meglássák az Urak, milyen uralkodó módi lesz köztünk a lelkes versezetek olvasása!

A miket eddig irt uram, azok az egész munkára szólnak. De annak folyamatjába is megbotlottam én imitt-amott, nem mintha pápa vagy máma szemem néztem volna, mert arra még engem nem ítélte eléggé

megértnek a tisztelendő öreg kor, hanem csak megbotlottam és ime rendre elő számlálom a helyeket és ha valóban meg lehetett-e benne botlanom, az Urnak részre nem hajló ítéletire bocsátom.

Mindjárt az előbeszédnek előljáró beszédében szembetűnő hiba az, hogy az Ur tz és ts helyett cz és cs-vel él. Mi annak a c-nek igaz jelentését nem tudjuk, mert azt az Urak hol k-nak, hol tz-nek mondják, ha osztán mi a bácsit baksinak olvassuk, nagy hahotával kiröhögnek bennünket, pedig magok mondják, hogy a c-t a mássalhangzó előtt k-nak kell olvasni.

Éljenek az Urak magyar szókkal és magyar betűkkel, mikor azon a nyelven akarnak írni, a melyre mind az Urakat, mind minket édes magyar anyáink kapattak, mert szinte annyi jussunk van nekünk azoknak olvasására, mint a magyarul való beszélésre.

Az előbeszéd elején azt mondja az Ur, hogy »Somogyban látott modelleket Dorottyára«, a XI-ik lapon pedig az egész nemes vármegyét hívja tanubizonyosággul, hogy ott egyetlenegy személyt sem találhatni, aki leírásával megegyezne. Meglehet ugyan, hogy én azt a szót: modell nem jól értem, de csak a mondó vagyok, hogy a somogyi erdőknek valami szurdikjába kellett az Urnak azokat a modelleket látni.

VIII. lap. Egy kies erdő tul az Operencián. Az Ur pedig azonkívül hogy tátos lóra ülteti magát, elő hordja a leghíresebb tündéreket, u. m. Világzép asszonyát aranysezekeren, melyet hattyuk húznak és a hattyuk lábának nyomára friss rózsák és jácintok teremnek, a varázsló Erist, kít katulyába pudlik vonnak és az alatta levő lelkek denevér szárnyakon repdesnek. Csak olyanok ezek édes Ur, mint a rézerdőbe éneklő rézmadár.

IX. iap. A' satir a nyögve nyelő orvosság. Mézbe vagy malozsába kell beadni Édes Ur, osztán csak azokat kell kigunyolni, a kik megérdemlik, de az Ur leginkább csak az öregek gyengeségeit gunyolja, a melyek, ugy látszik, mintha ki akarná őket pirongatni az emberek társaságából. Mi is megvénülhetünk még Édes Ur!

Egy Széchényi provinciájába.

Atilláról azt írja a magyar krónika, hogy mikor ötlet egy poéta Istennek nevezte, felforrott benne a méreg és egy kicsibe hogy meg nem égettette. Gróf Széchényi sem hiszem én, hogy jó neven vegye az ilyen hizelkedést, mert hiszen nem volt még olyan Ur ezen a világon, a kinek igazgatása alatt ne találhatott volna az ember satirizálni valót.

X. Örülök, ha ugy van. Ugy kellett volna írni, hogy: óh fájdalom, ha ugy van.

XVIII. Verisimilitudo (Wahrscheinlichkeit). Ha ezek a rőfös szók, a mint a magyarázatból gyanítom, annyit tesznek, mint hihető, vagy hihetőség, ugy az Ur a költésnek főtörvényét elhibázta, mert az Ur költeménye tele van hihetetlen dolgokkal, p. o. szárnyas ló, Eris, krapfli, Vének megifjodása.

XXI. Az én szerzeményemnek stb. Nem látszik, hogy az Ur szerzeményének interese az volna, a mit mond róla, én legalább épen ellenkezőt látok benne, mert leir ugyan az Ur benne sok fajtalanságokat és

talám még olyanokat is, a milyeneket közönséges mulatságba soha a legerkölcstelenebb személyek se követtek el, de azokról mind csak úgy emlékezik, mint amazoni virtusokról, vagy nevetséges furcsaságokról, p. o. az ocsmány Clorist szép színnel festi le, mikor az együgyű Dorottyát boszorkánnyá teszi. Azonba vigyázzon bár rá az Ur, soha se fogja azt látni, hogy becsületes férfiak közt, akármelyik asszony személy is szentelenül viselné magát, de azt megláthatja ám, hogy sok fajtalan férfiak még becsületes asszonyi társaságban se tudják magokat és nyelveket az illetlenségtől megtartóztatni.

Ha ez nem igaz volna is, csak igaz az, hogy ahol valami vétek uralkodik, köz a' mind a két nimmel, mikor tehát az igaz asszonyok közé boszorkányokat fest az ember, a férfiak közé is kan ördögöket fessen.

As első könyvbe 6. oldal: Szívhalászó hajak stb. Szegényy érzésű sziv az édes Ur, a melyben csak egy rezgő tű is reszketést szerez, azt a szem szikrái bizonyosan ájulásba hozzák és nem csuda osztán, ha az igaz asszonyi érdem eránt semmi érzékenysége sem marad. *A szának tavaszt nem kívánnak.* Nem is kívánhat a szánka tavaszt, mert ő csak téltre való. *A rakonczák közt a víganók.* Csak jól mondom én, hogy hol látta az Ur azokat a rakonczás szánba zsufolt dámákat!

10. *Strikkelt a ruhája.* Vagy talám csak a nadrága, de a strikkolt nadrág is nyárára való. Én ugyan még egy igaz magyar embert sem láttam strikkolt azaz kötött ruhába. Ugy-e bizony, hogy stikkeltet, azaz himezztet akart az Ur irni. Ilyen következései vagynak ám annak, mikor az ember a más nemzetek elhullott tollaival akarja magát felpiperézni.

11. Halma-alma. Ez az alma csak a halma kedvéért van most itt és nem jól van, mert az alma emberi nemet nem nevel, ha nevelne is, a vers csak ezt tenné: az Amália mejjének két halma olyan szép alma, mely az emberi nemet neveli. E szerint egy szép órnak e jó leírása volna :

Kerekded képének kiálló szép horga
Az emberi nemet futató ugorka.

12. Istenek, Istennék stb. Ezt az egész táblát nem lehetne jobban megmocskolni, mint maga megmocsolja magát, hanem ha azt megengedi az Ur, hogy ez az egész munka az Operencián tul lévő rézerdöre szól, mert úgy a vasorru baba igen szépen van benne lefestve, de úgy osztán nem legelső munka lesz a maga nemébe, mert az Argirus királyfi históriája régibb nála.

17. Dámák pillajokon. Nem jó magyarság.

19. A kik már 12 eszt. stb. Ezt csak állithatná, a ki vagy volt 12 esztendő leány, vagy csábitott el annyi idejű leányt, vagy valamely asszony személyvel olyan titkos barátságba van, hogy az a maga 12 esztendő kori olyas titkait nem szégyenli előtte kibeszélni.

21. A vénusi hámok. Kocsisos egy rajzolatja a szent házasságnak.

2-ik könyv.

28. A garabonczás deák világoztás kedvéért van felhozva. De hát azt mi világoztja meg, ha csak nem a sárkánya! De hát a sárkányt?

Ha csak nem a zabolája? Azonba poroszlopban helyett jobb volna porörvényben.

29. A békési nyomtató lovak patkós lába. Patkós lovakon nem szoktak nyomtatni, mert nagyon felvágják a szérüt.

31. Azt mondja az Ur, hogy csak a magyar tánc teszi diszessé az embert és sohasem viszi hívságra. Miért? Azt az okát adja az Ur, hogy mert ha vitézi módon nincs öltözve és sarkantyuja nincs, csuf. Ebből a következik, hogy ezek nélkül öltözve lenni disztelenség és hívság. De a nem jól van mondva.

33. A kit szeretsz. A 39-dik lapon szűznek nevezi az Ur Dorottyát: szüz ráncai. Ha akárkit szeretett volna, csak elveszthette volna 64 esztendő koráig a szűzességét.

38. A' harag rozsférge. Nem szép.

3-dik könyv.

47. Csendesség volt, és mindjárt utána: a kastély echózott az örömlármától.

54. Jól tudta azt Éris sat. Egész munkájába az Urnak ez az egy van, a mit az asszonyi nem nevében kötelességemnek tartok megköszönni. Ha ugyan igaz az, hogy a hármónia készíti a szívet erkölcsök templomának és hogy annak megbomlása megzavarja a lelket. Midőn az Ur a sidóvá lett Eriszel öszveavartatja a hangok jó rendit, az asszonyok mind fölháborodnak, a férfiak pedig sohasé tudják, mi lelte amazokat. Ebből a' jó ki, hogy nekünk tisztább érzésünk van, mint a férfiaknak és következésképen ebbe az Ur munkájába is meglehet, hogy sok férfiak nem fognak annyi hármóniátlanságot, vagy hogy mondják az urak, tapasztalni, mint mi.

55. Gyenge kevély czipő sat. Sok párta és főkötő volt már a világon egyszer másszor a süvegeken fellyül, és úgy tartom, hogy nem nagy kárára az emberi nemnek. Hanem az igaz, hogy ha a gyenge czipők a süvegek helyén lennének, szinte olyan felfordult világ lenne belőle, mintha a fontos talpu csizmák a főkötők helyén volnának.

56. Szent titok, melyeket. Jobb volna: melyet. Rebeka másoknak, kerítője soknak és arcáján a pofa, nem jól vannak.

58. Fülébe pesel ma. Annak a selma szónak a kedvéért kár volt olyan rutat mondatni Rebekával.

65. Most a mátricutat mindjárt nem látjátok. Az eddig valóból nem lehet kihozni, hogy mi lehetett a férfiakra nézve olyan nagy látni való abba a mátriculába. Az ugyan bizonyos, és én szégyennek említem, hogy noha az Urak minket neveznek emberszólóknak és szószátyárokknak, de ez az alávaló hiba szintugy köz az Urakkal, mint mi velünk és köpedelem az, amit ebbe a tekintetbe sok előkelő és nagyot mutató férfiak is nem áttallanak elkövetni.

Azt gondolná az ember, mikor az Urak még tudós társaság név alatt is öszvegyülnek, a honnan minket természet szerint ki szoktak rekeszteni, hogy Isten tudja, mi bölcs követ fujnak, de végire jártunk már mi annak, hogy még ott sem igen forog egyéb fenn emberszólásnál és

ennélfogva bölcsen is cselekszik, hogy minket kirekesztenek, mert néálám még jobban is megkedveltetnék velünk azt az alacsony lelkek kedves foglalatosságát.

De majd messze is elcserkészek az utból. Az ugyan bizonyos ha mondom, hogy sok férfiaknak annyira is kiterjed a gondjok, hogy még a leányok esztendeit is pászmába szedik és azokból annak idejébe nevéstéget szőnek fontosabb dolgokra alkalmatlan barátjaikkal. Ha ilyen férfiakból állott az Ópor hada ugy az igaz, hogy kár volt ennyit beszélnem a mátrícula féltéséről. Az egész ütközetre csak azt jegyzem meg, hogy mikor a hazába Zrinyi Péterek voltak, ugyanakkor tájba voltak Zrinyi Helénák is és mivel az Ur vitézi Bordácsok, nem csuda, ha a dámák Delindák. Az urak a haza kormányosai, az Ut kétfelé megy, a dicsőségre és a gyalázatra, a merre az Urak forgatják a hajó órát, nekünk is csak arra kell eveznünk.

80. Az Ur bizonyosan házasodni akar és tartván tőle, hogy kosarat talál kapni, azért küldeti a kosarat adókat a bolondok házába. Édes Ur, a mit akarsz, hogy mások veled cselekedjenek, azt cselekedd másokkal.

81. Minden nagyok üresen bocsáták. Erre a mondásra minden élő szerzőink közt az Urnak van legkevesebb oka. Azonban minek testáltat az Ur magának olyannal, a kit világ csufjává teve. Vagy tán az Ur is azzal tartja, hogy jó szagu a haszon, akár honnét jó, vagy pedig azt akarja bebizonyítani, hogy Dorottyia csakugyan érdemetlen volt azokra a reá mázolt csufságokra

83. A Palládiumért stb. Meg kellett volna magyarázni, hol ment be Ulisses Trójába, mert azt talám sokan nem tudják az olvasók közül, a melynek tudása pedig nem keveset tesz az egész versezet főcéljának elérésére.

85. A Gergő beszédire azt jegyzem meg, hogy az egy legtökéletesebb munka azokra nézve, akik az olyanokba gyönyörködnek.

93. Rikácsolt a torkán sat. Oh édes Ur, de nem szépen sült ki ez a vers.

101. Mit tesz az, hogy a somogyi dámák a Grátiák kópiája? Hiszen nem illik a Grátiák kezébe a kópija. Osztán ugyan mit nem csinált volna még az Ur a szegény asszonyokból, ha még tovább tartott volna a mese!

Édes Ur! az egész Dorottyiából a látszik ki, hogy az Ur a természet külső színét szépen le tudja festeni. Ellenben mihelyt embert kell rajzolni, meggyökönik az ecsetje. Az ember lerajzolásán nem az emberi képnek és testállásnak leírását értem, hanem annak előadását, a mi az embert az Istennek e földön levő minden teremtései közt legnemesebbé teszi. Azért az embert sohasem úgy kell nézni, mint természetes állatot, mert úgy ő nem nagy becsületet vall és a mi szép van is benne, az köz más állatokkal is, őneki hát a lelke körül kell kereskedni. Csak nézze meg az ember a Vénus beszédjét, mely kellemetesen folyik az, míg a természet körül jár és hogy botorkázkodik, mihelyt az emberre kerül a sorja.

Ha azt akarja az Ur, hogy szép tehetségeit mind a most élő nemzet, mind a nálunknál talán még jobb izlésű maradék tisztelje, tanulja meg az Ur az erkölcsi rajzolatot, mely az Urtól könnyen kitélik.

Ennek csak ez az együgyü módja van: szerezzon az ember magának, még pedig benn a szive közepébe egy tökéletes erkölcsi tükört és valami csak az emberi társaságba szemébe ötlük, tartsa ahhoz, a mi ott szép szint mutat, szép az és szép lesz, ami pedig mocskos, mocskos az és mocskos marad örökkön örökké.

Addig pedig, ha az én legyezésemet rossz néven veszi az Ur, tépje szélyvel legyezőmet, nem bánom, csakhogy egy magához és hozzánk illendőbb remek munkával örvendeztessen meg mentől hamarébb bennünket!

Vagyok:

Husvét első napján Debrecenben 1804.

alázatos szolgálója
Füsüs Ilona.

II.

Édes Ur!

Huszonnyolc álló esztendeje már, hogy én a férjhezmenendő leányok számába vagyok. Képmutatás volna tagadnom, hogy velem is köz az az Istentől belénk adatott édes érzés, mely az okoskodásnak minden nyakassága ellen is a társnem eránt való gerjedelemre vonsz bennünket. Én is a tiszta szerelemnek gyümölcse vagyok. A nyájasságnak és emberi szeretetnek útjára vezérlették az én édes szüleim legelső tipegéseit is gyenge lábaimnak. Azon a szép uton hervadtak ők el én mellettem és én hült tetemeik felett tettem fogadást a szeretet atyjának, hogy a valóságos virtusnak ösvényéről soha el nem távozzom.

Azólta legszentebb kötelességemnek tartottam a nyomorulton való foganatos könyörülést és keresve kerestem az alkalmatosságot, melybe szerencsétlen embertársaimon segíthessek. Az emberi szeretet gyakorlásától üres óráimat fordítottam lelki és testi tehetségeimnek tökéletesítésére. Tulajdonomná tettem az igaz szépről és rutról, a jóról és rosszról való helyes itélettételt, szorgalmasan kerültem a dologtalanságot, mely legfőbb kutfeje az erkölcsök romlásainak. Egy szóval úgy igyekeztem magamat nevelni, hogy egy érdemes férjnek valóságos gyönyörúsége, egy tölem származandó háznépnek tökéletes anyja, felebarátomnak igaz barátja és magamnak teljes meglelégedése lehessen.

Édes képeletek! Sem nem a futóé, sem nem az akaróé, hanem egyedül a könyörülő Istené. A reám maradt ősi örökség felingerlett ugyan néhány ifjakat, hogy nálam keressék elpazérlott vagyonjaik pótolékját, de mivel a jó és bal közt megtanultam külömbséget tenni, reá nem vehettem lelkem esmémentét, hogy maga ellen hamis hitet esküdjön és mindekkoráig békességes türéssel tartottam számat a Mindenhatónak gondviselésére, ki az ő legcsekélyebbnek tetsző teremtményéről sem felejtkezik el. Vigasztalásomra szolgált egyrésről lelki esméretemnek igaz barátsága és esmerőimnek felőlem való jó itéletek, másrésről a józan ésszel írott könyvek olvasása, sokakból azok közül elegendő balzsamot vettem a szenvedő virtus enyhítésére. Sokakban eleven színekkel látván lefestve a szerencsés párok igaz gyönyörúségeit, részt is vett érzékeny szívem szeretett embertársainak boldogságokba.

Ilyen csendesen folytak Édes Ur az én árva napjaim, míg az Ur a Pegazus lóval el nem gázoltatta a méltatlanul elhagyatott ártatlanságot. Én is esmérem a Musákat, úgy képelem legalább őket, mint 9 virtusoknak eleven képét is. Az ő tiszta lelkek nem vezérelhette az Ur elámult képzelődéseit egy fajtalan asszonyi csatának kigondolására és nem az ő csinos esetjek volt az, mellyel az Ur véghez vitte némely botránkozató mázolásait, sőt tartok tőle, hogy minthogy már az Ur felkaphatott arra a lóra, őket is, mint pártába maradt öreg szüzeket vagy öszve fogja tiportatni, vagy a bécsi bolondok házába fogja baka mangelétek között kisértetni.

Lehetnek a földön szemtelen Dorottyák, én megengedem, sőt a mint az Ur mondja, Somogyba, vagy hol modelljeit is látta, az is meglehet. Hanem ha azt megengedjük is, hogy lehetnek a földön, vagy lehetnek olyan poéták, a kik minden asszonyi erőtlenséget csufosan kitrombitáltak, a mi szemérmes nemzetünkben legalább tudom, hogy az Ur a legelső.

Kérem, magokat formálják az Urak elsőbe, azután a magok példájával formálják az asszonyi nemet is. Ha rendetlenségek vagynak köztünk, bizony az Urak az okai, mert magoknak tulajdonítják az embernevelést, s azomba majd minden nevelések abban áll, hogy olyanokat tanítsanak, a melyeket mi ne értsünk, magok pedig kevés igazi hasznát vehessék.

Esmérjék meg már valahára az Urak, hogy mi is emberek vagyunk és mikor minket gyaláznak, magokat gyalázzák. Csak olyan az, Édes Ur, mint mikor valamely helységnek két utcája csuffá teszi egymást, mely által az egész helység csuffá lesz.

Az Urra magára nézve pedig az a tanácsom: az Ur még ifju ember, esze is látom, van. Még tehát nem késő, békéljen meg a pártába maradt Muzsákkal, kérje Tháliát, hogy elevenítse és szépítse meg elpuhult képzelődéseit. Szálljon le arról a fent járó lóról, míg a boldogtalan Bellerophon díjára nem jutna és az Apostolok alkalmatosságán keressen olyan dicséretre méltó tárgyakat, melyekkel a jövő farsangba csinosan és épületesen mulattathassa vigságra termett hazafiai.

Ebbe való biztomba megbocsátok az Urnak az egész pártába maradt becsületes szüzek nevébe, csak osztán ne bántson az Ur többé bennünket. Mert higgye el az Ur, hogy minden árvaságunk mellett is nagyobb boldogságban élünk mi, mint sok ezer szerencsétlen asszonyok, kiket a kemény végezés érzéketlen férjek körmei közé kárhoztatott. Utálatosabb fogság ám ez annál, a melybe az Ur Carnevalt nem szégyenlő záratni. Ne legyen tehát ezután az Ur oly kegyetlen az árvák és özvegyek iránt. Emlékezzen meg róla, hogy egy azok közül az is, aki az Urat szive alatt hordozta, a ki még nincs 64 esztendő, pedig példája a tiszta erkölcsnek.

Tudom, hogy nehezteni fog az Ur erre a pirongató fenytésre. Szja lelkem, a hajlott időnek tulajdona ez is. Hanem bocsássunk meg egymásnak, magamat ajánlom.

Debreczenben.

Jámbor Mária.

Közli: DR. BARCSA JÁNOS.

J e g y z e t. Ezt a két levelet Fazekas Mihály írta.

Szerk.

EMLÉKEZETNEK OKÁÉRT.

— Csokonai önvédelme. —

Az olvasónak, Istentől kegyelmet,
az emberektől jó akaratot!

Jóllehet én az élő Istent és tulajdon L. (lelkem) esmeretét merem tanúbizonyságul arra hívni, hogy én az én bútsúzó Orátziómmal senkit megbántani nem akartam, s végső kimozdulásomkor nem voltam olyan tzéllal, sőt a' mit keményebbnek láttam is benne, kivontam önnön magam; mégis én, minekutánna utolsó megválásomkor is, — a' midőn legfőbb nyereségemnek tartottam volna a' sine fine való elmenést minden beneficium nélkül 8-dik esztendőmre, — az én bútsúzó Orátzióért az egész Calvinistaság előtt infámissá, az egész Haza előtt boldogtalanná, minden esmerőim előtt tilalmassá tetettem volna: körülnéztem magamat, merre fordítsam szemeimet s igyekezetemet, magamat megkérdeztem. Tegnap egész napon, kivévén, a' melly két órát kedves egy pár barátim tőlem elloptak, vagyis megadtak, és a' múlt éjtszaka is irtóztató hánykolódások között, mellyet jövődő gyalázatom s szerentsétlenségem okozott, látván egészségemnek öszve bomlását, elmémnek öszve rokkanasát: ma reggel, kissébbnek tartván mindennek mint sem magamnak elrontását, neki bátorítottam, neki vigasztaltam magamat, és mint eddig vig elmével lévén illy határozást tettem: »Emlékezetnek okáért!

Junius 18-dikán 1795.¹

Én Csokonai V. Mihály eddig mintegy 8-advél esztendőt töltvén a' Debreczeni Collegiumban az én tulajdon születésem földén, minekutánna az én elbútsúzó Orátzióért a' példa nélkül való és Coll. históriájába nem történt büntetésre ítéltettem volna méltónak, hogy t. i. én testimoniumot, a' mit a' tolvajnak, kúnyhóverőnek, káromkodónak, részegesnek, paráznának, veszekedőnek is lehet reményleni, ne nyerjek, és hogy én a' Collégiumba többé, a' mi a' czigánynak is szabad, be menni ne merészeljek, és én hozzám is egy Deák se merjen jönni vagy szólni, ha tsak Coll. ellenségének nem akarja mondatni magát, ezen infámáltatás pedig a' Deákság előtt elolvastasson: és láttam volna, hogy az a' Haza, mellyet Dajkámnak hívtam, tőlem irtózik; az a' Colleg., mellyet Alma Maternek tartottam, kebeléből számkivetett; azok a' Fejeim, kikben atyáimat néztem s bódogítóimat a' kétségbe esés torkába vetni nem irtóznak; az a' Vallás, mellyet örömmnek, diszemnek 's vizasztalásomnak reménylettem, maga előtt únalmassá, Sáfárjai előtt meggyűlöltté, fiai előtt semmit nem reménylővé tett; — megirtózván magamba, hogy ezek a' Kedves Nevek is viselhetnek olly borzasztó és szívetvérző képzeleteket, meghatároztam magamba, hogy idegen földön, idegen társaságba, idegen szívek előtt, idegen vallás² kebelébe állítsam

¹ Junius 15-én tartotta nagy búcsúbeszédét 600 társa előtt. Kézirata megvan a főiskola levéltárában.

² Katholikus hitre akart térni s Egerbe vagy Kalocsára is szándékozott.

fel magamat, a' minthogy egy ember, a kinek útja mindenfelől be van vágva, árok ugrással, a' ki infámálva van, a' magánosság falai közé való búvással segíthet magánn egyedül, mikor így vallása s Hazafölde kebeléből számkivetve még a' Calvinisták között Remete és Néma baráttá tétetik a' nélkül, hogy valaki egy darab kenyérrrel vagy egy krajtzárral megajándékozná illy¹ observantia Fraterségért, nem jobb é tehát ilyen Remete és Néma rollet játszani olyan Théatromba, a' hol a' magánosság lakik kívül a' Világ bolond lármáján az örömmel s jó étellel, kívül a' Világi élet gondjain? ott sem lesznek irgalmatlanabb törvények, büntetések és szívek! — legalább potomra. Ha az én magam és az én szerentsém felkontzoltatása nélkül, nem lehetnek elevenek mások és az ő szerentséjek; legalább az én káromnak egy része megfordúl, 6 pro cento. Ha a' Collegium java azon áll: ám legyen! De ha az tsak az én vétkemnek büntetése: eszküszöm a' Legfőbb Jóságra, arra a' más példát hagyott emberszerető Idvezítőre, bizonyosságul hívom a' Keresztényeni szelid szeretetet, botsánatot, és az én dolgomat Tudóknak L. esméretével együtt a' magamét, hogy én olly szörnyűt nem érdemeltem!!! Az orázióért nem: a' honnan hogy az titokba az egész Világ előtt legyen, nyomtatásba akarom láttatni azt, a' miért én megérdemlettem Földön futóvá és Országos infámis Huntzfuttá tételésemet. A belőle ki húzattakért nem: minden Jurisprudentiát és Philosophiát fel kívánok hányatni! De hiszen már e megesett és reményleni többé nem lehet; én zúgolódni, szemre hányást tenni nem akarok, és én szerentsétlen leszek. Boldogtalan jobbitása egy iffjú embernek! Uraim! ha Ti én velem úgy bántatok volna, mint a' kit egy nemes illetés nemes észekre billent, én ember lettem volna és szerentsés: így pedig se ti se én tzelunkat el nem értük. Ha az én Oráziómat megvető indulattal fogadtátok volna, ez a' következése lett volna, hogy én alatsnyúl gondolkozván tettemről, elpirúltam volna magamtól, magam megdorgálván magamat: vagy ha előmbe raktátok volna, melly irtóztató az én vétkem, melly egy ember életében járó iszonyú büntetés legyen annak következése, és Ti mégis, Ti, tsak nyakatokról elmenjek, nem nézitek az én vétkemet, nem akarjátok az én szerentsémet tövestől felfogatni, ha szárnyra nem repíttek is, de tollaimat nem kívánjátok kiszaggatni; egy nagy példáját adván a' Nagy Lelkűségnek, melly hatalmát láttatni akarja inkább mint éreztetni, annak tisztelésére fel indítottatok volna, és én megátkozván a' magam balgatagságát, alávaló characteremet a' Ti Nagy szivetekből formálni tanúltam volna. Hídjétek el, hogy vagynak olyan szerentsétlenülul termelt emberek, a' kiket haraggal, keménységgel, szemöldökkel a' helyből sem lehet ki mozdítani, nemesebb indító okokkal a' toronyból is le ugrathatni! — Hanem mindezekén én túl járok! Azt nints kérni jussom, vagy érdemem, hogy jól emlékezzetek rólam: tsak azért esdeklem tehát előttötek, tsak azért: hogy felejtsetek el; — ah felejtsetek el örökre a' boldogtalan Calvinista Csokonait, örökre, örökre felejtsetek el! Ő pedig szívén fog benneteket tartani nem a'

¹ Olvashatatlan.

bosszú állásért: vesszen el az az alkalmatosság, mely neki arra módot nyújtson, s az a' gondolat töröltessék ki az ő elméjéből, mely azt juttassa eszébe. Tiszt. Szilágyi Gábor¹ Uramnak azon élő Istenre való esküvésemet most is és halálom óráján is megújítom, hogy én a' Pasquillust nem írtam, átkot kérek a' Jehovától azon nyomorult teremtésre, a' ki azzal tett nekem kárt. Ő kegyelme azt mondotta nekem, hogy azt és mindent elfelejtett, nekem még javamat kívánja ezután is; azt köszönöm Ő kegyelmének Tiszt. Prof. Uramnak, ah bár eddig érezette volna vélem annak hathatós erejét!

Már hát meg van határozva e rendkívül való, de rendkívül valóból származott gondolat! Éljen a' Törvény, éljenek a' Törvénytevők, éljenek a' Törvény alatt valók, éljen a' Collegium! Vesszen ezeknek ellensége. El is vész, Uraim! közületek: de felszűli Eger vagy Kalotsa. Amen.

Édes Anyám Asszony! Kedves Öcsém! Szerelmes Barátim! Hiv Tanítványaim! Mikor láttok, nem tudom. Éljetek szerentsésen, és a' Törvény ellen is szeressétek az egyedül titeket

So verschmachten junge Rosen
Von der Mittags Sonnen Schein!

óhajtó és szerető
Csokonai Mihályt, mk.

Bővebb tudósítást első státiomról várjatok; másikat az azután valóról; mikor helybe leszek pedig, akkor egy nagyot. Tisztelem Fő Tiszt. Superintendens Uramat:² s kérem hogy szánjon! Ez a' Generál A'Dieu!

¹ Csokonai volt tanárja, akivel összeveszett a debreczeni nagyerdőn.

² Hunyadi Ferencz volt akkor.

Közli: OLÁH GÁBOR.

KÖNYVISMERTETÉS.

A magyar honfoglalás mondái. Millenniumi díjjal jutalmazott pályamű. Irta Dr. Sebestyén Gyula. I. kötet. 1904. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. XX + 563. l.

Sebestyén Gyula terjedelmes munkálatának, mely a Kisfaludy-Társaság millenniumi pályázatán jutalmat nyert, megjelent az első kötete. Bár a címe szerint irodalmunk történetének igen széles körét öleli föl, már ez az első kötet is többet nyújt, mint a mennyit várnánk, magában foglalja a hún-magyar mondakör elemzését is, sőt a mondák közül épen csak evvel a részszel foglalkozik, a honfoglalás tulajdonképeni mondái a második kötetre maradnak.

A magyar irodalomtörténetnek igen sok vitás kérdése van, de egy sincs, mely annyira vitás volna, a melyről annyit írtak volna, mint a hún-magyar mondák eredete. De nemcsak eldöntetlen, hanem nagyon fontos is a kérdés, és mindenesetre a legérdekesebb, a melynek megoldása a tudományunknak elsőrangú kötelessége. A sok előmunkálat alapján most Sebestyén az ő ismert hatalmas apparatusával megpróbálja dűlőre vinni a dolgot.

Egy előkészítő könyvben megveti épületének az alapját. Történeti tájékozódással kezdi, s a finn-ugor rokonság elméletét elfogadva, beszél a magyar népek és török meg ugor rokonainak elhelyezkedéséről, föllépésükről a történelem szinpadján, majd a magyarok vándorlásairól és a honfoglalásról. Ez a hosszúra nyult, kissé bőbeszédű fejezet, mely nagyrészt már ismert dolgokat kever többé-kevésbé elfogadható föltevésekkel, nem annyira az irodalomtörténet, mint a történelem körébe vág s a tárgyunkra vonatkozólag csak egyik része érdekes valóban, a székelyek eredetének megfejtése s annak igazolása, hogy krónikáinkban szereplő kétszeres csatlakozásuk a magyarsághoz valóban történeti tény. Sebestyénnek másoktól is hirdetett föltevése, melyet azonban ő kétségtelen igazságnak tanít, még nem nyerte meg egészen a tudomány sanctioját, — *Pauler Gyula*, a honfoglalás korának legnagyobb tekintélyű historikusa, nagyon idegenkedett tőle — igen hihetőnek tetszik. Magunk is habozás nélkül valljuk, hogy az eddig hallott föltevések között a

legésszerűbb és legelfogadhatóbb épen az a magyarázat, mely »A magyar honfoglalás mondái«-ban olvasható: a székelyek tulajdonképpen pogánykori hódolók, a kiknek egy része kozár-kabar népség, már régebben csatlakozott a magyarsághoz, még mielőtt őseink a mai hazánkat elfoglalták, a másik fele itt a hazában talált avar hódoló. Az előbbieket keleti, az utóbbiakat nyugati hódolóknak nevezi Sebestyén, a mit azonban könnyen félreérthet az olvasó.

Sebestyén ezt a fölfogást hirdette már régebbi czikkeiben, s most csak összefoglalta, a mit azelőtt megírt. Ugyanez a megjegyzés illik, és még fokozottabb mértékben, a másik két fejezetre is, arra, mely az énekmondókról szól, és arra, a mely a középkori krónikáinkat ismerteti. Az előbbi, majd száz lapos fejezet, nem számítva azokat a történeti nyomokat, a melyeket már *Toldy* értékesített az irodalomtörténet számára, nem más, mint Sebestyén mult évben megjelent könyvének (*A regösök*) és egy pár kisebb értekezésének kivonata. A krónikásainkról szóló fejezetnek gerinczül pedig a »*Ki volt Anonymus*« című munkájának vázlata szolgál. Mint ismert és részben folyóiratunkban is ismertetett fejtegetésekről ezuttal hallgatunk.

Eddig tart az expositio, az előkészítés, a könyv első fele, a szó igazi értelmében. A második könyv a hún mondát tárgyalja, s itt már Sebestyén valóban új megfigyeléseket, új eredményeket közöl. Ebből a szempontból is ez a becsebb fele munkájának. Arra a kérdésre, mely a mult század második felében két pártra osztotta íróinkat, eredeti magyar termék-e a hún monda (*Thierry, Toldy, Wenzel*), vagy idegen kölcsönvétel és a krónikások csinálmánya (*Hunfalvy, Riedl*) s a melyben csak *Heinrich* és *Petz Gedeon* kutatásai óta kezdett derengeni világosság, Sebestyén teljes fényt igyekszik vetni. Az eligazodást nagyon megnehezítette az a körülmény, hogy a kiknek a részén volt az igazság nagyobbik fele, a monda eredetiségét vitatók, téves alapon védték igazukat, a hún-magyar kapcsolat alapján a hún mondát a húnoktól örökölt tulajdonunknak tartották. Ezt a véleményt könnyű volt az ellenkező fölfogású íróknak megczáfolni, noha az a vélemény, melyet a ledöntött helyébe állítottak, még tarthatatlanabb volt, mint a melyet lerontottak.

Sebestyén szakítva az elődöknek szélsőségeiben mozgó, merev fölfogásával, sorra veszi a hún mondakör három részét, az eredet és őshaza mondáját, az Attila és Csaba köré fűződő hagyományt és a monda egyes szálainak pontos elkülönítésével az egészet alapos, beható történeti és folklorisztikai vizsgálatnak veti alá. Eredményei közül a legáltalánosabb érdekű annak megállapítása, hogy a magyarság nem hozta magával keletről a hún-magyar kapcsolat eredményét, hanem ez csak az új hazában érlelődött meg az itt maradt és *Vámbery* nyomán húnutódoknak tartott avaroknak elmagyarosodása révén. Ők voltak a hún hagyományok közvetítői, s tőlük vették át és terjesztették az énekmondók. Már az igricek s a nép csacska énekeiben keveredtek ezek az ősi elemek újabb s idegen eredetű s a magyar honfoglalás eseményeiből kölcsönvett emlékekkel s az az ismeretlen krónikás, a ki 1221 körül írt, de elveszett krónikájában, az ú. n. *Hún-krónikában* megörökítette a hún-magyar kap-

csolatot, a magyarságnak a XIII. században általános fölfogására hallgatva iparkodott tudományos színnel bevonnni ezt a kapcsolatot. Neki, s a mennyiben kitér hún dolgokra, a másik krónikásnak, *Anonymusnak*, kellett a monda hiányzó részeit külföldi krónikákból s a saját fantáziájából kiegészíteni. Egy szóval a hún monda, különösen kerete és fővonásai, a nfi jogos tulajdonunk, nem ugyan öröklés révén, mint a régiek hitték, hanem eltulajdonítás, vagy ha jobban tetszik, ajándékozás útján.

A részletes vizsgálat során az egységes hún monda szétbomlik különböző eredetű alkotó-elemeire. Ha ezt a kémiai folyamatot nem vezeti is végig a szerző mindig egyforma megbízhatósággal, ha a szemlélő nem is látja mindenütt olyan világosan az egyes atomok szétválását, s magukban az atomokban nem ismeri föl azt, a minek Sebestyén kívánja tekinteni, az nem baj, annyi változatos eseményről kellett lefejtene a mondai burkot. Az esetleges kisszámú tévedéseket majd megjavítja az idő, s mindvégig csupán föltevésekről lévén szó, ha nagyobb részük megállja a valószínűség bírálatát, nem vezett kárba a mondafejtő vállalkozása. Valóban nem. Fölöslegesnek tartom fölsorolni a megállapításait, mert az irodalomtörténet munkásai úgysis kezükbe veszik magát a művet, csupán a legjellemzőbbeket említem. Ilyen az a merésznek látszó, de ha Sebestyén nézetét a hún-avar-magyar kapcsolatról magunkévá tesszük, minden habozás nélkül elfogadható magyarázat, hogy a húnok harcrai Tárnokvölgytől Cezumórig tulajdonképen nem egyebek, mint azoknak a harcoknak fordított sorrendben való elbeszélése, melyekkel a frankok az avarokat tönkretették és nyugatról visszaűzték keletre. Ilyen annak a pontos meghatározása, mit vett át a néphit és a krónikás a magyar honfoglalás eseményei közül, hogy fölczifrázza vele a majdnem egészen ismeretlen hún honfoglalást.

Vannak, a kik túlságosan merészeknek tartják Sebestyén fejtegetéseit, valószínűtlennek nemcsak azt a módot, a melyen szerinte az egész hún mondakör megszületett, hanem azt a magyarázatot is erőltetettnek ítélik, a melylyel Sebestyén a történelem tényeinek mondai alkotáskká való finomulását bizonyítja, így különösen, hogy a legmerészebb föltevések egyikét említsem, azt, hogy Csaba mondai alakjának megteremtését Detre azaz Theodorich és Aladár azaz Ardarich összekeveredő emlékei indították meg. Annyi kétségtelen, hogy Sebestyén ezekben a magyarázatokban és mondafejtésekben nem áll egészen a szigorú történeti állásponton, és szélesebb játékot enged a költői fantáziának, mint a kor megbízható krónikásai, de ne felejtjük el, hogy nem történelmet ír, hanem költői productumokat vizsgál, a melyeknek létrejötte a mondaalkotó fantáziának eredménye, és ha talán többet akar is megfejtteni, mint a mennyit lehetne, az kisebb hiba, mintha kevesebbet fejtene meg a lehetségesnél.

Mi inkább abban keressük a könyv fogyatkozását, hogy fejtegetései nem eléggé átlátszóak, hogy az egyes kérdések megoldására szükséges anyagot nemcsak bőven és sokféle forrásból, hanem kissé zavarosan is hordja össze. Bizonyításai közben érvei támogatására új érveket idéz, s ezeket ismét részletesen bizonyítja, így a különböző mozzanatok s azok

igazolási egymásba olvadnak, mint a partról visszaverődő víz hullámgyűrűi, az újabb jelenség a régibe, az ismét a még régibbe, s az olvasó figyelme mindég az újabbra irányulva lassanként egészen eltérítődik a tulajdonképeni bizonyítani kívánt mozzanattól. Ha ehhez hozzászámítjuk bizonyítékainak rengeteg tömegét, a történelem, a folklóre, a sociologia birodalmából vett érveket és szempontokat, akkor természetesnek tűnik föl, hogy igen sok részletét még a figyelmes olvasó is csak a könyvnek legalább kétszeri olvasása után érti meg,

Ez azonban a Sebestyén művének tudományos értékéből semmit sem von le. Bár, a mint már jeleztük, ilyenféle, tisztán föltevésekkel eldöntendő kérdés megoldásánál exact bizonyosságról nem beszélhetünk, s a mint a szerző hypothesisekből róttá össze az elméletét, akként az olvasó is a maga subjectiv fölfogása szerint fogadja el, vagy utasítja vissza: annyit mindenkinek, még az ellenkező álláspontot vitató történet-tudósoknak is el kell ismerniök, hogy a bonyolult s megoldhatatlannak látszó kérdést minden előzőjénél jobban oldotta meg, és számos olyan jelenséget értetett meg, a mely nélküle homályban maradt volna. Ugy vagyunk vele, mint az aetherhypothesisel, eddigi tudásunknak legjobban megfelelő. De míg az utóbbira vonatkozólag egy olyan terminust kénytelen fölvenni a tudomány, — a súlytalan anyagot — mely a fizika eddigi fölfogásával ellenkezik, ez, Sebestyén nézete, nem szorul ilyen mester-séges föltételre.

Mi pedig, a kik csak fájdalommal tudtunk volna megválni attól a gondolattól, hogy a hún monda népünk költői képzetének szüleménye, a kik eddig is lehetetlennek tartottuk, hogy a középkor tudós barátai, az eseményeknek száraz tollú följegyzői csinálták volna ezt a költői képet, megnyugvással tekinthetünk Sebestyén munkájára, mely el tudja velünk hitetni, hogy nem az álmodozók csalódtak, Toldy és társai, hanem a kik ettől az álmunktól meg akartak fosztani. Cs.

REPERTORIUM

- Ábrányi Emil.* Emlékezés Jókaira. A Nap 1905. 7. sz.
Alfa. Kemechey Jenő. Budapest. Hirl. 1905. 15. sz.
Ambrus Zoltán. Bartók Lajos. Kisfaludy Társ. Évlapjai 38. köt. 57—64. l.
Arany János. Toldy estéje. Magyarázta Lehr Albert. — *Ism. Magy. Nyelv.* 10—20. l. Pfeifer János. Philol. Közl. 1905. 145. l.
Aranyossy Pál. Csokonay Vitéz Mihály. Tolnai Világlap 1905. 5. sz.
Bárd Miklós. Bacsó Pál. — *Ism. Hatvany Lajos.* Budapest. Szemle 122. köt. 311—315. l.
Bársony István. Rákosi Jenő drámái. Magy. Hirl. 1905. 25. sz.
Bársony István. Magányos órák. *Ism. Jób Dániel.* Magy. Hirl. 353. sz.,
Bársony István. Mulattató vadászrajzok. *Ism. Jób Dániel.* Magy. Hirl. 353. sz.
Beksics Gusztáv. Széchenyi és a magyar Alföld. Magy. Nemzet 308. sz.
Benedek János. Költészet a korteskedésben. Egyetértés 1905. 23. sz.
Berczik Árpád. Miniszterválság. Vigjáték 3 felv. Először adták a Nemz. Színházban jan. 6. — *Ism. Alfa.* Budapest. Hirl. 7. sz. — Keszler József. Az Ujság 7. sz. — P. P. Magy. Nemzet 7. sz. — Meridiesz. Magyarország 7. sz. — Tábori Róbert. Pesti Napló 7. sz. — Bródy Miksa. Budapest. Napló 7. sz.
Berkovics Miklós. Br. Eötvös József és a francia irodalom. *Ism. Gulyás Pál dr.* Philol. Közl. 850—852. l.
Bodnár Zsigmond. Eötvös és Kemény. *Ism. Rácz Lajos.* Erd. Muz. 1905. 49. l.
Császár Elemér. A nyelvújítás 1815-ben. Philol. Közl. 1905. 22—31. l.
Csizmadia Sándor. Hajnalban. 1904. *Ism. Vasárn. Ujság* 1905. 2. sz.
Csokonai Vitéz Mihály. Halála évszázados fordulóján. Budapest. Hirlap 1905. 28. sz.
Dombi Márk dr. Rákóczi Ferencz a költészetben. *Ism. Major Károly.* Philol. Közl. 1905. 71. l.
Egy magyar költő »házacskája«. Budapest. Hirl. 318. sz. 22. lap (Csokonairól).
Fenyő Miksa. Magyar társadalmi színművek. Budapest. Szemle 122. köt. 290—301. l.
Ferenczi Zoltán. Bárány Eötvös József. *Ism. Pap Ferencz.* Philol. Közl. 1905. 135. l.
Ferenczi Zoltán. Kelmenfi László (Hazucha Ferencz) emlékezete. Kisfaludy Társ. Évlap. 38. köt. 48—50 l.
Ferenczi Zoltán. Petőfi jelszava. Kisfaludy Társ. Évlapjai 38. köt. 65—78. l.
Friedreich István. Széchenyi művei. *Ism. Alkotmány* 276. sz. 10. l.
Gagyhy Dénes. A magyar zsolttárok eredete. Pesti Napló 1905. 17. sz.
Gerő Ödön. Két világban. *Ism. Tábori Róbert,* Pesti Napló 1905. 13. sz.

- Grósz Jenő dr.* Jókai a világvásáron. Kőbányai Hirl. 5. s köv. sz.
Hajnal Márton. Karnarutic és a Zrinyiász. Philol. Közl. 1905. 111—124. l.
Havas István. Pest felé. Ism. Vasárn. Ujság. 1905. 1. sz.
Herczeg Ferencz új novellái. Ism. Rózsa Miklós. Jövendő 45. sz.
 Hirlapi tudósítások Csokonai haláláról. Budap. Hirl. 1905. 28. sz.
Horanszky Lajos dr. Bacsányi. Magy. Hirl. 317. sz.
Huttkay Lipót dr. Petőfi Egerben. Budap. Hirl. 1905. 18. sz.
Jakab Ödön. Tolnai Lajos. Kisfaludy Társ. Évlapjai 38. köt. 160—181. l.
Jókai hagyatékából. Közli Csergő Hugó. A Nap 1905. 1. sz.
Jókai egy levele. Közli Gamerra Alberta M. brnő. Magy. Állam 1905. 19. sz.
Károlyi Gyula. Az első magyar bohém. Magyar Szó 1905. 24. sz.
 (Csokonai).
Katona Lajos. Temesvári Pélbárt példái. 1902. Ism. Dr. Z. Egyet. Kritik. Lapok 4. sz. (Religio mellékl. 1904.)
Katona Lajos. A Festetics Kódex bűnbánó zsoltárai. Akad. Értes. 1905. 26—30. l.
Kemechey Jenő. Lobogó szerelmek. Ism. Keve. Uj idők 50. sz.
Kemechey Jenő. Az emigráns. Színmű 3 felv. Először adták a Nemzeti Színházban nov. 19. — Ism. Alfa. Budap. Hirl. 321. sz. — Bródy Miksa. Budap. Napló 321. sz. — Tábori Róbert. Pesti Napló 321. sz. — Meridiesz. Magyarország 279. sz. — Maksziányi Dezső dr. Magy. Hirl. 321. sz. — Timár Szaniszló. Egyetértés 321. sz.
Kiss Arnold. Jób. 1904. Ism. Vasárn. Ujság 47. sz.
Kobor Viktor. Szerelem-inség és több apró novella. Ism. Y. Zala 92. sz.
Kunfi Zsigmond. Jókai. Huszadik Század VI. évf. 1. sz. 37—55. l.
Látó. Vas Gereben. Magy. Paizs 24. sz.
Lázár Józsa. Kende Jolán. Ism. t. r. Uj idők 50. sz.
Lenkei Henrik. Uj versek. Ism. Sz. G. Az Ujság 334. sz. — Vasár. Ujs. 1905. 3. sz.
Ligeti Jenő. Petőfi képviselőjelöltsége. Pesti Hirl. 1905. 22. sz.
Londesz Elek. Csokonai Vitéz Mihály. Pesti Napló 1905. 26. sz.
Makai Emil munkái. Ism. Pakots József. Magy. Hirl. 342. sz. — Hét 49. sz. — Kálnoki Izidor. Az Ujság 337. sz.
Malonyay Dezső és Rákosi Viktor. Elnémult harangok. Színjáték 4 felv. Először adták a Nemz. Színházban jan. 20. — Ism. Tábori Róbert. Pesti Napló 21. sz. — Porzsolt Kálmán. Pesti Hirl. 21. sz. — Dyb. Budap. Napló 21. sz. — Meridiesz. Magyarország 19. sz. — Magyar Nemzet 20. sz. — Keszler József. Az Ujság 21. sz. — Pakots József. Magy. Hirl. 21. sz. — Timár Szaniszló. Egyetértés 21. sz.
Miklós Elemér. Petőfi és Béranger. 1904. Ism. s—l. Philol. Közl. 852—854. l.
Móricz Zsigmond. Csokonai Vitéz Mihály. Az Ujság 1905. 31. sz.
Pap Ferencz. Petőfi egyéniségének fejlődése. Ism. Major Károly. Philol. Közl. 1905. 163. l.
Pásztor. Mikes Kelemen szülőfaluja. Vasárn. Ujság 51. sz.
Petelei István. Az élet. Ism. Rózsa Miklós. Jövendő 51. sz.
Prém József. Berczik Árpád. (Képpe.) Vasárn. Ujság 45. sz.
Prém József. A keszthelyi helikonai ünnepek. Hazánk 294., 300. sz.
Prém József. A misztikus dráma. Hazánk 282., 288. sz. mellékl.
Radvánszky Béla br. Rimay János munkái. Magy. Nemzet 1905. 23. sz.
Révész Béla. Uj novellák. Ism. Jób Dániel. Magy. Hirl. 349. sz.
 Sz. Kemechey Jenő. Hét 48. sz.
Szabolcska Mihály. Csendes dalok. Ism. Vasárn. Ujs. 48. sz.
Szávai Gyula. Vitézi ének. Ism. Vasár. Ujs. 1905. 4. sz.
Széchenyi István gr. munkái. II. sor. I. köt. — Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 905. 140. l.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtítkár. Tizenötödik kötet. 1905. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvasott emlékbeszédeket, jelentéseket, birálatokat, valamint az értekezések kivonatát (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön czikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiszemelvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az »Akadémiai Értesítő«-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XII. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Uj folyam. XXV. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti Hampel József.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatok a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi czikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 kor.; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. Pauer Imre osztálytitkár. Tizennegyedik évfolyam.

Az »Athenaeum« a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenötödik évfolyam. Szerkeszti Szilády Áron, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

**Mathematikai és Természettudományi
Értesítő.** XXIII. kötet, A M. Tud. Akadémia III. osztályának
folyóirata. Szerkeszti **König Gyula** osztálytitkár.

A »Mathematikai és Természettudományi Értesítő« a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkákat teszi közzé, feltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gondal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja, előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. XXXV. kötet.
A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti **Szinnyei József**.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata: a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földerítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Nyelvőr. Havi folyóirat. XXXIV. évfolyam. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Simonyi Zsigmond*.

A Nyelvőr a haladó tudománynyal lépést tartva s a nyelvművelés terén részben megváltozott feladatokat is tűzvé ki, megőrizte hagyományos szellemét: most is, mint kezdettől fogva, a népszerűsítés, a gyűjtés és megrostálás munkáját folytatja, hogy nyelvünk történetét és természetét mennél tisztább világításba állítsa, s hogy ezzel a nyelvművelés munkáját is megkönnyítse és irányítsa. Előfizetési ára 10 korona.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.